

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

MgA. Hana Krupová

Drevený kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine

bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Stefan Scholz
Konzultant: PhDr. Pavol Jakubec

2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

29.6.2012

Hana Krupová

Bibliografická citace

Drevený kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine [rukopis] : bakalárska práca
/ Hana Krupová; vedoucí práce: Stefan Scholz – Praha, 2012. -- 121 s.

Anotace

V práci jsme se zabývali originálním příkladem neogotické dřevěné sakrální architektury ze začátku 20. století v horském prostředí Vysokých Tater na Slovensku – kostelem sv. Anny v Tatranské Javorině. Spracovali jsme typologii stavby a písemné prameny, pojednávající o inventáři kostela, později o opravách dřevěného objektu. Zaznamenali jsme farský život filiálky v translokácích mezi dvěma farnostma. Za osobní přínos pokládáme odhalení autora návrhu stavby (Karl Klimm), jak též určení předlohy pro zkoumanou stavbu.

Klíčová slova

dřevěná architektura
architektura Vysokých Tater
neogotika
kostel
farní život
Hohenlohe-Oehringen

Abstract

In this thesis, we have dealt with an original example of Early 20th Century Neo-Gothic sacral architecture in a mountainous setting of the High Tatras in Slovakia – St. Anne Church in Tatranská Javorina. We have analyzed the typology of the building, as well as written sources on inventory of the church, as well as on later maintenance works. We made a record of a local ecclesiastical life, influenced by translocations between two parishes. The special impact of this thesis

is the definition both of the designer (Karl Klimm) and the model of the examined building.

Keywords

wood architecture

architecture of High Tatras

church

Hohenohe-Oehringen

Neogotic

parrish organization

Počet znaků (včetně mezer): 161 775

Poděkování

Poděkovanie patrí mojej rodine za spoločné zdieľanie záujmu o oblasť Javoriny a manželovi aj za nekonečnú trpezlivosť. Zvlášť sa musím poďakovať Pavlovi Jakubcovi, za jeho vecné pripomienky a dohľad nad prácou. Ďakujem všetkým, ktorý prispeli k mojim znalostiam o téme a povzbudili ma v ďalšom bádání, a to menovite Jankovi Záhradníkovi, Jane Bujnovej a ešte Marošovi Semančíkovi a Petrovi Michalíkovi, ktorý mi poodhalili svoje zbierky fotografií a pohľadníc. Vedúcemu práce ďakujem za jeho vzácny čas, ktorý mi venoval a za praktické rady a hlavne za povzbudenie pokračovať v téme.

Obsah

I. Obsah	11
II. Úvod	6
III. Rozbor prameňov a literatúry	8
IV. 1Historický vývoj obce Tatranská Javorina	13
1.1 Rod Hohenlohe-Öhringen	16
1.2 Prehľad územnoprávných sporov a politických udalostí.....	21
V. 2Cirkevno-historický vývoj filiálky sv. Anny.....	24
2.1 Translokácia filiálneho kostola sv. Anny medzi dvoma farnosťami.....	24
2.1.1 Stručný opis farnosti Ždiar.....	27
2.1.2 Stručný opis farnosti Jurgov	28
VI. 3Drevený kostol sv. Anny	30
3.1 Areál kostola sv. Anny	32
3.1.1 Opis areálu.....	32
3.1.2 Opis márnice.....	33
3.1.3 Opis hrobky rodiny Kégelovej.....	34
3.1.4 Opis hrobu kniežaťa Ch. K. v. Hohenlohe-Oehringen.....	35
3.2 Typológia architektúry kostola sv. Anny.....	36
3.3 Korešpondencia pojednávajúca o návrhu objektu.....	39
3.4 Písomné zmienky o hnuiteľnom majetku kostola	40
3.5 Písomné zmienky o opravách kostola	43
VII. 4Kostol sv. Anny v kontexte architektúry Vysokých Tatier na prelome 19. a 20. storočia 44	
4.1 Historický vývoj architektúry Vysokých Tatier	44
4.2 Stavby kniežaťa Ch. K. v. Hohenlohe-Oehringen vo Vysokých Tatrách.....	48
4.3 Kostol sv. Salvátora v Dolnom Smokovci ako predloha pre kostol sv. Anny	54
4.3.1 Architekt Karl Klimm.....	56
4.3.2. Architekt Gedeon Wilhelm Majunke.....	57
VIII. Záver	59
IX. Zoznam vyobrazení.....	61
X. Obrazová príloha	68
XI. Zoznam použitých prameňov	116
XII. Zoznam použitej literatúry	118

Hory jsou počátkem a koncem vši přírodní scenérie ... vypočítatelný souhrn prvků krásy je podle mne trvale v přímé úměře k hornatosti krajiny.¹

John Ruskin

Úvod

Pri prvom pohľade na drevený kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine by sa mohlo zdať, že ide o typický príklad švajčiarskeho štýlu, eklektickej architektúry, šíriacej sa po Európe v druhej polovici 19.storočia. Horský charakter stavby bol obľúbený pri objektoch rekreačných zariadení už aj v kúpeľnom prostredí. Stretávame sa s ním vo všetkých oblastiach dotýkajúcich sa turizmu, alpinizmu, cestovaním za krásou, vznešenosťou a zdravím. Po celej Európe vznikajú nové typy stavieb: železničné stanice, hotely, kolonády a altánky, zimné záhrady, kaviarne, reštaurácie, obchodné domy, pošty, elektrárne, vodárne, plynárne. Rozpínavosť industrializácie, popularita tlače a periodík urýchlili zdieľanie „noviniek“. Na základe vzorníkov (napríklad architektov Carl Adolf de Graffenried, Ludwig Rudolf Stuerler, Ernst Gladbach), ktoré kombinovali tie „typické“ prvky švajčiarskej architektúry, vznikli už priemyselne vyrábané konštrukčné a predovšetkým ornamentálne prvky, ako aj interiérový nábytok. Architektúra Vysokých Tatier v prebúdajúcom sa turizme vyrastá z chudobných, ničím neokrášlených zrubov, do prvých diel miestnych architektov vyštudovaných v Budapešti a Viedni, prinášajúcich súčasné trendy tzv. internacionálneho slohu.

Keď generácia anglických architektov Philipa Webba (1831- 1915) a Richarda Normana Schowa (1831-1912) zdôrazňuje hľadanie nového výrazu v pôvodných drevených stavbách z 15. storočia, a my dnes hovoríme o tzv. staroanglickom štýle a tzv. štýle kráľovnej Anny „Queen Anne Style“ zo začiatku 18. storočia, rozvíja sa hnutie pracujúce so zvládom staroanglických „Cottages“, ale interiér formuje v súlade s najnovšími nárokmi na bývanie. Pôsobnosť „Old English Cottage Revival“ sa šírila: vo Švajčiarsku vymedzila švajčiarsky štýl a vznik „Chaletfabriken“ so sériovou produkciou ornamentov, dokonca aj celých pavilónov.² Národný štýl tzv. Heimatstil sa uplatňuje v letoviskách nemecky hovoriacich zemí a podobným vývojom prechádza v Škandinávii sa prebúdajúci „Gothic Revival“, z ktorého inšpirácie vyrástol národný romantický štýl, ktorý sa prejavil v evanjelických kolóniách v USA, tu vzniká aj jeho obdoba tzv. šindľový štýl. V Rusku na túto módnu vlnu reagujú

¹ Cit. z RUSKIN: Modern Painters. IV. Oxford 1856, 365; STIBRAL/BINKA/JOHANISOVÁ 2011, 78
² SEMANČÍK 2001, 57

napríklad v rekreačnej usadlosti Abramcevo, v Poľsku v Zakopanom, v Uhorsku architekt Károl Kós (1773- 1977). V Čechách a na Morave sa národný štýl ako taký nerozvinul, ale svoje uplatnenie tu našli všetky internacionálne vplyvy v turistickej, kúpeľnej ako aj mestskej vilovej výstavbe. Za najvýznamnejšie osobnosti tu pôsobiace pokladáme Dušana Samuela Jurkoviča (1868-1947) a Jana Kotěru (1871-1923),³ na Slovensku do secesie presahujúci Milan Michal Harminc (1869-1964), a v Tatrách pôsobiaci Anton Müller (1848-1932), Guido Hoepfner (1868-1945), Gedeon Majunke (1854-1921), a neskôr aj Jurkovič a samozrejme i menej známi nemeckí a maďarskí stavitelia.

Magnát, knieža Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen skúpil mnohé pozemky v oblasti Vysokých Tatier, pri vytvorení poľovničkeho revíru vystaval množstvo väčších i menších objektov. Medzi významné stavby kniežaťa patrí lovecký zámoček v Javorine /1884-1887 a 1909-1912/, jeho obľúbené letovisko, a kostolík sv. Anny v Javorine /1902/, ktorým sa táto práca zaoberá. Obe stavby pripisuje Ivan Bohuš za dielo Gedeona Majunkeho, a toto tvrdenie sa šíri v ďalšej literatúre.⁴ Ako ukážeme v tejto práci, toto tvrdenie nemá oporu v archívnych prameňoch.

Naším cieľom bude zmapovať a vyhodnotiť majetko-právne, cirkevno-historické a umelecko-historické súvislosti, týkajúce sa kostola sv. Anny v Tatranskej Javorine, s korešpondenciou kniežaťa Christiana Krafta von Hohenlohe-Oehringen, ako východisko k identifikácii autora návrhu stavby z r. 1902. Prínosnou sa tiež stala prospekcia objektu a spracovanie nepublikovaných písomných prameňov v archíve Rímsko-katolíckeho farského úradu v Ždiari, Štátneho oblastného archívu v Levoči a nemeckého archívu Hohenlohe-Zentralarchiv v Neuensteine u. Kreisarchiv Hohenlohekreis.

³ SEMANČÍK 2001, 19sq.

⁴ Napr. BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 68 ;KOLLAROVÁ 2000,24; SEMANČÍK 2001, 101. ;GAŠPAR 2002, 148 ; KPÚ 2010

Rozbor prameňov a literatúry

Zhodnotiť pramene a rôznorodú literatúru k našej téme nie je jednoduché najmä preto, že sme skúmali kostol sv. Anny v širšom kontexte Tatranskej Javoriny. Rozbor je preto rozdelený do častí: 1. Historický kontext zahŕňa patronát, cirkevno-historické vzťahy a územno-právne presuny obce; 2. Umelecko-historický kontext, týkajúci sa ako stavby kostola, tak aj tatranskej architektúry a drevenej sakrálnej architektúry na Slovensku všeobecne. Usilujeme sa o pohľad kritický, pretože sa niektoré informácie, častokrát bez určenia pôvodu, nenachádzali v prameňoch nám dostupných.

1. Historický kontext. (Patronátny, cirkevno-historický, územno-právny).

V práci vychádzame z prameňov uložených v Archíve Rímskokatolíckeho farského úradu v Ždiari (ďalej ARFÚ ŽDIAR), a síce z *kroniky Historia Domus parochiae: Ždiar*, vedenej správcami farského úradu v rokoch 1920–1974.. Prvý zápis nie je datovaný a popisuje vznik farnosti v roku 1693 a ďalšie významné udalosti. Zakončený je menoslovom kňazov pôsobiacich vo farnosti do roku 1920; nasledujúca kapitola pojednáva správu o miestnych nepokojoch v roku 1912, po nej nasleduje chronologický súpis najdôležitejších udalostí vo farnosti. Do tejto kroniky boli vložené jednotlivé zápisy zo staršej farskej kroniky z Jurgova, zahŕňujúcej za roky 1824–1874.

Ďalšími prameňmi, uloženými na Rímskokatolíckom farskom úrade v Ždiari, sú majetkovoprávne dokumenty, spísané v súvislosti s kúpou statku Javorina československým štátom ku dňu 1.1.1936 a správou tohto majetku, konkrétne: *Súhrnný výkaz patronátnych práv a povinností, zostavil Eugen Engliš, 1941. v prílohe č. 5 opis: Protokol o Odovzdaní statku Javorina s filiálnym kostolom Československému štátu. Z nich čerpáme aj informácie o presunoch filiálky. Pozoruhodným prameňom, spísaný od učiteľa miestnej základnej školy Františkom Valášikom, sú Krátke dejiny Javoriny (Javorina1939)..*

Cirkevno-historický vývoj je možné sledovať aj vo fondoch Landesarchiv Baden-Württemberg, Hohenlohe-Zentralarchiv u. Kreisarchiv Hohenlohekreis Neuenstein v Nemecku (ďalej HZA), konkrétne v knihách: Oe 140 Bü 87 : *Grundstücksankäufe des Fürsten Christian Kraft in Zdjar (Zsdjar); Gesuch des Fürsten Christian Kraft an den Bischof wegen Umpfarrung der Gemeinde Javorina von Jurgow nach Zdjar a Oe 140 Bü 31: Patronatsangelegenheiten im Bereich der Güterdirektion Javorina: Bewerbungen um Pfarrstellen; Ausübung des Patronatsrechtes bei der Besetzung der Pfarren Jurgow, Landok*

und Zárt (Zdjar); Klage beim Bischof von Szepes, Dr. Alexander Párvy, wegen der Agitationen des Pfarrers in Zdjar.

Literatúra týkajúca sa patróna kostola sv. Anny v Tatranskej Javorine, kniežaťa Christiana Krafta von Hohenlohe-Oehringen, nie je veľmi obsiahla, ako z *Neue Deutsche Biographie* (Berlin 1972) od Alfonza Perlicka sme informácie čerpali z encyklopédie manželov Paryskicich *Wielka Encyklopedia Tatrzańska* (Poronin 2004). Cenným prameňom nám boli spomienky poľského nadlesného v Javorine Marceliho Marchlewského *Zapiski nadleśniczego, 27 listopada 1938 – 1 września 1939*. (Tatry TPN 1/2008). Stručné životopisy Christiana Krafta von Hohenlohe-Oehringen nájdeme na nemeckej a poľskej wikipédii, resp. detailnejšom encyklopedickom hesle v *Encyklopédii regiónu Vysoké Tatry* autorov Mikuláša Argalácsa a Dominika Michalíka.⁵ V základných informáciách sa ich podanie zhodovalo s uznávaným dielom Ivana Bohuša: *Od ohnísk a kolíb po tatranské osady* (Tatranská Lomnica 2004). Etnograf Štátnych lesov TANAP, Ján Olejník, sa dlhé roky venoval životu a kultúre ľudu aj konkrétne na veľkostatku Javorina, z jeho informáciám v tejto práci prihliadame, ale uvedomujeme si, že kritika týkajúca sa panovníckej moci kniežaťa mohla byť konotovaná dobovým politickým náhľadom.

Prebádanie cirkvej správy filiálky v Javorine a farností do ktorých prináležala, v úplnosti nereflektuje žiadna nám známa práca, a preto sme čerpali informácie od Ciagwu: *Dzieje i współczesność Jurgowa 1546-1996* (Krakov 1996). Cenné zmienky o farskom živote v Javorine sú publikované v už spomínanom v autobiografickom príspevku Marceliho Marchlewského.

Politicky podmienený boj o územie Javoriny zatiaľ najdôkladnejšie sledujú v zborníkoch publikované štúdie Pavla Jakubca : *Pomnichovská fáza českoslovenko-poľského sporu o Javorinu (jeseň1938-jeseň1939)* (Praha 2006). A jeho diplomová práca na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe, Pavol Jakubec: *(Česko)slovensko-poľský spor o Javorinu v kontexte bilaterálnych vzťahov medzivojnového obdobia 1921-1939* (Praha 2009). Rovnako postavením Javoriny v medzivojnovom období, sa zaoberá Milica Majerníková v knihe: *Vojna o Spiš, Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte Česko-slovensko-poľských vzťahov* (Krakov 2007).

⁵ Znenie stránky www.vysoke.-tatry.info, autori neuvádzajú svoje pramene, informácie sú ťažko verifikovateľné.

2. Umelecko-historický kontext.

Neúplná, ale obsiahla stavebná dokumentácia kniežat'a CH. K. v. Hohenlohe-Oehringen je uložená v Štátnom archíve v Levoči (ďalej ŠA LEVOČA). Nenachádzajú sa tu plány ku kostolu sv. Anny, ale vo vyúčtovacích knihách statku Javoriny nachádzame informácie k jej nákladom. Niektoré stavebné plány sa nachádzajú vo Výskumnej stanici Štátnych lesov Tatranského národného parku (ďalej VS TANAP) v Tatranskej Lomnici. K právom najdôležitejšiemu prameňom priradujeme kópie fasciklov z Landsarchiv Baden-Württemberg, Hohenlohe-Zentralarchiv u. Kreisarchiv Hohenlohekreis Neuenstein v Nemecku (ďalej HZA). Konkrétne sme spracovali 174 listov *Oe 140 Bü 17 : Bauten auf der Herrschaft Javorina: Angebot vom Baugeschäft Hugo Baum, Breslau, für den Bau einer Holzkirche in Javorina; Bemerkungen Fürst Christian Krafts zu den Plänen für ein Direktionsgebäude in Javorina; Bauarbeiten am Jagdhaus in Javorina unter Leitung des Architekten Gedeon Majunke, Szepes-Szombat*. V tejto knihe sa nachádza korešpondencia medzi stavebnými a remeselnými firmami a osobným sekretárom kniežat'a, a následne sa o vývoji stavby oboznamoval so správcom Javoriny. Nachádzajú sa tu aj doteraz nepublikované informácie o stavbách v Javorine.⁶ Kniha pojednávajúca o inventári kostola obsahuje vyše 220 listov: *Oe 140 Bü 32 (Neuerrichtung einer Kirche in Javorina: Anfertigung eines Altars, der Glasfenster etc.; Entwurf für die Inschriften in Glocken und Glasfenster und der unter den Schlußstein zu legenden Urkunde; Beschaffung von Kircheneinrichtungsgegenständen; Vorbereitungen für die Einweihungsfeier. (1900) 1902-1904)*.

Z Rímskokatolíckého farského úradu v Ždiari čepráme aj záznamy o opravách vykonaných na kostole v roku 1936, zostavený Eugenom Englišom, *Súhrnný výkaz patronátnych práv a povinností, zostavil* (Javorina 1941). Opis hmotného majetku staršej filiálnej kaplnky v Javorine nachádzame v latinskom a slovenskom prepise zápisu z kanonickej vizitácie z roku 1836 v Jurgove, v prílohe č.7 *OPIS Kanonická vizitácia 1932, kapitola 8, O farskej budove*.

Dobové periodiká *Zipser Bote* a *Karpathen-Post* (roč. 1903), reflektujú architektonické dianie vo Vysokých Tatrách. Renovácie kostola sv. Anny v Tatranskej Javorine zaznamenali periodiká *Lidová demokracie* a *Tatranské noviny* (roč. 1957).

⁶ Dovolíme si predpokladať, že spomínané fascikle ešte neboli podrobené bádatelskému rozboru.

Ešte predtým, než prejdem od prameňov k literatúre, musím podotknúť, že kostolík nie je starší ako tri generácie a preto, sme v bádani siahli aj po verbálnych prameňoch. Obzväšť nápomocný nám bol rozhovor s farárom Ždiaru Jánom Záhradníkom, ktorý nám sprístupnil farský archív a predstavil nás s rodákom z Jurgova Petrom Michalákom. Peter Michalák nám sprostredkoval miestnu tradíciu o kniežati a o Javorine jeho čias. Zároveň sa s nami podelil o fotografie zo svojej zbierky.

Publikované výskumy zamerané na drevenú stavbu kostola v Tatranskej Javorine neexistujú. Z historikov zameraných na dejiny podtatranskej nížiny od archeologických výskumov až po urbanizáciu oblasti, si ako prvý výnimočnú architektúru kostola sv. Anny povšimol Ivan Bohuš: *Osudy tatranských osád* (Martin, 1982) resp. *Od ohnísk a kolíb po tatranské osady*, (Tatranská Lomnica, 2004), resp. v spolupráci so synom upravené vydanie Ivan Bohuš st. a ml.: *Premeny tatranských osád* (Tatranská Lomnica, 2008). On prisudzuje stavby v Javorine architektovi Gedeonovi Majunkemu - dovoľíme si tvrdiť, že z rešpektu k jeho celoživotnému dielu sa toto tvrdenie šíri aj v ďalšej literatúre bez overenia. Zaujímavosťou je, že v jeho knihách sa niektoré detaily o nami sledovanom mikroregióne líšia.

Zmienka o stavbách v Tatranskej Javorine sa stala súčasťou aj niekoľkých ďalších kníh zaoberajúcich sa životom aj architektúrou pod Vysokými Tatrami. Na naše prekvapenie sa tieto zmienky obmedzujú na prosté vymenovanie stavieb Javoriny. Pozoruhodnou medzi týmito knihami sa stala vedecko-populárna publikácia Jána Gašpara *Tatry. Staré pohľadnice rozprávajú* (Poprad, 2002); zbierka je dôsledne abecedne zoradená podľa lokácie, a sprístupňuje základné historické údaje k množstvu stavieb Vysokých Tatier, dokonca aj z poľskej strany. Kostolíku sv. Anny venuje niekoľko viet. S Jánom Gašparom spolupracoval ako konzultant Maroš Semančík., ten vo svojej diplomovej práci sa načtrel architektonické súvislosti so zahraničím. *Tatranská architektúra (1871-1918)*, (diplomová práca pre Fakultu humanistiky Trnavskej univerzity, 2001) Zároveň analyzoval hlavné konštrukčné typy stavieb a detailne opísal vybrané reprezentatívne objekty. Zároveň prináša zmapovanie základných stavebno-historických faktov o väčšine stavieb sledovaného obdobia, nie vždy bez nepresností. Čo sa Javoriny týka, súhlasí s Bohušom a dokonca určuje rok založenia kostola do r. 1885 (tj. rok vysvätenia staršej kaplnky). Táto práca zároveň prináša nové poznatky a preto ju citujeme často. Semančík sa tejto téme venuje dodnes, jeho ďalšie publikovanie v periodikách nám niektoré známe nepresnosti upravuje. Pozoruhodné je, že ako prvý vytvoril výstavu na túto tému, ktoré dnes pokračujú aj v zahraničí: *Tatranská architektúra 1871 –*

1918. (Bratislava 2003.)⁷ *Architekt Guido Hoepfner 1868-1945*, (Bratislava, 2009), s rovnomenným katalógom.⁸ *Gedeon Majunke - Architekt Tatier*, (Kežmarok 2010).⁹ Maroš Semančík aj nám ponúkol osobný rozhovor, v ktorom nám predstrel niekoľko nečakaných a doteraz nepublikovaných názorov a súvislostí. Čerpáme aj z jeho zbierky fotografií architektonických náčrtov. Architektúra Vysokých Tatier sa marginálne spomína v syntézach, z ktorých sme ale informácie nečerpali práve pre ich príliš vágne alebo naopak len k jednej-dvom stavbám zúžené hodnotenie.

Pri hľadaní architektonických analógií s európskou drevenou produkciou sa nám ako vynikajúca pre jej obrazovú dokumentáciu, javila kniha autorskej dvojice Langer, Kuča: *Drevené kostoly a zvonice v Európe I - II*. (Praha-Litomyšl 2009) a *Charakteristische Holzbauten der Schweiz* (Berlin, New York, 1906) Ernsta Gladbacha. Architektúru rakúskych kúpeľných a horských oblastí nám priblížil Wolfgang Kos ed., *Die Eroberung der Landschaft: Semmering-Rax-Schneeberg* (Viedeň 1992).

Konkrétny pohľad na drevenú architektúru na Slovensku sme čerpali najmä od Ivana Gojdiča: *Drevená sakrálna architektúra na Slovensku*. (PaM 3/1999) a potom od Ruda Fabry *Drevené stavby na Slovensku*. (Martin 1983) ako aj Matúša Dullu a kol.: *Majstri architektúry*. (Martin 2005); *Slovak Architecture. The 20th/21st Century. A Guide* (Turany 2009).

Stavba nie je dodnes zapísaná na zozname kultúrnych pamiatok, vedenom Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky. Pracovníci pracoviska Krajského pamiatkového ústavu v Poprade-Spišskej Sobote (ďalej KPÚ) momentálne finalizujú podklady pre podanie návrhu o uznanie stavby ako kultúrnej pamiatky.¹⁰ A preto nám svoju dokumentáciu a typologický opis areálu kostola sv. Anny sprístupnili až po jeho podaní, ktoré sa uskutočnilo dňa 16. marca 2012.¹¹ *Návrh na zmenu vyhlásenia nehnuteľnej veci za národnú kultúrnu pamiatku. Kostol sv. Anny s areálom v Tatranskej Javorine*, vypracovaný Luciou Tatarkovou

⁷ *Tatranská architektúra 1871 – 1918*. Galéria architektúry SAS Bratislava (19. 3. – 27. 4. 2003)

⁸ *Architekt Guido Hoepfner 1868 – 1945*. Galéria architektúry SAS Bratislava (4. – 21. 3. 2009), Stredoslovenská galéria Banská Bystrica (12. 5. – 14. 6. 2009), Grandhotel Starý Smokovec (15. 6. – 31. 7. 2009), Technické múzeum Košice (4. – 30. 8. 2009), Galéria umelcov Spiša Spišská Nová Ves (17. 9. – 31. 10. 2009), Ústredie Maďarského zväzu architektov Kós terem Budapešť (16. 11. – 4. 12. 2009). Komora architektúry a staviteľstva v župe Borsod-Abaúj-Zemplén Kós ház Miškolc (10. 2. – ?. 2010), Keletterv Debrecín (1. 7. – 31. 8. 2010), Dom slovenskej kultúry Békescsaba (26. 4. – 20. 5. 2011), Katona József Megyei Könyvtára Kecskemét (15. – 20. 11. 2011) SEMANČÍK 2012.

⁹ *Gedeon Majunke – architekt Tatier*. Múzeum v Kežmarku(29.10-10.12.2010), Tatranská galéria - Vila Flóra Starý Smokovec (27. 1. – 5. 3. 2011), Podtatranské múzeum v Poprade (8. 4. – 8. 5. 2011) SEMANČÍK 2012

¹⁰ „Náčrty kolegyně Mgr. Lucie Tatarkovej, ako aj umelecký opis stavby zostanú do prijatia ich žiadosti verejnosti neprístupné.“ KPÚ 2010

¹¹ KPÚ 2012

vychádza zo základnej literatúry a internetu, nekriticky s niekoľkými nepresnosťami. Čerpáme z neho uprestenie v typológii stavieb na pozemku kostola sv. Anny.¹² Kladne hodnotíme odborný opis vysadenej zelene v areále kostola vypracovaný Ing. Semančíkovou. Pri citáciách z týchto dokumentov sa držíme roku ich vytvorenia 2010, a nie až roku ich podania.

1 Historický vývoj obce Tatranská Javorina

Obr. 1 Javorina. Pohľadnica okolo roku 1930, pohľad na sever.

V lesnatom prostredí Belianských Tatier v nadmorskej výške 1002 m. n. m.,¹³ sa rozprestiera osada Javorina v ústí mohutnej Javorovej doliny. Leží na dôležitom cestnom ťahu, spájajúcom Poprad so Zakopaným, a teda Slovensko s Poľskom. Tatranská Javorina je od hraničného prechodu do Poľska (Lysá Poľana) vzdialená 2,5 km, a od Ždiaru na slovenskej strane 11 km.

V historických dokumentoch je známa pod viacerými názvami: dlhé obdobie rokov 1863–1992 ako Javorina a od roku 1993 ako Tatranská Javorina. Do odsunu spišského nemeckého obyvateľstva sa používal aj názov Uhrgarten.¹⁴ Dialektom ovplyvnený názov

¹² Sú to márnica, hrobka rodiny Eduarda Kégela, a hrob CH. K. Hohenlohe-Oehringen.

¹³ ARGALÁCS/MICHALÍK 2003, niekde sa udáva aj nadmorská výška 1018m.n.m. vid'. BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 1

¹⁴ V podstate fonetickou chybou vzniknuvší názov nasledovne: javor je po nemecky Ahorn, no v spišskom nemeckom nárečí bol Uren, Urel aj Ur.

obce Urengarten, t.j. javorový sad, má občas variantu aj Uhrengarten, t.j. hodinový sad, (nepriamo snáď môže naznačovať, že sa tu javory aj umele vysádzali). Rovnoznačný maďarský názov Jávorkert nepatrí obci, ale Javorovej doline. Názov Tatranskej Javoriny bol neskoršie sekundárne prenášaný na ďalšie objekty pozdĺž pretekajúceho potoka (Javorinky), resp. v okruhu príľahlej doliny (Javorovej doliny). Popri vlastníckom termíne „javorinský veľkostatok“ zaužíval sa v medzivojnových rokoch aj geografický pojem Javorinské Tatry, ktorý sa bez presnejšieho vymedzenia pripisoval nielen severnej časti slovenských Vysokých Tatier, ale aj príľahlým oblastiam Belianskych Tatier.¹⁵ Etymológiu miestneho názvu vysvetľuje miestny učiteľ v roku 1939 František Valášik, insitným spôsobom: „*Meno Javorina lebo veľa javorov v tomto kraji máme.*“¹⁶ Výrazný úbytok javorov zaviniolo holorubné hospodárstvo, pálenie drevného uhlia a rozsiahla spotreba dreva v železiarňach. Ivan Bohuš uvádza, že javor bol základnou surovinou v lepenkárňach, po jeho vyťažení spracúvali ihličnaté dreviny.¹⁷

Javorina vznikla na mieste, kde kedysi stál sezónne obývaný majer lendackého panstva a murovaný košiar. Jej zakladateľom bol zemepán František Horváth-Palocsay z Plavča (alebo aj Palochay,¹⁸ maďarsky Palocsa). Ako súčasť jeho majetkou sa mu táto oblasť nedeckého domínia Falštín pripisuje od roku 1756. Základom pre trvalé osídlenie lokality sa stala železná huta, päť hámrov¹⁹ a pec vybudovaná medzi rokmi 1751-1759,²⁰ zabezpečená württemberskými kolonistami,²¹ a ako tvrdí miestna tradícia ľuďmi zo spišských obcí: Plavnice, Smižian, Dobšinej a okolia.²² Rod Horváth-Palocsay vymrel po meči. Dedične prešlo javorinské panstvo do rúk šľachtickej rodiny Alapi – Salamon.²³ Vyčerpanosť zdroju železnej rudy v Javorovej doline, inak vraj vynikajúcej kvality, ako aj otvorenie konkurenčných železiární v neďalekom Zakopanom viedli nových majiteľov k prebudovaniu

¹⁵ Kollárová 2000, 23. BOHUŠ 1996, 412

¹⁶ ARFÚ ŽDIAR 1939, 1

¹⁷ BOHUŠ 1996, 412. BOHUŠ 2004, 84. Eduard Kégel, opravuje sekretára Drobiga, aby v pamätnom liste stálo meno Palochay a nie Palosay. HZA BU32, sinepag.

¹⁸ Eduard Kégel, opravuje sekretára Drobiga, aby v pamätnom liste stálo meno Palochay a nie Palosay. HZA BU32, sinepag.

¹⁹ ARFÚ ŽDIAR 1939, 1

²⁰ V rokoch 1751–1759 Horvátovci z Plavča vybudovali železnú hutu, hámre a vysokú pec. KOLLÁROVÁ 2000, 20

²¹ BEŇKO 1985, 177

²² ARFÚ ŽDIAR 1939, 1

²³ Alebo aj Salamon de Alápi, ktorý buďto panstvo odkúpil, alebo vyhral v kartách alebo získal ako druhý manžel, manželky Františka Horvátha-Palocsay ako tvrdí ARFÚ ŽDIAR – Valášik 1939, 1. Informácia o zdedení sa zhoduje s JAKUBEC 2009, 25; RADWANSKA-PARISKA 2004, 415; HZA BU32, sine pag.

železiarní na lepenkáreň,²⁴ ktorá zanikla v roku 1935.²⁵ Po smrti barónky Kornélie de Alapi v roku 1979, jej manžel Salamon de Alapi nemal záujem o správu lendackého panstva a ponúkol ho na predaj.²⁶

Knieža Christian Kraft Hohenlohe-Oehringen odkúpil javorinské panstvo v roku 1879.²⁷ Priviedol si lesníkov a strážnikov jeho veľkého poľovníckeho revíru.²⁸ Zriadil v Javorine správne centrum svojich rozsiahlych majetkov z tatranskej i tokajskej oblasti.²⁹ Vo svojom exkluzívnom poľovníckom revíre vybudoval niekoľko poľovníckych chatiek³⁰ a zámočkov. V Javorine už v roku 1884 stálo jeho osobné sídlo tzv. lovecký zámoček. Rímskokatolícky kostol dal postaviť až neskôr v roku 1902. Po smrti kniežaťa (1926) jeho dedič, synovec knieža August Kraft von Hohenlohe, Javorinu do desiatich rokov odpredal Československej republike za 31 miliónov korún³¹. Pozemkovú evidenciu veľkostatku Javorina zaviedlo v roku 1936 riaditeľstvo Štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku; lovecký zámoček aj kostol prešli do majetku Štátnych lesov; rezidenčné budovy prevzala Kancelária prezidenta Československej republiky.³² V štátnej réžii prebehla v roku 1937 elektifikácia obce.³³

„Už pri kúpe javorinského panstva československým štátom sa s týmto územím počítalo ako s jadrom budúceho národného parku, čo sa naplnilo až roku 1949 vznikom Tatranského národného parku (TANAP).“³⁴ Prísnymi rezerváciami sa stali tri veľké severné doliny: Zadné Meďodoly pod svahmi Belianskych Tatier, Javorová dolina a Bielovodská dolina s bočnými dolinami a dolinkami. Výstupy do viacerých bočných dolín sú zakázané. Žilinská univerzita zriadila v Tatranskej Javorine od roku 2000 svoje vysunuté pracovisko: Výskumný ústav vysokohorskej biológie.

Lovecký zámoček slúžil od roku 1939 ako štátna rezidencia. V súčasnosti sa objekt nachádza v správe Ministerstva pôdohospodárstva Slovenskej republiky, ktoré v ňom

²⁴ V rokoch 1898-1913 vzrástol počet papierní na Spiši o 71%. OLEJNÍK 1981, 232

²⁵ KOLLÁROVÁ 2000, 20

²⁶ GLODŽÁKOVÁ 2002, 8

²⁷ Viac o rode Hohenlohe-Oehringen v kapitole nižšie.

²⁸ domestikoval cudzokrajnú zver (bizóny, kozorožce, kaukazské jelene), viac v kapitole nižšie.

²⁹ ARFÚ ŽDIAR 1939, 1.; JAKUBEC 2009, 24

³⁰ Jednu v Bielovodskej doline nechal postaviť už Arpád Salamon.

³¹ Veľkostatok Javorina, Dokument k Odkupu Javoriny Československým štátom 1935. „V roku 1928 predal majetok so sídlom vo Vyšných Hágoch a v roku 1935 aj javorinsko-lendackú časť za 25 miliónov korún.“ Argalács/Michalík 2003. Sumu 44 miliónov korún spomína ARFÚ ŽDIAR 1939, 1

³² JAKUBEC 2009, 276; KOLLÁROVÁ 2000, 70

³³ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 106

³⁴ JAKUBEC 2009, 26. Štátne lesy TANAPu v Tatranskej Javorine zriadili pílu. Ťažba dreva stále pokračuje aj na území najvyššieho stupňa ochrany.

inštalovalo expozíciu dejín tatranského poľovníctva a využíva ho na reprezentačné účely³⁵. Komunistická strana československa nechala neďaleko zámočku na návrší nad Javorinou postaviť ešte v rokoch 1973-77, hotel známy aj ako "Palác RVHP"³⁶ [2]. Architektonický návrh vypracovali Julián Hauskrecht, Štefan Ďurkovič, Štefan Svetko s Františkom Husovským.³⁷ Hotel slúžil prominentným hosťom z najvyšších vládnych kruhov. Po zmene spoločensko-politických pomerov sa v ňom však naďalej konali dôležité politické stretnutia. Po renovácii vykonanej roku 2003 sa stal rekreačným strediskom pre širokú verejnosť, dnes pod menom Hotel Kolowrat.

Obec Tatranská Javorina sa stala v rokoch 1949-1964 súčasťou mesta Vysoké Tatry, potom v rokoch 1947–1992 ju spravoval miestny národný výbor v Ždiari, a od roku 1993 sa stala samostatnou obcou.³⁸ Pričlenili k nej aj najbližšie malé obce, smerom na Ždiar sú to Podspády a smerom do Poľska hraničná obec Lysá Poľana. Ich pozemky dodnes prináležia pod správu Ministerstva pôdohospodárstva Slovenskej republiky.

1.1 Rod Hohenlohe-Öhringen

Ex Flamme Orior

Časť oblasti na severe spolkovej krajiny Bádensko-Württembersko v Nemecku nazývaná Hohenlohekreis prináležala od 12. storočia pánom z Hohenlohe. Jej centrom je mestečko Neuenstein, kde sa dnes nachádza archív rodu Hohenlohe (Hohenlohe-Zentralarchiv).³⁹ Rod Hohenlohe prešiel v priebehu storočí početnými deleniami, lúnia Neuenstein vznikla v polovici 16. storočia.. Prívlastok Hohenlohe-(Neuenstein-)Oehringen dokumentuje ďalšie vetvenie v 17. storočí.⁴⁰

Knieža Christian Kraft v. Hohenlohe-Oehringen, vojvoda v. Ujest bol synom kniežaťa Huga v. Hohenlohe-Oehringen (1816-1897), vojvodu z Ujest, ktorý začal na rodových

³⁵ Pred verejnosťou je táto expozícia uzatvorená. JAKUBEC 2009, 25–26; Gašpar 2002, 153sq.

³⁶ ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

³⁷ DULLA 2009, 142

³⁸ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 60

³⁹ V literatúre sa stretávame so starším označením Öhringen len zriedka, už v čase života kniežaťa je v korešpondencii užívaná forma Oehringen.

⁴⁰ In: wikipedia.org http://de.wikipedia.org/wiki/Hugo_zu_Hohenlohe-%C3%96hringen#cite_note-0, vyhľadane 2.2.2012

majetkov v Sliezku podnikat' v bánskom priemysle (zinok, uhlie). Na konci svojho života sa zaradil medzi popredných producentov zinku na svete. Vojvoda zasadal od roku 1852 v dolnej komore (tzv. poslanecká snemovňa) Pruského snemu, neskôr v hornej komore (tzv. pánskej snemovne) snemov v Prusku a vo Württembersku. V súlade s dobovou konvenciou bol tiež členom dôstojníckeho zboru, konkrétne württemberským generálom jazdectva. Počas prusko-saskej vojny v roku 1866 bol vojvoda z Ujest dokonca aj guvernérom Moravy. Pri rozkole v pruskej Konzervatívnej strane sa pridal väčšinovému probismarckovskému krídlu, tzv. Slobodnej konzervatívnej strane, ktorú medzi rokmi 1867 až 1871 reprezentoval v Severonemeckej snemovni. Od roku 1870 bol hlavou kniežacieho rodu Hohenlohe-Oehringen.⁴¹

Obr. 2 Christia Kraft von Hohenlohe-Oehringen. Fotografia z roku 1907.

S manželkou Pauline, kňažnou z Fuerstenbergu mal desať potomkov.⁴² Ich prvorodeným bol knieža Christian Wilhelm Kraft von Hohenlohe-Oehringen, vojvoda v Ujest, narodený 21. marca 1841 v Oehringen. Christian Kraft absolvoval rytiersku školu v Legnici (vtedy Liegnitz) neďaleko Wroclawi (Breslau) v Sliezsku, a právnickú fakultu univerzity v Bonne. Po otcovy zdedil a rozšíril zinkové aj uhoľné bane. V roku 1913 čítala spoločnosť Hohenlohe Werke AG desaťtisíc zamestnancov a spracovala 37 miliónov ton horniny. Vďaka tomu, v roku 1912 patril k najbohatším šľachticom.⁴³ Zaslúžil sa o vznik významnej korporácie výrobcov zinku v Nemecku, predovšetkým na zvýšení celkovej produkcie a stabilizácii cien. Aj sama cisárska rodina bola zapojená v jeho spoločnostiach. Knieža mal tiež podiel v Hornosliezskej elektrárni (Oberschlesische Elektrizitätswerke).⁴⁴ Stal sa predsedom predstavenstva pruskej poisťovne Fire, zapájal sa do diania vo Zväze

⁴¹ PERLICK 1972, 492

⁴² In: wikipedia.org http://de.wikipedia.org/wiki/Hugo_zu_Hohenlohe-%C3%96hringen#cite_note-0, vyhľadane 2.2.2012

⁴³ SKIBICKI 2002, 27

⁴⁴ PERLICK 1972, 492

priemyselníkov (Bund der Industriellen). Podobne ako otec, aj Christian Kraft bol aktívnym politikom v radoch Slobodnej konzervatívnej strany v Ríšskom sneme (1880-1881, 1883-1912). Získal tiež dedičný mandát v hornej komore Pruského snemu, aj vo württemberskom sneme (1871-1918).⁴⁵

Ako vášnivý poľovník si knieža hľadal oblasti, v ktorých by mohol vytvoriť čo najväčší poľovnícky revír. Rozsiahle horské pozemky získal v roku 1879 kúpou Javorinského a Lendackého panstva s príslušnými dolinami (Javorová a Bielovodská) vo výmere spolu 20 758 katastrálnych jutár, a z toho lesov 10 876 katastrálnych jutár, od rodiny Salamonovcov za pol milióna rakúsko-uhorských korún.⁴⁶ Správca majetkov Arpáda Salamona, výrazná osobnosť, Eduard Kégel (1835-1911) začal pracovať pre knieža. Kégel bol údajne absolventom vysokej školy lesníckej, spravoval panstvo len od roku 1875. Hohenlohe mu postupne zveril správu aj nad jeho uhorskými statkami. Jeho bohatá korešpondencia v nemeckom jazyku je uložená v Hohenlohe-Zentralarchiv v Neuensteine a zčásti aj v Štátnom archíve v Levoči. Eduard Kégel zodpovedal za poľnohospodárske majetky s liehovarom v Krížovej Vsi, za menší revír v Malých Karpatoch, za vinice v maďarskom Bodrogkeresztúre a za približne 12 tisíc katastrálnych jutár lesov a 8 tisíc katastrálnych jutár polí v Somogyszobe.⁴⁷ Knieža získal aj pozemky v Batizovciach, Spišskej Belej. Výmera kniežacieho pôdneho majetku v oblasti Vysokých Tatier dodnes nie je spoľahlovo vyčíslená. V Tatrách sa jeho pozemky ťahali po celej ich dĺžke od východu na západ, od Javoriny cez Ždiar a Lendak, Tatranskú Kotlinu, v roku 1897 prikúpil od Františka Máriássyho Mengusovskú dolinu s Vyšnými i Nižnými Hágmi a príslušnú Štôlu.⁴⁸ S týmto územím susedili pozemky na Štrbskom plese. Hohenlohe sa o ne uchádzal, boli mu však odopreté. Majiteľ Štrbského plesa a statkár z Liptovského Svätého Jána, Jozef Szentiványi (1817-1905), vo finančnej núdzi uprednostnil uhorský štát pred cudzincom, napriek tomu, že mu ponúkal vyššiu sumu.⁴⁹ Knieža Hohenlohe vstúpil aj do dlhoročného sporu o dnes poľskú oblasť Morského oka, aj toto územie mu bolo odopreté.

Okrem správy rozsiahlych majetkov Eduard Kégel navrhol novú výrobu v javorinskej lepenkárni na báze drevenej suroviny z okolitých ihličňanových lesov. Od roku 1876 začali s výrobou farebnej lepenky podľa dánskej technológie. Strojové zariadenie v hodnote 2000

⁴⁵ PERLICK 1972, 489

⁴⁶ HZA BU32, sine pag.

⁴⁷ KPÚ 2010, sine pag.; KOLLÁROVÁ 2000, 36

⁴⁸ Viac : Andere kleinere Besitzungen und Jagden. HZA 2010 OE140

⁴⁹ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 36

zlatých financoval sám Kégel. V 90. rokoch 19. storočia už pracovali dve továrne na lepenku. V 1899 roku mala vyšná fabrika 25 a nižná fabrika 35 zamestnancov.⁵⁰

Knieža si priviedol vlastných lesných správcov a zamestnával niekoľko desiatok lesných strážnikov. Postavil pekáreň na chlieb, z rôznych dovážaných ingrediencií, pre zver.⁵¹ Založil oboru za účelom domestikácie cudzokrajných druhov: jelene z Kaukazu, Transylvánie a severnej Ameriky, kaukazské i alpské kozorožce, zubry z Kaukazu a bizóny zo severnej Ameriky. Okrem toho sa snažil zvýšiť početnosť aj domácej fauny: horských kôz, jeleňov, rysov, medveďov, hlucháňov. Najvyšší počet bol zapísaný v roku 1912 keď tu nasčítali 600 horských kôz, 1200 jeleňov, 150 kozorožcov, 30 medveďov, 21 bizónov a zubrov spolu.⁵²

Jeho poľovnícky revír s neporušenými lesmi sa v roku 1949 stal jedným z kmeňových území Tatranského národného parku (TANAP), jeho skoršie opatrenia voči turistom sa zapísali a dodnes prežívajú v prírodnoochranárskych zásadách.⁵³ Pracovník Výskumného strediska TANAPu, Milan Koreň píše, že podľa súčastníkov bol ochotný „*všetkými prostriedkami podporovať snaženia ochrany.*“⁵⁴ Ďalej objasňuje : „*Oporou mu bol "oberjäger" Eduard Kégel (1835 - 1911), ktorý spolu so svojimi podriadenými (lesníkmi a "jágrami") sa dlhodobo venoval aj praktickému usmerňovaniu a obmedzovaniu turistiky, najmä vo vŕahu k poľovnej zveri.*“⁵⁵ Hneď po príchode do Javoriny knieža Hohenlohe zakázal prístup turistom do svojich dolín, čím sa dostal do sporu s Uhorským karpatským spolkom,⁵⁶ v ktorom bola zaangažovaná aj uhorská vláda. Po úradne nariadenom otvorení doliny turistom, knieža určil tri turistické trasy a termíny návštev.⁵⁷ Zakázal budovanie chát a prespávanie v dolinách.⁵⁸ V roku 1902 bol napokon prijatý za čestného člena Uhorského karpatského spolku.

Knieža Christian Kraft Hohenloheho-Oehringen zanechal v pamätníkoch dojem neprístupného, prísneho, no spravodlivého človeka, brániaceho si svoje majetky. Pri stavbe cesty, s víziou prepojenia všetkých tatranských osád od Štrbského Plesa po Tatranskú Kotlinu, knieža odmietalo dať povolenie, aby cesta viedla cez jeho pozemky. Napokon až

⁵⁰ KPÚ 2010, sine pag.

⁵¹ ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

⁵² RADWANSKA-PARYSKA/PARYSKI 2004, 1435. Poľovať začal až po desiatich rokoch hájenia zvery. ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

⁵³ ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

⁵⁴ KOREŇ 2009, 12

⁵⁵ KOREŇ 2009, 12

⁵⁶ UKS bol založený v roku 1873

⁵⁷ Bolo potrebné získať povolenie turistickej návštevy, čím získal kritiku Poliakov. RADWANSKA-PARYSKA/PARYSKI 2004, 1435

⁵⁸ Preto vznikla útulňa v Podspádoch, 3km nižšie od Javoriny. ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

Spišská župa presadila stavbu a v júli 1908 bola cesta dokončená až po Tatranskú Kotlinu.⁵⁹ Na druhú stranu vyriešil vyhrotenú situáciu Jurgovčanov, ktorí niekoľko storočí mali vo zvyku pásť svoje ovce na javorinských pasienkoch, ale toto právo im bolo v roku 1877 komasačnou komisiou zamietnuté.⁶⁰ Knieža Hohenlohe právo pásť a kosiť na Javorinských a Bielovodských poľanách Jurgovčanom obnovil.⁶¹

Veľmi podstatné sa nám v našej práci javí zaujatie kniežat'a, evanjelika, k cirkevnému životu filiálky, o čom svedčí jeho korešpondencia a obzvlášť gesto požiadania spišského biskupa o pridelenie Javoriny k farnosti Ždiar v roku 1921. Zároveň správa Jednotného národného výboru o odovzdaní patronátu za farnosť Ždiar a filiálku v Javorine z roku 1951, reflektujúca obdobie 1921-1936, zaznamenáva príkladné plnenie patronátnych práv, bez akýchkoľvek podlžností. Z výkazu vyplýva, že ročnú rentu platil farárovi, kantorovi a dokonca aj kostolníkovi, a hradil všetky odborné a manuálne práce vo filiálke v Javorine. Nad rámec svojich patronátnych povinností sa staral o kostol v Ždiari, kde uhrádzal údržbárske práce.⁶² Na prestavbu kostola v Jurgove ponúkol 3600 zlotých, a nechal vytvoriť návrhy na novú faru.⁶³

Syn hlavného správcu, Arpád Kégel (17.7. 1875 Javorina – 28.1. 1929 tamže) prebral po smrti otca všetku jeho zodpovednosť.⁶⁴

Je potrebné podotknúť, že vďaka prístupu kniežat'a Christiana Krafta von Hohenlohe-Oehringen k majetku, dobovo ničím neobvyklému sú obyvatelia Tatranskej Javoriny dodnes e „bezzemkami“: „*Hohenlohe však rovnako ako zemepáni pred ním nepredal z tejto pôdy ľudom, ktorí najprv sem z okolitých dedín za prácou len dochádzali a neskôr sa tu i na trvalo*

⁵⁹ BOHUŠ 2001, 61

⁶⁰ „Spor skončil nehoráznym rozsudkom v lete 1877 v ktorom sa Jurgovčanom prisudzuje 16 katastrálnych jutár lesa, (čo je asi 7 ha) a rovnako 16 katastrálnych jutár pasienkov. Komasačná komisia, ktorá mala vykonať triedenie a sceľovanie a delenie pozemkov bola zastavená a jurgovčania jej niekoľkokrát zabránili vykonať svoju prácu.. Skončilo sa to príchodom vojska a traja aktéri vzbury (Hanka Vojtasová, Vojtech Marfiňák a vojak na dovolenke Vojtech Šoltýs), ako i ďalších 9 jurgovčanov skončilo vo väzení. Jurgovčania napriek tomu toto ignorovali a v Javorine i okolí naďalej pásli.“ ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

⁶¹ S podmienkou, že každá desiata kopa z každej úrody sena patrí kniežat'u, alebo si gazda môže zobrať celú prvú úrodu sena, ale druhá úroda sena prípadne celá kniežat'u. ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

⁶² ARFÚ ŽDIAR, 1951, sine pag.

⁶³ ŠA LEVOČA B, sine pag.; HZA 2012

⁶⁴ Čoho dokladom je bohatá korešpondencia v Hohenlohe-Zentalarchíve aj Štátnom archíve v Levoči. Nie je nám známe, či sa niektorý z historikov zaoberal aj jeho životom, každopádne obdobie od smrti Eduarda Kégela v roku 1911 je v nám známej slovenskej literatúre nezdokumentované až do smrti kniežat'a v roku 1926 a následného predaja majetkov jeho dedičovy, synovcovy Augustovy Hohenlohe-Oehringen, ktoré sa vyjednávalo od roku 1932 do roku 1936. HZA OE140 BU 25;KOLLÁROVÁ 2000, 38

usadili ani piad'. Všetko mali len v prenájme, na užívanie, ako naturálny plat. Za ostatné museli platiť. Nič im nepatrilo!“⁶⁵ Iný názor vyjadruje miestny učiteľ v roku 1939, keď zaznamenáva slová pamätníkov: „Knieža Hohenlohe bol veľmi dobrým človekom, pánom a poľovníkom. Pomohol javorinskému ľudu a celému kraju. Ľuďom bolo za neho veľmi dobre. Väčšina vlastnila svoje domy. (...) Ich deputát /bo javorinčania sú dodneska deputátnici/ bol veľmi dobrý: zadarmo byt, drevo, lúky, pašienky, role. Mnohé tieto „privilegiá“ boli postupne /Riad. Kégelom ČSR/ zmenšované a obstrihávané, takže dnes z nich majú len veľmi málo.“⁶⁶ V služobnom poriadku lesného priemyslu závodu kniežaťa Hohenloheho v Javorine, z roku 1905, vytačenom v niekoľkých miestnych dialektoch, je upresnené: 1. § (...) Okrem mesačného platu obdrží každý ženatý robotník za darmo byvanie, drevo na opal, jednu rolu a luku, tak aj pašu pre 1 kravu a 1 kus jalového statku.⁶⁷ Ďalej sa uvádza, že tieto naturálie zostanú v úžívaní vdov a ich detí s pridaným „laskiplatom“, dokonca ani prepustení zamestnanci nestrácajú deputát.⁶⁸ Tieto stanovy nespomínajú nič o predaji užívaných pozemkov. Po odkupe veľkostatku v roku 1936 českosloveským štátom, sa tento stav udržal a ako taký prešiel všetkými politickými zmenami až do súčasnosti. Keďže zákon 287/94Z.z. o ochrane prírody a krajiny nedovoľuje štátnemu správcovi scudzovať štátny majetok, môže tak urobiť len zákonodarný zbor novelizáciou príslušnej legislatívy.⁶⁹

1.2 Prehľad územnoprávných sporov a politických udalostí

Mikroregión, ktorý nás zaujíma v tejto práci, prešiel, vďaka svojej polohe na historickej uhorsko-haličskej hranici, v sledovanom období hneď niekoľkými administratívnymi premenami. To sa nemohlo nepodpísať pod postavenie kostola sv. Anny v Javorine, preto je vhodné prihliadnuť k „politickým“ dejinám jeho najbližšieho okolia.

V čase stavby kostola sa Javorina nachádzala v Kežmarskom okrese Spišskej župy (od roku 1894/95), kým Jurgov ako farské centrum bol súčasťou susedného Magurského okresu so sídlom v Spišskej Starej Vsi.⁷⁰ Stretávame sa tu teda so situáciou, keď cirkevnoprávna administrácia nekopírovala pomery miestnej politickej správy. Táto skutočnosť nadobudne v neskoršom období zásadný význam.

⁶⁵ ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

⁶⁶ ARFÚ ŽDIAR 1939, 2

⁶⁷ OLEJNÍK 1981, 232

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ ARGALÁCS/MICHALÍK 2003

⁷⁰ KOLLÁROVÁ 2000, 23sqq.

K posunu hraníc jurgovského farského obvodu, a to práve v oblasti javorinskej filiálky, došlo v dôsledku majetkovoprávných sporov medzi majiteľmi domén na oboch stranách hranice: Władysławom grófom Zamoyským, ktorému patrilo haličské kúpeľné centrum Zakopane, a vlastníkom javorinského panstva Christianom Kraftom von Hohenlohe-Oehringen. Šľachtici sa sporili o atraktívne Rybie jazero (dnes Morské oko); tento dlhodobý spor (1889-1902), ktorý postupne nadobudol povahu sporu o priebeh haličsko-uhorskej hranice, sa uzavrel arbitrážnym výrokom v prospech haličskej strany. V rokoch 1905-1907 prebiehali jeho ďalšie dozvuky.

Kým tzv. *spor o Morské oko* znamenal len jednu drobnú územnú úpravu jurgovského farského (a javorinského filiálneho) obvodu, významné zmeny nastali v dôsledku dezintegrácie habsburskej monarchie, keď sa severný Spiš stal jednou zo stretových zón vznikajúcich štátov – Československa a Poľska. V decembri 1918 tu došlo k ozbrojeným zrážkam v snahe oboch strán zaistiť príslušnosť územia pre seba, ktoré sa skončili podpisom prímeria. Otázka priebehu československo-poľskej hraničnej čiary sa dostala na parížsku mierovú konferenciu. Veľmocenský zástupcovia sa v septembri 1919 priklonili k dobovo populárnemu spôsobu, akým záležitosť vyriešiť – k plebiscitu⁷¹. Javorina bola jedinou obcou Kežmarského okresu na ktorej sa malo uskutočniť toto hlasovanie, jeho termín sa z rôznych príčin opakovane odkladal, až z neho napokon celkom zišlo (v neposlednom rade aj kvôli vypätej miestnej atmosfére). Po súhlase zúčastnených strán sa rozhraničenia ujali veľmoci. Veľvyslanecká rada Parížskej mierovej konferencie prijala 28. júla 1920 hraničnú čiaru a rozdelila severný Spiš takým spôsobom, že farské centrum Jurgov pripadlo Poľsku, kým Javorina zostala na československej strane hranice. Toto arbitrážne rozhodnutie sa malo uviesť do života delimitáciou na mieste samom. V jej priebehu prišla poľská strana na jar 1921 s nárokom na javorinskú doménu s odôvodnením, že rozdelením bývalého plebiscitného územia významne utrpelo hospodárske zabezpečenie niekoľkých pohraničných obcí na poľskom území, v prvom rade obce Jurgov. Celá záležitosť sa vyvinula vo významnú medzinárodnopolitickú a medzinárodnoprávnu otázku. Na rokovacom stole sa medziiným objavila možnosť odstúpenia obce Javorina Poľsku (nie však vlastného lesného majetku). Zdlhavý problém napokon vyriešila Rada Spoločnosti národov v Ženeve za asistencie Stáleho súdneho dvora medzinárodnej spravodlivosti v Haagu. Rada stanovila priebeh diskutovanej

⁷¹ Severný Spiš tvoril iba jedno z troch teritórií na československo-poľskom pomedzí, o ktorých sa malo takto rozhodnúť – popri Tešínskom Sliezsku a severnej Orave. MAJERNÍKOVÁ 2007, 22

hraničnej čiary rezolúciou z 12. marca 1924: Javorina zostala v Československu, no boli učené drobné úpravy jej katastrálneho územia v prospech obce Jurgov.⁷²

Poľský záujem o Spiš, a v ňom predovšetkým o Javorinu, však neustal ani v medzivojnovom období. Približne mesiac po podpise tzv. *mníchovskej dohody*, na jeseň 1938, Poľská zahraničná politika vystúpila s obnoveným nárokom na Javorinu. Československá vláda bola 1. novembra nútená pristúpiť na odstúpenie obce a dohodnúť novú delimitáciu oblasti. Následné obsadenie poľským vojskom prebehlo v búrlivej atmosfére 27. novembra, (z protokolárnych dôvodov antedatovaný) delimitačný protokol podpísali 30. novembra v Zakopanom.⁷³ Následne začala v Javorine náslná polonizácia, ktorá má dodnes živých pamätníkov a nastúpili zmeny aj v oblasti cirkevnej správy. Tento stav trval iba deväť mesiacov. V rámci spoločného postupu s nemeckou armádou pri útoku na Poľsko, Javorinu hneď v prvý deň druhej svetovej vojny, dňa 1. septembra 1939, obsadili ozbrojené sily Slovenskej republiky, štátu, ktorý vznikol rozpadom Československa v polovici marca onoho roku. Súčasťou Slovenska sa podobným spôsobom stala aj časť Spiša, pririeknutá Poľsku v roku 1920, teda aj bývalé farské centrum Jurgov. Javorina sa opäť stala filiálkou Ždiaru. Cirkevná ako aj politická správa boli znovu prevzaté na základe faktického stavu k podpisu príslušnej slovensko-nemeckej dohody o odovzdaní niekdajšieho poľského Spiša došlo až 23. novembra 1939, ku schváleniu ústavného zákona č. 325/1939 Slov. zák. 22. decembra 1939.⁷⁴

Československá exilová vláda, sídliaca počas vojny v Londýne, považovala mníchovskú dohodu a všetky z nej vychádzajúce právne rozhodnutia (teda aj odstúpenie Javoriny Poľsku) za medzinárodnoprávne neplatné od samého začiatku. O tomto svojom postoji vytrvalo presviedčala jej signatárov Veľkú Britániu a Francúzsko, svojich spojencov vo vojne proti Nemecku. Nešlo o jednoduchú úlohu, no celá vec sa šťastne skončila tzv. *oduznaním* mníchovskej dohody zo strany veľmocí. Tento fakt mal zásadný význam aj pre stanovenie hraníc obnoveného Československa: všeobecnú podporu získal koncept predmníchovských hraníc. Týmto spôsobom zostala Javorina v Československu, no susedný Jurgov sa opäť stal súčasťou Poľska. Vytýčenie nových hraníc, konečný protokol – ktorý je v mierne novelizovanej podobe v platnosti dodnes – podpísali až v roku 1958.⁷⁵

⁷² JAKUBEC 2009, 90–201

⁷³ JAKUBEC 2007, 163–192

⁷⁴ JAKUBEC 2009, 297–300

⁷⁵ ANDRÁŠ 2003, 867, 868–872

Obr.3 Poloha Javoriny v rámci Spiša a celého Slovenska s dôrazom na blízky poľský Spiš. x = Javorina

2 Cirkevno-historický vývoj filiálky sv. Anny

2.1 Translokácia filiálneho kostola sv. Anny medzi dvoma farnosťami

Obec Javorina (v čase výstavby kostola sv. Anny sčítala 304 obyvateľov)⁷⁶ bola od začiatku pod farskou starostlivosťou najbližšej farnosti, a to farnosti v Jurgove, ktorú založil ešte zemepán B. S. Horváth-Palocsay.⁷⁷

Prvý presun v roku 1921 z jurgovskej farnosti do ždiarskej, iniciovaný javorinským ľudom a podporený kniežat'om, prebehol pokojne, napriek tomu, že sa o pohraničné územie Javoriny viedli dlhé politické spory sprevádzané miestnymi nepokojmi a silným citovým zaujatím obyvateľov. Knieža Hohenlohe na žiadosť miestnych obyvateľov pozval spišského biskupa Jána Vojtaššáka (1877-1965),⁷⁸ aby s ním prejednal translokáciu filiálky k farnosti Ždiar,⁷⁹ ktorá bola súčasťou jeho panstva. Na slávnostnom stretnutí 7. júna 1921 dostal

⁷⁶ S týmto údajom sa stretávame v koncepte tzv.Schlussliste.HZA BU32, sine pag.

⁷⁷ Kollárová udáva meno František Horváth Palocsay. V tzv.Schlussliste-pamätnom liste vloženom do kostola je uvedené meno zakladateľa B.S.Horváth Palocsay. HZA BU32, sine pag.

⁷⁸ V roku 1996 bol zahájený beatifikačný proces Jána Vojtaššáka.

⁷⁹ Udalosť opísal miestny farár Martin Gallovič: 7. júna 1921 v popoludňajších hodinách slávnostne privítali biskupa Jána Vojtaššáka v Ždiari. „Toho istého dňa odišiel na žiadosť veriacich v Javorine v sprievode svojho tajomníka Ignáca Paňáka, bušovského farára Michala Sinku, majerského farára Jána Wjecha a ždiarskeho farára Martina Galloviča do Javoriny.“ Pri príchode i odchode pred ním jazdilo 15 javorinských mladíkov na koňoch, a ho slávnostne privítali v kostole. Dostavila sa k nemu „delegácia javorinských veriacich a požiadali ho, aby bola obec Javorina ako filiálka pridelená ku ždiarskej farnosti.“ Biskup Ján Vojtaššák im to hneď prisľúbil a „13. júla 1921 oznámil prípisom správe

kladnú odpoveď, ktorá bola potvrdená dňa 6. októbra 1921. V správe o translokácii sa zaviazal naďalej plniť svoje patronátne povinnosti podľa už skorších dohôd.⁸⁰ (Nejasným zostáva, čo znamená „*skoršie dohodnutie*“; môžeme sa domnievať, že po tom, čo sa Jurgov stal v auguste 1920 poľským, nemohol viac tamojší farár navštevovať svoju filiálku v Javorine. Toho dôkazom môže byť aj zmienka v „Major Domus“, ktorá uvádza, že dňa 8. júna 1921 boli birmovaní veriaci obcí Ždiar aj Javorina, spolu asi 600 osôb⁸¹, hoci ako vieme, Javorina ešte formálne nebola filiálkou Ždiaru. Zároveň vysoký počet birmovancov poukazuje na zanedbávanú starostlivosť zo strany farnosti v Jurgove). Knieža sa zaviazal ždiarskemu farárovi platiť za služby ročne 1500 korún československých a „*ponevác farár žiadnu štolu od veriacich nebude brať – za výmenu štol platíť bude ešte ďalších 500Kč.*“ Kantorovy sa prisľúbilo 600 korún československých ročne. To všetko bolo schválené podpismi správcu Arpádom Kégelom a biskupom spišským Jánom Vojsaššákom v Spišskej Kapitule dňa 6. októbra 1921.⁸²

Pri sledovaní politického vývoja je prirodzené, že sa jeho dôsledky premietli do podoby miestnej správy. Cirkevnoprávne aspekty, predovšetkým otázka kanonickej administratívy, sa nestali predmetom rokovaní. Javorina je jedinečným príkladom rozdelenia Spišskej diecézy, konkrétne oddelenia filiálneho kostola sv. Anny od farského centra v Jurgove. Z pohľadu kanonického práva patrí právomoc zriaďovať diecézy alebo meniť ich hranice exkluzívne Svätej stolici. Keďže však v opisovanom období neboli právne vzťahy medzi Katedrou sv. Petra na jednej strane a Československom, resp. Poľskom, zmluvne ukotvené (stalo sa tak až v roku 1928, resp. 1925),⁸³ zmeny v správe farnosti Jurgov a filiálky Javorina nastúpili *de facto* ako odraz predchádzajúceho rozhraničenia, čiže vo formálnom rozpore s kanonickým právom. Dá sa povedať, že filiálka v Javorine predstavovala v uvedenom kontexte akési „územie nikoho“, až od roku 1921 pripojené spišským biskupom k správe farského úradu v Ždiari. Patronátne povinnosti, ako dokladá správa Jednotného národného výboru o odovzdaní patronátu za farnosť Ždiar a filiálku v Javorine z roku 1951, reflektujúca obdobie 1921-1936, si patrón plnil. Ročnú rentu platil farárovi, kantorovi a čo nebolo zapísané pri odovzdaní farnosti v roku 1921, zaznamenáva aj ročný plat kostolníka činiaci 200 Korún československých. Zároveň zabezpečoval a

panstva kniežaťa Hohenloheho v Javorine, že súhlasí s vytvorením filiálky.“ ARFÚ ŽDIAR HD, sine pag.

⁸⁰ ARFÚ ŽDIAR 1941, príloha 1

⁸¹ KOLLÁROVÁ 2002, 80

⁸² ARFÚ ŽDIAR 1941, Príloha 4

⁸³ BRZOZA/SOWA 2006, 143

uhrádzal všetky odborné a manuálne práce pre kostol sv. Anny, pričom v Ždiari hradil len údržbárske práce.⁸⁴

Druhým presunom sa stalo obdobie, keď bola Javorina spolu s malou časťou ždiarskeho chotára pričlenená k Poľsku (v dôsledku Mníchovskej dohody a Viedenskej arbitráže od roku 1938 do 1. septembra 1939).

Obr. 4 Mapa tzv. Poľského Spiša. Ukazuje Javorinu-Jurgow-Bukowinu Tatrzansku.

V nám známej slovenskej odbornej literatúre sa o tomto krátkom období nič nedozvedáme. *Krátke dejiny Javoriny*, javorinského učiteľa Františka Valášika vznikli práve po uvoľnení z poľskej okupácie Javoriny a preto toto obdobie opisujú so silným národným a protipolským zánietením. Spomína v nich, že Poliaci hneď obsadili aj kostol. Presnejšie informácie máme jedine z poľskej strany od Marceliho Marchlewského (1905-1988), vtedajšieho javorinského nadlesného, neskoršie prvého riaditeľa poľského Tatranského národného parku, kde sa dozvedáme, že v Javorine býval poľský kňaz, ale matriku spravovali na fare v Bukowine Tatrzanskej. Vo svojom príspevku Marchlewský píše: *V čase druhej návštevy poľského prezidenta prof. Ignacyho Moścického 11. – 19. februára 1939 spravoval kostol v Javorine mladý kňaz Stanislaw Kudelski, vyštudovaný a vysvätený biskupom v Krakove. Býval v budove Správy štátnych lesov a majetkov a od nej dostával aj plat. Fara v Bukowine Tatrzanskej vystavovala pre Javorinu matriky narodenia a krstu, preto ju často navštevoval aj tamojší farár, Stanislaw Fox. Ten tu tiež odslúžil odpustovú slávnosť (26. júla)*

84

ARFÚ ŽDIAR 1951, sine pag.

za prítomnosti viac ako desiatich farárov, na ktorom sa spievali piesne poľské i slovenské.⁸⁵ Z ústneho podania sa dozvedáme, že tieto spevy vyvolali u miestneho obyvateľstva „nárek“.⁸⁶

Táto, nie viac ako deväť mesiacov⁸⁷ trvajúca epizóda sa nezapísala ani do farskej knihy v Ždiari. Javorinský kostol je filiálkou fary v Ždiari do súčasnosti.

2.1.1 Stručný opis farnosti Ždiar

Drevená kaplnka sa v Ždiari postavila s povolením spišského prepoštu Ladislava Matiašovského v roku 1693. Stavbu podporoval aj Generálny konvent v Miechove, kde sa nachádzal hlavný kláštor lendackých mníchov z rádu kanonikov-strážcov jeruzalemského Hrobu Pána (*Ordo canonicorum regularium custodem S.S. Sepulchri Domini Hierosolimitani*).⁸⁸ Pri kostole nebola fara, bohoslužby vykonávali mnísi z Lendaku raz mesačne pre stojedenásť duší. Okolo roku 1700 dostávali lendackí kňazi tri denáre ročne od stopätnástich rímskokatolíckych veriacich. Ždiar patrilo po cirkevnej stránke v 18. storočí do Bratstva okresu dolného povodia rieky Poprad. V roku 1739 sa stal samostatným farským kostolom. Podľa kanonickej vizitácie z roku 1761 bola drevená stavba tak zničená, že odporučili postaviť novú a väčšiu. Na tom istom mieste v roku 1768 stál druhý drevený kostol a slúžil obyvateľom obce až do 10. februára 1831, keď bol predaný na verejnej dražbe. Farár Anton Bakesz v roku 1954 napísal: „Druhý ždiarsky drevený kostol bol do Javoriny prevezený aj so zariadením, ktoré nebolo potrebné pre nový murovaný kostol v Ždiari.“ Keď ho hľadal na mieste, z ústneho podania zistil, že pozostatky bývalého kostolíka slúžili ako maštale. Podnet na stavbu „riadneho, kamenného, hranatého“ kostola dal v roku 1809 Karol Planic (Planitz), spišský titulárny kanonik. Kostol Navštívenia Manny Márie bol sprístupnený v roku 1831, čo je potvrdené aj na priečelí kostola.⁸⁹ O budove fary sa v správe o kanonickej vizitácii v roku 1832 uvádza, že ju na vlastné náklady postavil v roku 1806 Jozef Horváth-Palocsay. Bola z „pevného materiálu“, s dvoma miestnosťami pre faru a treťou rovnako veľkou miestnosťou pre členov rodiny donátora a s kapláňkou. Neskôr sa k budove fary pristavala stodola, sýpka aj miesto pre vozy.⁹⁰ Cintoríny boli niekoľkokrát premiestnené. Na mieste

⁸⁵ MARCHLEWSKI 2008, 64–69

⁸⁶ MICHALÁK 2009

⁸⁷ ARFÚ ŽDIAR, VALÁŠIK 1939, 2

⁸⁸ VOJTAS 1967, 57. Kláštor pre mníchov v Lendaku dal vystavať za 11000 poľských Guldenov Georg Horváth de Palocsay v roku 1313. HZA BU32, sine pag.

⁸⁹ KOLLÁROVÁ 2000, 41sg, 47

⁹⁰ ARFÚ Ždiar, 1932, sine pag.

prvého kostola sa nachádzal najstarší cintorín, označený dvoma stromami. Druhý cintorín oddeľoval od kostola potok, „údajne na ňom boli pochovaní ľudia, ktorí zomreli na mor.“⁹¹ V roku 1922 bol naplnený; v tom čase už slúžil aj cintorín okolo tretieho murovaného kostola. V Historii Domus sa spomína ešte jeden „najvzdialenejší“ cintorín s kamenným múrom, v ktorom sa podľa ústneho podania pochovávali ľudia od Ždiaru odlúčenej usadlosti Monkova dolina.⁹² Mená kňazov sú známe len čiastočne a to od roku 1700.⁹³

Pri už spomínanej zmienke o tom, že knieža Hohenlohe v Ždiari hradil len opravné práce na kostole,⁹⁴ je čitateľné, že na zabezpečenie bohoslužieb sa skladali sami farníci.

2.1.2 Stručný opis farnosti Jurgov

O založení osady na tzv. valašskom práve, píše Ján Beňko. Jurgov označil za najzápadnejšiu spišskú osadu, ktorej založenie máme doložené v portálovom súpise z roku 1956⁹⁵, v ktorom sa hovorí o výsadách a založení v roku 1546. Jej šoltýsom bol Jurko (Gywrko) a od neho dostala svoje meno. Do konca 17. storočia tu žili asi traja valaskí gazdovia, „urbárom kvalifikovaní ako železiari.“⁹⁶ V čase založenia náležalo celé Zamagurie do panstva Niedeckého, ktorého vlastníkom bola dedične rodina Horvátha-Palocsay. Kostol Sv. Šebastiána a Matky Božej Ružencovej bol postavený 1675 fundátormi šoltýsom Jakubom Keszom i mlynárom Mikołajom.⁹⁷ O farnosti v Jurgove, vzdialenej od Javoriny 11 kilometrov, nemáme v slovenskej literatúre žiadne zmienky. Ciągwa reflektuje premeny Jurgova medzi tromi hranicami, ale nie zložitú situáciu jeho filiáliiek.

Od založenia kostol patrilo do spišskej diecézy, dunajeckého dištriktu a do roku 1740 bol filiálnym kostolom farnosti Vyšné Lapše (dnes Lapsze Wyzne v Poľsku), mal vlastného organistu. História farnosti začal písať v roku 1835 jurgovský prepoš Ján Bohinszky a zaznamenal, že ročne dostávali od patróna 61 rýnských florenóv⁹⁸ za filiálky: Javorina a Podspády s ostatnými filiálkami v Repiskách, Čiernej Hore (dnes Rzepiska, Czarna Góra d Poľsku) a majerom Solisko.

⁹¹ ARFÚ ŽDIAR HD, sine pag

⁹² KOLLÁROVÁ 2000, 45.

⁹³ ARFÚ ŽDIAR HD, sine pag.

⁹⁴ ARFÚ ŽDIAR 1951, sine pag.

⁹⁵ BEŇKO 1985, 177

⁹⁶ BEŇKO 1985, 177; CIAĞWA 1996, 7

⁹⁷ Kościół św. Sebastiana i Matki Boskiej Różańcowej w Jurgowie in wikipedia.pl., vyhľadane 12.9.2009

⁹⁸ CIAĞWA 1996, 28sq.

Po prvej svetovej vojne propošt Anton Kubasák ďakoval rodákovi v Amerike listom: „Za války nám vzali jeden zvon, ten stredný, dostali sme za kgram 4k. a teraz by sme kgram nedostali ani za 50korún.“⁹⁹ V roku 1920 z daru krajanov z Chicaga odliali nový zvon. V nasledujúcich rokoch plánovali vybudovať nový murovaný kostol, ich patrón knieža Hohenlohe, „vyjadril svoju pripravenosť pomôcť a to aj nad rámec zákonných povinností.“ Poslal farárovi Antonimu Sikorovi 3600 zlotých. Nový kostol sa však nepostavil, Sikora dal opraviť polychrómie sôch.¹⁰⁰ „Kňaz Sikora projekt stavby kostola storpédoval, aby sa vyhol kontaktom s patrónom farnostisprávou javorinského panstva, ktorá z dôvodu nejakého sporu nechcela mať s ním nijakého dočinenia.“¹⁰¹

Podpisom konkordátu medzi Svätou stolicou a Poľským štátom v roku 1925, prešla jurgovská farnosť pod jurisdikciu krakovského arcibiskupa. Počas nasledujúcich približne päťnástich rokov sa tu zachovali nábožné slovenské piesne, čo sa donieslo k arcibiskupovi. Preto v liste z dňa 26.marca 1932, prosil farár Sikora o povolenie spievať slovenské piesne na bohoslužbách v Jurgove, Repiskách i v Čiernej Hore. Odpoveď Krakovskej metropolitnej kúrie odobrovala „od czasu do czasu“, spievanie slovenských piesní. Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa Jurgov ocitol medzi obcami, ktoré pripadli Slovenskej republike a farnosť sa opäť stala súčasťou Spišskej diecézy. V roku 1943 tu pôsobil ako administrátor Ján Ďurka známy ako básnik Janko Silan – hlavný predstaviteľ slovenskej katolíckej moderny. Po vojne, keď Jurgov pripadol Poľsku, biskup Ján Wojtaššák, bezúspechu zaslal niekoľko listov primasom poľským, so žiadosťou o navrátenie osemnástich farností spišských a oravských.

V jurgovskom kostole sa každú nedeľu slávi omša aj v slovenskom jazyku, Ciągwa tvrdí, že sa udržal zvyk spievania slovenských piesní po boku poľských.¹⁰²

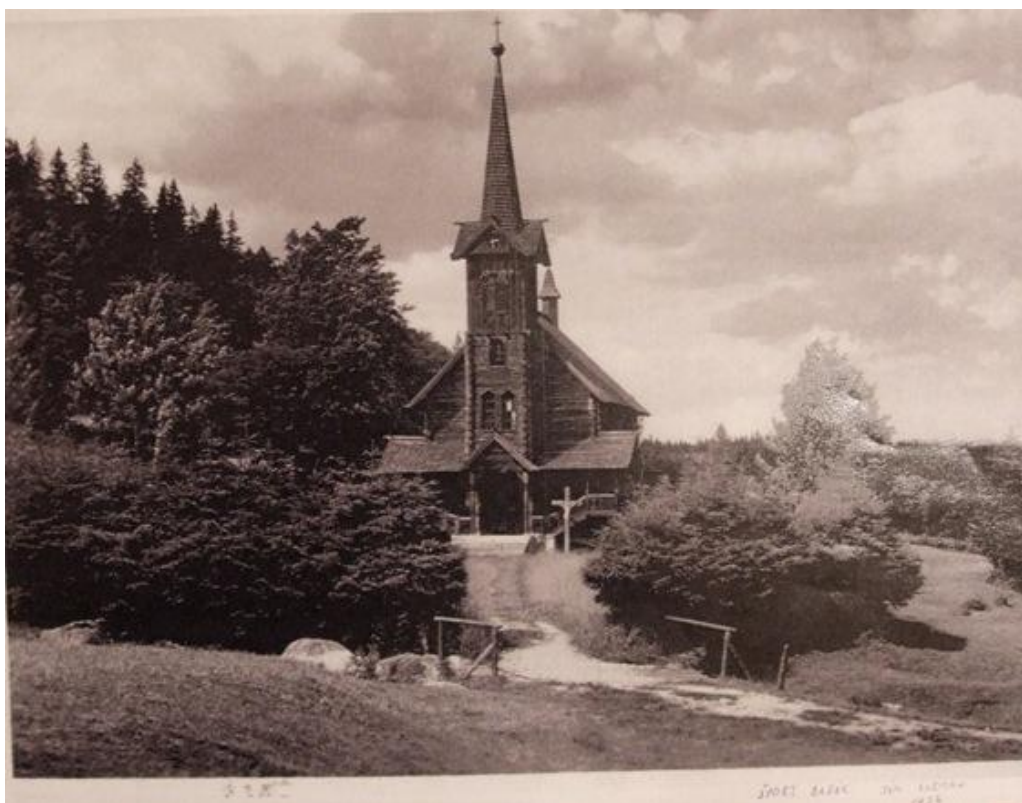
⁹⁹ CIĄGWA 1996, 32

¹⁰⁰ CIĄGWA 1996, 32

¹⁰¹ CIĄGWA 1996, 33

¹⁰² CIĄGWA 1996, 33-36

3 Drevený kostol sv. Anny

Obr. 5 Kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine. Fotografia z roku 1934.

Rešpektujúc väčšinové vierovyznanie obyvateľov, dal knieža Hohenlohe postaviť v osade rímskokatolícky kostol.¹⁰³ Stojí na mieste drevenej kaplnky postavenej v roku 1795 „zo štedrosti“ S. B. Horvátha-Palocsaya.¹⁰⁴ Táto pôvodná drevená kaplnka bez zvonice [3] sa Hohenlohemu podľa tradovaného ústneho podania nepáčila.¹⁰⁵ V zakladajúcom dokumente tzv. *Schlussliste*¹⁰⁶ sa uvádza, že kaplnka bola „ošarpaná“.¹⁰⁷ Základný kameň z mramoru uložený pod hlavným oltárom je označený rokom 1902 [4]. Spišský kapitulný vikár Ferdinand Ferček a jurgovský farár Kubaššák ho vysvätili 24. augusta 1903.¹⁰⁸ Zasvätený zostal po pôvodnom kostolíku patrónke lesných robotníkov, sv. Anne. V Zipser Bote (Spišský posol) uvádzajú, že náklad na stavbu činil 40 000 rakúsko-uhorských korún.¹⁰⁹

¹⁰³ Podobným spôsobom postupoval už skôr, keď fundoval rímskokatolícky kostol Nanebovzatia Panny Márie (vysvätený 15. augusta 1891) neďaleko svojho poľovnickeho zámčoku v Tatranskej Kotline. GAŠPAR 2002, 148

¹⁰⁴ AFRÚ ŽDIAR HD, sine pag.; HZA BU32, sine pag.; VS TANAP 1903,3

¹⁰⁵ MICHALÁK 2009

¹⁰⁶ Jeho obsah uvedený nižšie v tejto kapitole.

¹⁰⁷ HZA BU32, sine pag.; VS TANAP 1903B, 3

¹⁰⁸ GAŠPAR 2002, 154; BOHUŠ/BOHUŠ 2001, 60; K tejto udalosti bol zavolaný kuchár Bender a „küchenmädchen“ Rosalie zo Slavenčič. HZA BU32, sine pag.

¹⁰⁹ VS TANAP 1903A, 3

V kostolíku sa má nachádzať zakladajúci dokument tzv. *Schlussliste* alebo *Urkunde*, ktorý plánovali vložiť do medenej schránky na „vybrané miesto v kostole“.¹¹⁰ Tento dokument, pokiaľ nám je známe, ešte nebol nájdený. Prvá námi odhalená zmienka o dokumente (ďalej *Schlussliste* alebo *Urkunde*) vloženom do záverečného kameňa (tzv. *Schlussstein*)¹¹¹ sa zachovala v liste z 1. septembra 1902, v ktorom osobný sekretár kniežat'a Drobige, prosí o pomoc kancelárskeho inšpektora Scholza zo Slavenčič (vtedy Slawentzitz v Sliezku, dnes Sławięcice v Poľsku). Kde po odhalení kniežacieho zámeru vytvoriť *Urkunde*, ktoré pojedná o stavbe a staviteľovy, prosí o praktické rady kam klásť *Schlussstein* v katolíckom kostole, zároveň prosí o ukážky podobných dokumentov s aj bez rodinného erb, vhodných za vzor.

Schlussliste v mene Augusta Krala Christiana Krafta von Hohenlohe-Oehringen, vojvodu z Ujest, grófa z Gleichenu, pojednáva o postavení a vysvätení kostola za (rakúskeho cisára a) uhorského kráľa Františka Josefa I. a za pontifikátu pápeža Leva XIII., o histórii Javoriny v spišskom komitáte, o významných udalostiach rodu Horváth-Palocsay akými bol príchod mníchov do Lendaku v roku 1313, o založení lepenkárne Eduardom Kégelom, a jej výnosoch, o odkúpení a výmere panstva lendacko-javorinského, o pôvode Christiana Krafta Hohenloheho so sídlom v Slavenčiciach, o stavbe poľovníckeho zámočku k letnému oddychu určenému, o založení školy v Javorine, o počte jej žiakov aj obyvateľov všeobecne. K dokumentu pripojili niekoľko spomienkových predmetov: fotografiu *Našej Jasnosti* kniežat'a Christiana Krafta von Hohenlohe-Oehringen z roku 1903, dve fotografie predchádzajúcej kaplnky a márnice z roku 1901, fotografiu poľovníckeho zámočku v Javorine z roku 1901, ďalej mince: zlatú „dvadsaťkorunu“ a „desaťkorunu“ z roku 1901, striebornú „päťkorunu“ z roku 1900 a striebornú „jednakorunu“ z roku 1901, toliar z čias patrónovho pradeda, Fridricha Ludwiga von Hohenlohe-Ingelfingen-Oehringen, ďalej pozlátenú medenú medailu na pamiatku svadby kniežat'a Huga von Hohenlohe-Oehringen a kňaznej Pauline, narodenej kňaznej z Fürstenbergu. Nasledujú priložené periodiká, a to: 47. číslo budapeštianskeho „*Pesti-Napló*“ zo 17. februára 1903, 4. číslo kežmarského „*Karpathenpost*“ z 22. januára 1903,¹¹² 3. číslo levočského „*Zipser Bote*“ zo 17. januára 1903, a napokon 43.

¹¹⁰ Toto miesto nie je ďalej nikde špecifikované. HZA Bu32, sine pag.

¹¹¹ HZA BU32, sine pag. *Schlussstein* je zvyčajne nemecké označenie pre svorník v gotických kostoloch, ale môže to byť aj iný „záverečný kameň“, napríklad v schodoch, vo výnimočných prípadoch, napr. v drevených stavbách, sa týmto pojmom môže označovať iné miesto vhodné k uloženiu *Urkunde*, napr. v makovci, v základnom kameni.

¹¹² Digitálne prístupný výťahok *Karpathen-Post*, neobsahuje žiadne zmienky o stavbe kostola, a preto predpokladáme, že periodiká tu prítomné mali za úlohu, priblížiť dobu v čase vzniku stavby. www.difmoe.eu vyhľadane 23.6.2012

číslo v Bratislavských „*Schlesischen-Zeitung*“ z 18. januára 1903. Poslednou prílohou, bola exemplárna brožúrka „*A Tengerzem Ügye*“¹¹³ od Dr. Davida Papa z Budapešte.¹¹⁴

3.1 Areál kostola sv. Anny

Pozemok na návrší v blízkosti hlavnej cestnej komunikácie z Vysokých Tatier k poľskej hranici sa rozprestiera v pôdorysnom tvare L, o výmere 2288 m², pod katastrálnym číslom 4498. Návršie stúpa západným smerom. Areál vymedzili už pri stavbe kostola v roku 1899 a vziadlili ho od obytných domov približne 500 metrov. Západnú, teda strmšiu zadnú časť, tvorí cintorín s dominantnou hrobkou rodiny Kégelovej, ako aj hrobom kniežaťa von Hohenlohe a pohrebným pomníkom akademického maliara Jána Votrubu, „*maliara Tatier*“ z roku 1971.¹¹⁵ Kostol situovali na severnú časť a drevenú márnicu v juhozápadnej časti dolného rovního pozemku. Všetky tieto vymenované objekty (okrem náhrobku Jána Votrubu) vznikli v prvých decéniách pred a po postavení kostola a ako také ich môžeme označiť za pôvodné a dodnes v zchovalom stave. Situáciu dokladáme podkladom z katastrálneho úradu v Poprade z roku 2006 [5]. Nám príhodnou zaujímavosťou je, že na ňom nie je zaznamenaná súčasná cesta do kostola, ale ešte pôvodná cesta, potvrdená ústnou tradíciou i obrazovým materiálom.

3.1.1 Opis areálu

Oplotenie areálu je zo smrekového dreva. Približne 20cm široké a meter vysoké laťky sú ukladané vedľa seba vertikálne s niekoľkokentimetrovými medzerami. Nad nimi je strieška utvorená z jedného radu pre oblasť typickej smrekovej šindle, ktorá je použitá aj na streche kostola a márnice. V 90. rokoch 20. storočia bola časť oplotenia nahradená kovovým pletivom. V roku 2003 jeho východnú a juhovýchodnú časť ozdravili rekonštrukciou. Pri obnove sa ponechali pôvodné drevené stĺpiky, ktorých zlý stav v roku 2010 si vynútil opatovnú rekonštrukciu juhozápadnej časti, a farár plánuje obnovenie zvyšných plotov v najbližšom období.¹¹⁶

¹¹³ V preklade Morské oko.

¹¹⁴ HZA BU32, sine pag.

¹¹⁵ Je označený za národnú pamiatku Slovenska. V registri nehnuteľných pamiatok Slovenska pod číslom 2148. PÚ 2007

¹¹⁶ KPÚ 2010, sine pag.

Osadenie drevín v areále sa zachovalo pôvodné, čoho dôkazom je jeho mohutnosť ako aj dokumentácia Pamiatkového ústavu v Poprade (prikláňajú sa k regulácii a omladeniu). Súčasný stav možno písať takto: „*Priestorovú porastovú štruktúru tvoria skupiny stromových drevín, nepravidelne vysadených v priestore areálu kostola, doplnené solitérne situovanými okrasnými kríkmi. V južnej strane areálu sú tri smrekovce opadavé (*Larix decidua* , pri juhovýchodnom okraji cintorína javor mliečny (*Acer platanoides* . Skupina javorov mliečnych je aj v okolí pohrebnej kaplnky Kégelovcov, v severozápadnej časti areálu, a pozdĺž chodníka vedúceho ku kaplnke.*“¹¹⁷ Ďalšie informácie upresníme: v tesnej blízkosti kostola na pomyslenej hranici s cintorínom sa vypínajú široké borovice limby (*Pinus cembra*). Za hrobkou Kégelových, smrek obyčajný (*Picea abies*), brezy previslé (*Betula pendula*) a smrekovce opadavé úplne vzadu na návrší. Po celom pozemku sú roztrúsené solitérne tuje západné (*Thuja occidentalis*).¹¹⁸ Celkový dojem zelene nevytvára ani orámovanie, ani akcentáciu, a dnes pôsobí prerasteným a neprehľadným dojmom.

3.1.2 Opis márnice

Na juhu v dolnej časti stojí márnica[6]. Pri postavení kostola okolo nej viedla cesta spevnená kamienkami, ktorá je dnes už nezreteľná[5,6,7,8]. Zrubová smreková stavba je jednoduchého obdĺžneho pôdorysu, orientácia východ-západ, vnútorne trojpriestorová, na kamennom sokly, rešpektujúcom sklon terénu. Do objektu z východu vedie jednoramenné betónovo-kamenné schodisko. Dosky vstupného otvoru majú polygonálne zrezané horné nárožia dverí, pričom dosky sa zbiehajú do tvaru písmena „V“. Ornamentálna železná kľuka znázorňuje volúty s tvárou fúzatého muža. Na dverách je v hornej časti zasadené malé kosoštvorcové sklenené okienko. Valbová strecha so šindľovou krytinou časom sivie. Na jej západnej časti vystupuje zo strešného hrebeňa ihlanová strieška pokrytá šindľom. Stavba pod strechou naopak časom získava tmavý hnedý odtieň. Východná vstupná fasáda je zakončená štítom s odlomenicou so šindľom. Vo výplni štítu je v strede priečna jednoduchým ornamentom vyrezávaná doska. Zrubové steny sú v nárožiach preplátované s profilovanými presahmi trámov. Severná a južná fasáda je dvojsová, s dvoma oknami, jednokrídľovými bez členenia, olemovanými šambránami. Západná fasáda je bez otvorov, ukončená strešnou rovinou valbovej strechy. Profiláciu vidíme aj na záhlaví podstrešných trámov.¹¹⁹

¹¹⁷ KPÚ 2010, sine pag.

¹¹⁸ Ibidem

¹¹⁹ Opis miestami citujúci dokumentáciu KPÚ 2010, sine pag.

Interiér objektu sa člení na tri vnútorné časti s vertikálnym doskovým obložením. Z predsiene je vstupným otvorom na južnej strane sprístupnený úzky priestor, v ňom sa nachádza rebrík do podkrovia. Krov je hambáľkový. Z predsiene sa vchádza cez drevené dvere s kovaním do hlavného priestoru. Márnica je presvetlená dvoma menšími okennými otvormi súbežne na oboch stranách, južnej a severnej. Oba priestory sú zastropené trámovým stropom. Dlážka je betónová. Súčasný stav objektu je veľmi dobrý.

3.1.3 Opis hrobky rodiny Kégelovej

Dominantou cintorína, na vyvýšenom mieste, sa stala hrobka rodiny Kégel [9]. Hrobka bola postavená už v roku 1991, za účelom pochovania správcovej manželky Márie Kégelovej. V roku 1911 bol pochovaný Eduard Kégel, v roku 1929 syn Arpád Kégel. Hrobka obdĺžneho pôdorysného tvaru je situovaná na osi východ-západ. Ide o jednopriestorovú stavbu zastrešenú sedlovou strechou s dnes plechovou falcovou krytinou. Hladko na bielo omietnutá fasáda je členená nízkym kamenným soklom, lizénovými rámami. Náročia sú zdobené bosážou a v horných častiach ukončené výstupnými obdĺžnikovými plochami. Priečelná vstupná fasáda, ukončená trojuholníkovým atikovým štítom je jednoosová v úrovni prízemnia a jednoosová v ploche atiky. V osi prízemnia je situovaný vstupný otvor do hrobky s polkruhovým ukončením s profilovaným kamenným portálom. Výplň vstupného otvoru je drevená, dvojkřídlová s lúčovito členeným, pevne osadeným nadsvetlíkom. Křídla výplne, v spodnej časti kazetové s diamantovým vzorom, v hornej časti s presklenou výplňou a kovovou mrežou. Dvere majú zachovaný krabicový zámok s pôvodnou, ornamentálne zdobenou kľučkou. V osi atiky je situovaný kruhový okenný otvor lemovaný profilovanou kamennou šambránou.¹²⁰ Železná výplň je profilovaná v negatívnom tvare gréckeho kríža. Kovaný latinský kríž je osadený na vrchole štítovej atiky. Bočné fasády (severná a južná) členia horizontálne rímasy s korunnou profiláciou, sú dvojosové. Do ich osí sú vložené úzke okná s polkruhovým ukončením[10]. Ostenia okien sú profilované, pod nimi prebieha profilovaná podokenná rímsa. Výplne okien sú z dreva a vitráže, s napevno osadenými neotvárateľnými polkruhovými časťami. Bočné fasády sú zdobené bosážou. Západná fasáda je bez členenia, omietnutá hrubozrnnou omietkou.

Interiér je presvetlený z oboch strán dvoma oknami s vitrážou, dominanté osvetlenie vytvára prevládajúca červená a modrá farba vitráží [11]. Priestor je zastropený valenou klenbou s klenebnými pásmi, hladko omietnutými na bielo. V náročiach rodinnej hrobky sú

¹²⁰ KPÚ 2010, sine pag.

umiestnené kútové štvrt'pilieri s profilovanými hlavicami, na ktoré dosadá profilovaná rímsa prebiehajúca po celom obvode priestoru.¹²¹ Štvrt'pilieri aj rímsa sú z čierneho mramoru. Zvislé konštrukcie sú obložené mramorovým obkladom prírodnej svetlej farby, dlážka je betónová, vymaľovaná na čierne. Na zadnej západnej konštrukcii je situovaný náhrobník hranolového tvaru z prírodného mramoru, stolová tabuľa je z čierneho mramoru, na ktorom stojí, biela mramorová socha anjela-dietťaťa s malými krídelkami [11]. Slohom je typická pre romantizmus druhej polovice 19. storočia. Na náhrobníku sú dve oválne náhrobné tabule z bieleho mramoru, ale ich profilovaný okraj je z čierneho mramoru. Zlatým písmom sú určené Eduardovi Kégelovi a jeho manželke Márii Kégelovej rodenej Farkašovej. Ďalšie dva náhrobné tabule sú zavesené na južnej strane pod okennými otvormi. Zlatým písmom na čiernom mramore čítame meno syna Kégel Ede (1905-1936). Čierna mramorová doska je určená synovi, Kégel Aprád (1875-1929) s bohatším textom, z ktorého vyberáme dominantné „*Beke poraira!*“, čo po maďarsky znamená *Pokoj (jeho) popolu!*

Obnova hrobky prebehla v 90. rokoch 20.storočia.¹²²

3.1.4 Opis hrobu kniežata Ch. K. v. Hohenlohe-Oehringen

Vedľa tejto rodinnej hrobky sa nachádza menej nápadný hrob Ottilie Lubraniec-Dambrskej (-Dąbrskej) (1868-1922),¹²³ nepotvrdenej manželky kniežata.¹²⁴ V roku 1926 doň bol pochovaný knieža August Karl Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen, po prevezení z miesta jeho úmrtia v maďarskom Somogyszobe, kam odišiel na zimu za miernejším počasím.

Hrob nepôsobí nápadným dojmom napriek tomu, že je zhotovené z čierneho mramoru s mohutným latinským krížom [12]. Jedná sa o tvarovo štvorcové hrobové miesto, vymedzené múrikom, tiež z čierneho mramoru, zo skosenými hranami. Do múrika je ukotvené zdobené nízke kovové zábradlie. Dekoratívnosť zábradlia spočíva v stĺpikoch štvorcového prierezu, s ukončením v tvare ľalie [14]. Jednotlivé stĺpiky sú kovovými nitami upevnené medzi dve dvojice kovovej profilovanej pásoviny. Priestor medzi stĺpkami je vyplnený kovovými prútny

¹²¹ KPÚ 2010, sine pag.; TATARKOVÁ 2010

¹²² KPÚ 2010, sine pag.; TATARKOVÁ 2010

¹²³ Ottilie Lubraniec – Dambrska (-Dąbrskej), bola poľská umelkyňa neurodzeného pôvodu, traduje sa že jej sám knieža zaplatil svadbu so skrachovaným starým kniežatom Dambrským a potom priviedol do Javoriny. Literárny text o nej spracoval Janko Silan: Kňažná z Javoriny. Jurgov 1956.

¹²⁴ GAŠPAR 2002, 154. Toto údajné manželstvo však nie je v prameňoch potvrdené. Súčasný farár obce Ždiar, Ján Záhradník, špekuluje o možnosti tajného sobáša, ktorý je v kanonickom cirkevnom práve prípustný vo výnimočných okolnostiach. Musel byť naň udelený dišpenc od biskupa, aj pretože išlo o manželstvo nábožensky zmiešané. Zároveň dodal, že v minulosti rodina Hohenlohe pri každej návšteve Javoriny vyjadrila nespokojnosť s týmto spoločným hrobom. ZAHRADNÍK 2009.

točenými do tvaru ležatej osmičky, každý prút je zakončený kvetom. Táto osmička sa opakuje v dvoch radoch. Prúty sú k stĺpikom uchytené objímkami. Za týmto zábradlím je vysadený v úzkom páse po obvode buxus vždyzelený (*Buxus sempervirens*). Náhrobník je situovaný na západ. Tvoria ho dve mramorové náhrobné tabule na obdĺžnikovom podstavci, ktorý je zošíkmený východným smerom [13]. Nemecký text na náhrobku znie:

AUGUST KARL CHRISTIAN KRAFT	OTTILIE
Furst zu	Gräfin von LUBRANIEC - DAMBSKA
HOHENLOHE – OEHRINGEN	Geb. BRAUNS
Herzog von UJEST Graf von GLEICHEN	Geb. Zu Berlin am 24. Februar 1868
Geb. Zu oehringen am 21. März 1848	Gest. In Javorina am 29. Dezember 1922
Gest. Zu Somogyszob am 14. Mai 1926	

Nad nápismi sú na tabuli umiestnené rodinné erby. Za náhrobníkom je situovaný mramorový kríž na podstavci v tvare hranola. Na východnej strane podstavca kríža je napísane: „*VEBER ALLES DIE PFLICHT!*“ Na severnej strane podstavca kríža je napísané: „*Da gehet leise, / Nach Seiner Weise / Der liebe Herrgott durch den Wald / Der liebe Gott geht durch den Wald.*“ Na západnej strane podstavca je nápis: „*Schnell tritt der Tod den Menschen an, / Es ist hm keine First gegeben, / Er reisst ihn mitten aus der Bahn, / Er reisst ihn aus dem vollen Leben.*“ Na južnej strane podstavca je grécky nápis [14].¹²⁵

3.2 Typológia architektúry kostola sv. Anny

Zrubová stavba kostola stojí na kamennej podmurovke s kyklopovým soklom, vysokej asi jeden meter, prispôsobujúcej sa sklonu terénu [15]. Na nej je uložené drevené podlažie [17]. Jednoduchý pôdorysne obdĺžny priestor zakončuje polygonálne presbytérium s neobvyklou severnou orientáciou, resp. severoseverovýchodnou orientáciou (pravdepodobne podľa situovania predchádzajúceho kostolíka) [23]. Na juhu je ku kostolu pripojená štvorboká zvonová veža na drevených podperách. Na severozápadnej strane vystupuje sakristia štvorcového pôdorysu. Symetrickú dispozíciu kostola dotvárajú nižšie položené empory z východnej a západnej strany vystupujúce z budovy kostola ako pozdĺžne arkíere uložené na krakorcach, ktoré sú kotvené do podmurovky kostola [15,16].

¹²⁵ σκι-ς -ναρ -νθρωπος κίς σναμ νύμωπος ” v preklade: „človek je snom tieňa“.

Veža je nesená na štvorici drevených podpier kotvených do murovanej podesty schodiska [19]. Na južnej strane ma dve sklenené okná, spojené navzájom šambránami; nad nimi nachádzame jeden menší okenný otvor s oblúkom lemovaný šambránou s hlavným i postrannými klenákmi. Nasledujúca etáž má tri totožné okenné otvory tzv. zvukové, s oblúkom, orientované na tri svetové strany: juh, východ a západ. Šambrány zvukových okien zdobia hlavné a postranné klenáky. Sú bez skla, so širokými drevenými žalúziami [20]. Strecha veže je subtilná šesťboká prilbica nasadená na štyroch trojuholníkových štítoch [21,22]. V štítoch sú vložené hodiny na severnej, východnej a južnej strane. Na ihle je nasadený medený makovec s krížom.¹²⁶ Podľa nášho pozorovania ide o tirolský typ veže. Strecha nad hlavnou loďou je sedlová, so sanktusíkom s makovcom, bez zvonu, ktorý je umiestnený nad ihlanovým zastrešeným trojbokého záveru. Vysunuté empory zakrývajú pultové strechy. Všetky strechy sú pokryté pre miestne obyvateľstvo tradičným šindľom.

Do kostola sa prichádza po siedmych travertínových schodoch pod portikus s trojuholníkovým štítom a subtilnými štylizovanými stĺpmi nesúcimi podvežie [19]. Prilahlé symetrické výstupné drevené ramená pokračujú až na drevenú pavlač sprístupňujúcu bočné empory jednokrídlovými dverami. Drevené zábradlie bočných ramien schodiska je ornamentálne vyrezávané. Priestor pavlače je prestrešený sedlovou strieškou s hrebeňom prilahlým k južnej fasáde [15]. V stredovej osi fasády je stupný otvor do kostola s dvojkrídlovou kazetovou výplňou a ozdobným kovaním s krabicovým zámkom a ornamentálne spracovanou kovovou kľučkou [18].

V interiéry sú steny celej stavby vyložené z jednoducho profilovaných dosiek. Celá loď je zaklenutá zúženou zrkadlovou klenbou s trámovaním [29,30], nad presbytériom sa lomí do piatich strán osemuholníka, ktoré oddeľujú hranolové rebrá: krokvy a trám; na rímsovú konzolu nasadené rebrá oblúkov sú profilované v tvare hrušky, zakončené svorníkom [25,26]. Vychádzajú z jednoduchých polostĺpov, kde hlavica je zakončená profilovanou rímsovú. Za povšimnutie stojí ornamentálna výzdoba, vložená medzi strop a krokvy [27,28]. Presbytérium je oproti hlavnej lodi vyvýšené o dva schody [31]. Polygonálne zakončenie presbytéria má tri vysoké okná s oblúkom, členené prútmami a sklenenými tabuľami s vitrážou a ozdobené šambránou s klenákmi [32]. Vitrážová výzdoba okna za oltárom nesie vyobrazenie sv. Anny a Panny Márie, pod nimi je latinský úryvok zo žalmu 148, *De invitatione omnium*

¹²⁶ Do makovic sa niekedy vkladali záznamy o založení, oprave apod. HEROUT 2001, 88; Z ústneho podania vieme, že sa pôvodné makovice nezachovali; ZÁHRADNÍK 2009.

*creaturam ad laudandum Deum*¹²⁷ [33] a latinský text: „*Sacellum hoc A.D. 1714 erectum in honorem St. Annae mente pia reaedificavit Christianus Kraft Princeps Hohenlohe Oehringen A.D.1903.*“¹²⁸ Vitráž na postranných oknách nesie secesný motív kvetov. Na východnej strane svätine je trojlavica s erbom patróna [34]. Oproti nej, na západnej strane je situovaná drevená kazateľňa, prístupná schodiskom [37,41]. Na západnej strane je k presbytériu pripojená sakristia štvorcového pôdorysu [36]. Má trámový záklopový strop, čiastočne podbíjaný, v severnej stene jedno okno. Po stranách hlavnej lode sú asi v metrovej výške priestor otvára do empor oddelených od hlavnej lode ornamentálne vyrezávaným zábradlím [38,40]. Tri hranolové profilované segmentové arkády sa nadpájajú na krížové piliere, vytvorené v klasicizujúcom duchu. Priestor kostola je presvetlený okenými otvormi symetricky situovanými na východnej a západnej strane v dvoch úrovniach [21,22]. V prvej úrovni v emporách sa nachádzajú dva pravouhlé okná, na ktoré opticky nasadajú okná nad emporami z druhej úrovne. V druhej úrovni sú okná tri, oblúčkovo ukončené, členené prútmi a sklenenými tabuľami s farebnou vitrážou a ozdobené šambránou s klenákmi. Z ľavej empory vedú schody so zábradlím na chór (spevákcu tribúnu) s orgánom. Chór je ukotvený v hlavnej lodi na dvoch subtílnych stĺpoch štylizovaného dórskeho slohu [39]. Chór je trámovaný záklopový a z časti podbíjaný. Z chóru sa ďalej jednoduchými dverami vchádza do veže. Vo veži sú na železonosnej konštrukcii zavesené tri odlievané zvony s latinskými nápismi (*SANCTA ANNA, ORA PRO NOBIS, EX OFFICINA HONIC FRYGIES ARAD*), označené rokom 1902 [42,43].

Na historických pohľadniciach [44,47] Hrebeň je zretelný ešte na pohľadnici z 30.rokov 20.storočia, ale hlavy už chýbajú.

vidíme, že sedlá všetkých striech boli osadené doskou s vyrezávaným ornamentálnym poloblúkom tzv. hrebeňom, a ukončené zo stavby vyčnievajúcou rezbársky opracovanou doskou v tvare hlavy zvierat'a, neidentifikovateľného druhu (predpokladáme vyššiu lesnú zver alebo hlavu koňa, na ktorú sa ponáša). Najbližšou analógiou s podobnými hlavami tzv. dračieho štýlu je v 19. storočí postavený kostol v Bílé vo Frýdlante nad Orlicí [46]. S podobnými krátkymi hlavami bez šlahajúceho ohňa sa môžeme stretnúť na gotickom

¹²⁷ Laudate Dóminum de cœlis: Montes, et omnes colles : ligna fructífera, et omnes cedri / Béstiæ, et univêrsa pécora : serpéntes, et vólucres pennátæ : Reges terræ, et omnes pópuli : príncipes, et omnes júdices. terræ. Znenie žalmu v slovenskom ekumenickom preklade: Chváľte Hospodina zo země: vrchy a všetky pahorky, ovocné stromy a všetky cédre / divá zver a všetok dobytok, plazy a okridlené vtáctvo / pozemskí králi a všetky národy, kniežatá a všetci sudcovia zeme.

¹²⁸ Kaplnku túto roku Pána 1795 vznešenú(postavenú)/na počesť sv.Anny/v pobožnej pamäti znovuvybuodoval Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen v roku Pána 1903. Za preklad ďakujeme P. Jakubcovi.

kostole v nórskom mestečku Heddal [45] ale dokonca istú podobnosť nesú aj konské hlavy na koniarni v Tatranskej Kotline [118].

3.3 Korešpondencia pojednávajúca o návrhu objektu

Dosiaľ nepublikovaným zdrojom informácii sa nám stala bohatá, vyše 200 listov sčítajúca korešpondencia, osobného sekretára kniežat'a, Drobiga a správcu statku v Javorine Eduarda Kégela. Do komunikácie príležitostne vstupujú ďalšie osoby: stavebníci, remeselníci, kňazi etc. Zachovala sa priama následnosť konceptov alebo prepisov odoslaných listov, ktoré nám odhalili, zatiaľ nevyriešené otázky súvisiace so vznikom návrhu kostola. Dosiaľ sa v literatúre preberal názor Ivana Bohuša, ktorý ho pripisoval architektovi Gedeonovi Majunkemu. Tento názor bol len nepriamo spochybnený Marošom Semančíkom, ktorý neuvádzal meno architekta, ale len meno stavbyvedúceho Johanna Bliesznera, ktorého dokladá účtovná kniha uložená v Štátnom archíve v Levoči.

V korešpondencii sekretára Drobiga sa zachoval proces tvorby návrhu stavby, hoci nákresy ani skice ku kostolu nie sú dosiaľ známe. V liste zo dňa 2. január 1901, Drobig píše stavebnej firme Hugo Baum do Vratislavy (vtedy Breslau v Nemecku, dnes Wroclaw v Poľsku), že sa náhly zaslať plán stavby dreveného kostola, ktorého návrh sa *Jeho Jasnosti*¹²⁹ celkom páči, „ale v kraji, kde sa má kostol postaviť sa už jeden taký podobný náchádza“. Už 4. januára odpisuje Hugo Baum osobne, že tvorbu návrhu zveril do rúk Karla Klimma. Nasledujúci deň Drobig objasňuje, že knieža celkom podobný kostol v kraji zaujal, ale potrebuje ho výraznejšie odlíšiť, praje si návrh pozmeniť, tak aby vytvoril nový charakter stavby. Zdôrazňuje, jej situovanie vo vysokohorskom prostredí, pre ktoré si knieža praje jeho vzhľad patrične vyzdobiť: „najlepšie by bolo zasadiť ho do nórskeho alebo švédskeho štýlu, aby lepšie zapadol do horskej krajiny.“¹³⁰ List ukončuje s opätovným zdvorilým upozornením, že táto vec náhly.

Hugo Baum zaslal štyri skice Karla Klimma 23. januára 1901. Drobig obratom oznámil Kégelovy, že obdržal nákresy katolíckeho kostola vo švédskom štýle od *Ratbaumeistra* Klimma, ktoré sa kniežat'u *zaľúbili*, a preto podľa nich nechá postaviť kostol vo Vysokých Tatrách. V nasledujúcom liste 30. januára 1901 sekretár požiadal stavebnú

¹²⁹ V originály: *Seine Durchlauch*. HZA BU 17, sine pag.; HZA BU32, sine pag.
¹³⁰ HZA BU 32, sine pag.

firmu Hugo Baum o vystavenie vyúčtovania. Vyúčtovanie za návrh činilo päťsto zlatých mariek [49].¹³¹ Zaplatené bolo pravdepodobne neskôr, pretože sa zachoval list zo 7. apríla 1901, v ktorom Drobíg žiada hlavného kancelára /Hofkancelinspektor/ Scholza v Slavenčiciach o zaplatenie 500 mariek firme Huga Bauma.

Dňa 8. februára 1901, Drobíg požiadal Kégela, aby sa stavby ujal Johann Blieszner. Napomenul, nech zachováva plán od *Ratbaumeistra* Klimma, ktoré mu spolu s listom zasiela, aby sa vyhol podobnosti s kostolom v „Alte - Smeck“ (dnes Starý Smokovec).¹³² „Pričom sa domievame, že tým nenastanú žiadne nové finančné náklady.“¹³³ Pre tento list a poslednú citovanú zmienku sa môžeme domnievať, že prvý plán „celkom podobný kostolu v našom kraji“ zhotovil stavbyvedúci Johann Blieszner z Popradu, ktorý bezpochyby poznal kostol v Dolnom Smokovci, a preto si má dávať pozor aby sa držal nového, upraveného návrhu. Zároveň zmienka o rovnakých nákladoch sa môže pochopiť tak, že nový plán len mierne pozmenil ten pôvodný, ktorého finančný odhad vytvoril s najväčšou pravdepodobnosťou rovnako Johann Blieszner.

3.4 Písomné zmienky o hnutel'nom majetku kostola

Súpis cenných predmetov pôvodnej kaplnky sa zachoval ako príloha k dokumentácii spísanej pri prevode Hohenloheho majetkov do rúk československého štátu, kde je potvrdená existencia pôvodnej kaplnky. „Objekt uvedený v tretej rubrike udržiava patrón tak, že dodáva všetky remeselnícke práce a stavebný materiál, kým veriaci dodávajú práce ručné a zápražné. Javorinský kostol je uvedený v kanonickej vizitácii jurgovského kostola ako drevená kaplnka. Podľa výpovede starších, kaplnka bola zbúraná v roku 1902 a nový kostol bol postavený panstvom, ktoré tiež opatrilo všetko vnútorné zariadenie.“¹³⁴ Táto výpoveď je užitočná, pretože príloha nezaznamenáva stav inventáru k roku 1936, kedy bola spísaná, ale len výpis z kanonickej vizitácie v Jurgove z roku 1832 [53], týkajúci sa predchádzajúcej kaplnky. Tento výpis ako pripomienku inventára pôvodnej kaplnky citujeme v pôvodnom znení:

¹³¹ HZA BU 32, sine pag.

¹³² Alte Smeck – Starý Smokovec. Dolný Smokovec bol v tom čase súčasťou Starého Smokovca. O kostole sv. Salvátora v Dolnom Smokovci, pojednáva samostatná kapitola nižšie.

¹³³ HZA BU32, sine pag.

¹³⁴ AFRÚ ŽDIAR 1932, 2

§ 2 O budove filiálneho kostola.¹³⁵

Vo filiálke Javorina je kaplnka, štédrosťou L. B. Jozefa Horvátha z Paloča roku 1795 z dreva vystavená, majúc jeden altár Sv. Anne venovaný, v ktorý deň odbavuje sa Patrocinium (výročitá slavnosť) s plnomocnými večitými odpustkami pápežom Levom XII. dňa 8. jan. 1828 povolenými pre veriacich splniacich v Breve naznačené podmienky; na prijatie ľudu tejto osady dostatočná nachádzajúca sa v dobrom stave; chybuje bohostánok ani neuschováva sa prevelebná sviatosť altárna. Svetníky má 2 drevené na altári umiestnené. Pozostatky svätých žiadne. Kazateľnicu drevenu ešte nie zabarvenú. Chor žiadny. Organ iba so 4 mutaciami, ale dosť dobrý. Lavica pre Patróna žiadna ani rodinný erb. Lavice na pravej strane kaplnky pre mužský rod, na lavej pre ženský. Mládež pred altárom stojí. Klúč tej kaplnky nachádza sa u Javorinského kostolníka sa uschováva; Zvonicu má pristavenú, obnovenie požiadujúcu, v ktorej je zvon železný asi 30 ..., požehnaný spolu s kaplnkou Karolom Planitzom, ľubickým farárom a dekanom okresu Kežmarského. (...) Nadpis na oltáre je: rok 1727.

Jurgow, dňa 12. Októbra 1936

Anton Sikora

správca fary

Nie je nám známe z akého dôvodu sa jurgovský farár rozhodol k tomuto kroku. Prečo možno utajil bohatstvo inventára nového kostola.

Dokladom toho, že nový kostol sv. Anny mal starostlivo vybraný inventár a bohoslužobné nádoby je jeho ucelený neogotický štýl. Korešpondencia zaznamenala, že patrón kostola prejavuje horlivý záujem o kostolný interiér, ktorému určil jednoduchý gotický ráz. Nechával si zasielať návrhy aj s opismi, niektoré vrátil bez schválenia. Opakovane bol kritický k rezbárskym schopnostiam miestnych remeselníkov. Dočítame sa, že *Jeho Jasnosť* si praje oltár ako aj svetníky vyrezať z limbového dreva a ponechať v prirodzenej farbe, ornamentálnu rezbú pozlátiť, na vrchol oltára osadiť drevený kríž, a „A“ namaľovať červenou farbou. Niekoľko listov sa týka práve výberu farby a slov, ktoré ako vidíme sa na neogotickom oltári nenachádzajú [54].¹³⁶ Oltár aj svetníky vyhotovil rezbár Mayer v dielni domáceho priemyslu „Tatra“ vo Veľkej pri Poprade.¹³⁷ Predpokladáme, že sa jeho dielňa

¹³⁵ AFRÚ ŽDIAR 1932, sine pag.

¹³⁶ HZA BU32, sine pag.

¹³⁷ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 68

podielala aj na tvorbe kazateľnice, spovednice [61], ktorá musí mať modré závesy, ako aj lavice pre knieža, ktorých návrhy hneď schválil v rovnakom gotizujúcom štýle. O umiestnení erbu patróna sa viedli dlhé dišputácie a vzniklo niekoľko návrhov [23,55,56], uvažovalo sa o umiestnení v trancepte alebo nad arkádou alebo ako sa nakoniec rozhodli, erb zasadili nad lavicu patróna [34]. Zhotovený erb, neznámim miestnym remeselníkom, knieža odmietol a nechal ho vyrezať v Berlíne, názov firmy sa v korešpondencii nespomína.

Tzv. „oltárne okno“ v závere presbytéria bolo oproti Klimmovmu návrhu skrátene maliarom okien Karlom Rockbeckom z Viedne. Tvorba okien prešla veľmi zdĺhavou komunikáciou, dokonca mu knieža posla návrh na tvar postranného dekóru-bordúry v okne. Drobíge niekoľkokrát zasiel prosbu o zmenu návrhu, napr. tak aby do okna začlenil erb rodu Hohenlohe-Oehringen (ako mu do skice dokreslil Drobíge sám). Tento detail neskôr rušia. Vitráž oltárneho okna zobrazuje sediacu sv. Annu, ako učí Pannu Máriu čítať Starý Zákon. Pod zobrazenie pridali latinský text žalmu 148, Laudate Dominum a pripomienku na patróna kostola [32,33].¹³⁸

Bohoslužobné nádoby boli zakúpené po porade s jurgovským farárom, ktorý sa vyjadril, že nepotrebuje strieborné nádoby. Knieža nesúhlasil, zachovala sa nám cenová ponuka z 30. mája 1903 z viedenskej firmy Zambach & Müller, Atelier für Kirchen Paramente, odkiaľ knieža objednal (ako dokladá list zo 17. júla 1903) všetok potrebný bohoslužobný inventár (napríklad aj s oltárnou lampou [59]) a bohoslužobnými odevmi pre kňaza. Ešte 2. augusta doobjednávajú misál, jednu čiernu vlajku na slávnosť, so svätým obrázkom uprostred (zachovalo sa spolu sedem procesiových vlajok z toho jedna je čierna s oválnym obrázkom, ostatné majú obrázok hranatý) [57] a na požiadanie farára, chcú vymeniť zlatý kalich za strieborný, jednoduchý v gotickom štýle. Vyúčtovanie činilo spolu 2000 korún rakúsko-uhorských [58]. Zasláné bolo výnimočne telegrafickým kreditovým spôsobom cez spoločnosť KK. Priv. Oesterreichische Credit – Anstalt für Handel und Gewerbe. So službami ateliéru Zambach & Müller museli byť zaiste spokojní, pretože mesiac pred vysvätením kostola objednávajú ešte dva obrazy: mali byť približne 130cm vysoké, jeden mal zobrazovať Madonnu s dieťaťom Ježiš, ako patrónku Uhorska, druhý zasa podobu Krista „*možno s trňovou korunou, nech nám je skica predom zaslaná.*“ [60,61]. Pár dní po vysvätení kostola sv. Anny, sa knieža obrátil znovu na firmu Zambach & Müller, a objednal izbový Krucifix, vhodný tak na postavenie ako aj na zavesenie s malou miskou na svätenú vodu, v cene okolo

¹³⁸ HZA BU32, sine pag.

100 Korún. V liste uviedol, že bude určený farárovi ako poďakovanie za slávnostné vysvätenie kostola 24. augusta 1903 [62].¹³⁹

Ďalej sa v listoch prejednáva text vhodný na tri zvony odliate v Arade (dnešné Rumunsko).¹⁴⁰ V korešpondencii nefiguruje zmienka o vežových hodinách, ktoré vyrobil hodinár Schwing.¹⁴¹ Orgán s piatimi píšťalami bol vyúčtovaný k prvému októbru 1902 za 1720 rakúsko-uhorských korún, spoločnosti K.uK. Hof-Orgel Fabrik, Gebrueder Rieger, dovezených z pobočky v Budapešti.¹⁴²

Pri našom prieskume sme fotograficky zdokumentovali ešte tri malé polychrómované drevené oltáriky od miestnych rezbárov [63]. Tieto a ďalšie umelecké predmety v kostole by si zaslúžili odborné vyhodnotenie. Zároveň by sa mohli odhaliť pôvodné bohoslužobné nádoby a odev, ktoré ako sme v úvode kapitoly podotkli pri prevzatí do rúk štátu neboli zdokladované.

3.5 Písomné zmienky o opravách kostola

S predpokladanými opravami drevených objektov sa počíta v horizonte tridsiatich rokov. Písomne zaznamenané opravy kostola sa uskutočnili v rokoch 1936, 1957, 2009. Ako bolo o kostol postarané v období 1957-2009, sa nám nepodarilo dohľadať.

Prvú opísanú rekonštrukciu kostola v 1936 roku dokladá „Súhrnný výkaz patronálnych práv a povinností“ z roku 1941.¹⁴³ Vymenuje vykonané úkony: „*Oprava cyklopedného soklového múru s vyšparovaním cement. maltou, štokovanie starej betonovej dlážky, výmena trámov zahnitej väzby veže, taktiež i krovu kostola, vystuženie vežových srubových stien a kostola, oprava zábradlia schodišťa vedúceho na chôr, zhotovenie krytiny šinglovej na podklad lepenkový s natrením kubbou, obnovenie oblokov na veži, trojnásobný fermežový náter veže, želez. nosnej konštrukcie zvonov, zariadenie hromosvodu.*“ Celková výška nákladu činila 21 440, 80 slovenských korún.¹⁴⁴

V novinách Lidová demokracie nachádzame až dve zmienky o opravách kostola, ktoré prebehli v lete v roku 1957. V pražskom vydaní spomínajú, že sumu 50.000 vynaložila Správa

¹³⁹ HZA BU32 sine pag.

¹⁴⁰ HZA BU17, sine pag.

¹⁴¹ ŠA LEVOČA A, sine pag. Bohuš udáva sumu 1750 Korún. BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 68

¹⁴² ŠA LEVOČA A, sine pag.

¹⁴³ ARFÚ ŽDIAR 1941, sine pag.

¹⁴⁴ ARFÚ ŽDIAR1941, sine pag.

Tatranského národného parku k renovácii. V brnenskom vydaní dopĺňajú, že kostolík je z niekoľkých druhov drev aj bukového vytvorený. Renováciu zaznamenali aj v Tatranských novinách.¹⁴⁵

Posledná veľkoplošná oprava sa uskutočnila na jeseň roku 2009, keď na popud farára Ždiaru bola vymenená strecha kostola so zachovaním pôvodného smrekového dreva i veľkosti škridiel. Zároveň boli na veže pridané makovce z medi.¹⁴⁶

4 Kostol sv. Anny v kontexte architektúry Vysokých Tatier na prelome 19. a 20. storočia

4.1 Historický vývoj architektúry Vysokých Tatier

Predznamenaný vývoj tatranskej architektúry sa dá vypočítať už na príklade prvej tatranskej obce. Vysoké Tatry boli do 18. storočia miestom ťažby železnej rudy. Dolná hranica lesa postupne ustupovala poľnohospodárskej pôde a pasienkom.¹⁴⁷ Prvé osídlenie tatranskej oblasti sa rozvíja v rokoch 1793-1797 okolo kyselky, ktorú označili za liečivú.¹⁴⁸ Osada dostala meno Zmokovec (dnes Starý Smokovec; 1010 m.n.m.), podľa vodného démona, ktorý sa pri kyselke zhavoval.¹⁴⁹ Štefan Csáky postavil spolu štyri obytné budovy a prostú kaplnku. Kúpeľným mestečkom s vodoliečbou sa stáva až v rokoch 1833-1867, za nájomníkov manželov Reinerovcov, ktorý začali s úpravou lesoparku a prestavbou starých zrubov. Skutočná stavebná konjunktúra vo Vysokých Tatrách začína po postavení Košicko-Bohumínskej železnice v roku 1871. Tým získali Tatry železničné spojenie s celou Rakúsko-Uhorskou monarchiou.¹⁵⁰ Od 70. rokov 19. storočia vznikajú osady: Nový Smokovec (1875), Štrbské Pleso (1877), Dolný Smokovec (1882), Tatranská Kotlina (1883), Tatranské Matliare

¹⁴⁵ VS TANAP 1957 A, 2 za informáciu dakujeme SEMANČÍK 2012

¹⁴⁶ Oproti pôvodným škridlám, tieto boli otesané pomocou strojov a nie ručne. ZÁHRADNÍK 2009

¹⁴⁷ Prví turisti a prírodovedci sa ubytovávali v osadách a mestečkách pod Tatrami, alebo ako sa tvrdí o *naturae admiratores* (obdivovateľoch prírody), stavali si prístrešky z konárov a kosodreviny. Viac BOHUŠ/BOHUŠ 2008. 6-14

¹⁴⁸ Ako prvý o prameni vypracoval správu župný lekár Ján Žigmund Kreysel z Levoče. Jeho nástupca Ján Jakub Engel zaslal v roku 1777 vzorky svojmu učiteľovi do Viedne, ktorý ich odporúčal k chorobám žalúdočným, hypochondrii a hystérii. BOHUŠ/BOHUŠ 2008. 15, 16

¹⁴⁹ Pôvodný názov Zmokovec sa v čase nemeckých návštevníkov zkomolil na Schmeks. Z nárečia, ktoré pri ponúkaní vody vravelo: „*Schmoeckt's?*“ BOHUŠ 2008, 15-20

¹⁵⁰ V Bohumíne bola napojená na staršiu Severnú železnicu Ferdinanda, spájajúcu Viedeň s Bochnicou (cez Ostravu). V Košiciach sa napojila na Tiszku železnicu s prípojom do Miškolca.

a Studenopotocké Kúpele (1884), Tatranská Polianka (1888), Vyšné Hágy (1891), Tatranská Lomnica (1892).¹⁵¹ Všeobecne platí, že osady „na južnej strane Vysokých Tatier vyrastali vo viac-menej nedotknutých lesoch, vysoko nad historickým osídlením, na rozdiel od turistických stredísk v Alpách, alebo aj v poľských Tatrách, kde sa hotelové, rekreačné, sanatórne i športové zariadenia a celá sieť špecifických služieb vyvíjala ako súčasť historických obcí a miest bezprostredne pod horami, vtlačajúc im osobitú pečať centier cestovného ruchu, liečby-zotavenia a prírodných športov.“¹⁵² Hlavnými typmi stavieb sa staly kúpeľné a turistické ubytovne, hotely, poľovnícke zámočky a vily, kaviarne, železničné stanice. Súčasťou každej osady bola kaplnka. Návštevníci Vysokých Tatier, sa národnostne striedali vo vlnách až vytvorili multikultúrne prostredie, ktorého výsledkom sa stalo ekumenické spolunažívanie: napríklad v Novom Smokovci stojí evanjelický kostol hneď vedľa rímsko-katolíckeho kostola.

Výskum a analýza stavebnej produkcie sledovaného obdobia (Semančík, Gašpar) ukázali zložitost' a mnohovrstevnosť architektúry tejto oblasti podobnej rekreačným strediskám v Európe.¹⁵³ Dominujúcim typom konštrukcie bola hrázená konštrukcia. Nosnosť tvorí kostra z drevených trémov a vzpier, kde tehlové murivo len vyplňa priestory medzi trámami vzniknuté. Murivo býva zvyčajne omietnuté vápnom [74]. Výnimočnými prípadmi neomietnutých výplní z červených tehál sú stanica ozubnicovej železnice na Štrbskom Plese /1896/.¹⁵⁴ Zaznamenávame aj dosiaľ v nám známej literatúre chýbajúci údaj o hrázených stavbách s tehlovými poliami obitými laťami. V poradí početnosti druhým bežným typom je zrubová konštrukcia s prečnievajúcimi brvnami na nárožiach, ako aj na priečkach, takže vnútorné členenie je opäť viditeľné na fasáde [76]. Brvná majú okrúhly alebo štvorcový profil. Najmenej častá murovaná konštrukcia,¹⁵⁵ sa používala samostatne alebo kombinovane, kedy na ňu vo vyššej osi objektu nadvezovala konštrukcia hrázená [77,78]. Celkom výnimočné bolo uplatnenie materiálu železo-betón. Napríklad liatinové konzoly balkónov na budove „Szontagh sanatória“ /1883/ v Novom Smokovci [80] a liatinové výplne exteriérového zábradlia na reštaurácii vo Vyšných Hágoch (Gedeon Majunke /1893/);

¹⁵¹ Viac o vzniku osád BOHUŠ 1982. BEŇKO 1985. SEMANČÍK 2001. GAŠPAR 2002. BOHUŠ/BOHUŠ 2008

¹⁵² SEMANČÍK 2001, 25; BOHUŠ 1982, 13

¹⁵³ Najbližšie analógie sú letoviská na východnom okraji Álp okolo pohoria Schneebergu a Raxu (Reichenau). Vznikli v návaznosti na výstavbu železnice tzv. Südbahnu. Viac KOS 1992, 155

¹⁵⁴ SEMANČÍK 2001, 32

¹⁵⁵ Výstavbu zo začiatku 70-tych rokov 19. storočia charakterizujú murované poschodové objekty prostého výzoru s drevenými pavlačami, prípadne balkónmi, mierne zdobenými vyrezávaným „švajčiarskym“ ornamentom a ornamentálne maľovanými špaletami okien. SEMANČÍK 2001, 34

železobetónová konštrukcia Grandhotela Praha v Tatranskej Lomnici (Quido Hoepfner a Géza Györdyi /1905/) [79].¹⁵⁶

Sedlové strechy boli pokryté šindľom. Výnimkou s plechovou krytinou je len „Kertészov bazár“ v Novom Smokovci. Dokonca sa objavujú ploché strechy s trávnatým kobercom, napr. vodoliečebný ústav v Novom Smokovci /okolo 1900/, a na prístavbe spojovacej haly a jedálne Sanatória „Tatra“ v Starom Smokovci (Quido Hoepfner /1917/).¹⁵⁷

Dekoratívnosť fasád sa menil výmalbou obrvien, užívali sa farby červená, zelená, a svetlohnedá (ako koňak), alebo sa smrekové drevo ponechávalo prirodzene ztmavnúť, čím sa vytvoril kontrast čiernej a bielej, príklady dokladáme pomocou fotografií [74, 82, 84, 85] (výskum na túto tému sa nerealizoval) Naopak v interiéry bola konštrukcia zakrytá omietkou. Semančík tvrdí, že hrázené polia boli vo väčšine prípadov nezdobené, Gedeon Majunke na niektorých objektoch orámoval hrázené polia tenkou linkou so zalomenými rohmi [81], no vyskytujú sa aj prípady použitia maľby, zväčša sgrafita. Najbohatšia výzdoba bola realizovaná na stavbách Gedeona Majunkeho: a to na vile „Kalinčiak“ /1883/ v Dolnom Smokovci [83] („neorenesančné sgrafito je bohato členené rozvilinami, úponkami, grifmi, fénixami, maskarónmi“)¹⁵⁸ a na vile „Kamzík“ /1887/ v Starom Smokovci [82]. Dekoratívne možnosti realizované na vile využili aj ukladanie dvojfarebných tehál do geometrických vzorov. S technikou fresky v exteriéry sa stretávame na kostole sv. Anny /1888/ v Starom Smokovci v podstreší a na štíte pseudotranseptu sa nachádzali ornamentálne maľby a nezreteľná postava v mandorle (Kristus).¹⁵⁹

Ucelenejší náhľad na slohovú a štýlovú tvorbu architektov vo Vysokých Tatrách vypracoval Maroš Semančík (na rozdiel od v literatúre bežného „pexesa“ údajov k jednotlivým stavbám - Gašpar, Bohuš, periodiká). Ako z konštrukčných riešení vyplýva, domáca stavebná tradícia kompilovala vkus multietnických návštevníkov a internacionálne vplyvy zvlášť tzv. švajčiarsky štýl. Ranným príkladom uplatnenia tohto štýlu je „Švajčiarsky dom“ (Svájcezi ház, Schweizer Haus) v Starom Smokovci /1839/.¹⁶⁰ Miestne zaužívané remeselné postupy sa uplatňovali pri zrubových stavbách: hotel „Wysoké Hagi“¹⁶¹ (Gedeon Majunke /1897/) vo Výšných Hágoch [96], poľovnícka chata Pavla Wesztera v Tatranskej

¹⁵⁶

Ibidem

¹⁵⁷

SEMANČÍK 2001, 32

¹⁵⁸

SEMANČÍK 2001, 35

¹⁵⁹

SEMANČÍK 2001, 35

¹⁶⁰

SEMANČÍK 2001, 34

¹⁶¹

bývalý hotel „Erika“, dnes ubytovňa „Orava“

Polianke /1884/,¹⁶² poľovnícke zámočky kniežaťa Hohenloheho [99, 101, 105] a iné [99, 101, 105]. Nadväznosť na lokálnu ľudovú drevenú architektúru badať pri prvých stavbách jednoduchých sakrálnych kaplniek bez veže a najmä na drobných stavbách utilitárneho charakteru,¹⁶³ Snahy o vytvorenie národného štýlu na Slovensku z pochopiteľných príčin (multietnicita: Nemci, Maďari, Slováci, Židia, Rusíni, Rómovia) nevznikli. Naopak na poľskej strane Tatier v Zakopanom možno pozorovať vytvorenie zakopanského štýlu,¹⁶⁴ kde hlavným ideovým modulom sa stal goralský drevený dom, ktorého modifikácie nachádzame v rázovitých obciach na Orave, ale aj v Ždiari[86].¹⁶⁵

Ako bolo pri konštrukciách stavieb spomenuté, historizmus sa tu prejavoval spojením miestnej stavebnej tradície, s novými trendovými štýlmi. Z porovnávania skíc a nákresov Semančík dokladá aj inšpiračné predlohy a vzorníky s ktorými pracoval architekt Anton Müller.¹⁶⁶ Karel Kuča rovnako označuje tatranskú architektúru za produkt „švajčiarskych vzorníkov“ v nových netradičných riešeniach.¹⁶⁷ Dovoľme si tvrdiť, že švajčiarsky štýl bol citovaný najmä v jeho tvaroslovnom aparáte, ktorého prejav vidíme na rezbárskych prácach: prelamovaným rastrom plošne spracovaných drevených architektonických výzdobných prvkov, uplatnených najmä na výzdobe štítov a zábradliach balkónov a pavlačí [88, 89]. Najčistejšou štýlovou realizáciou v tzv. tirolskom štýle bola stará budova kúpeľného domu v Novom Smokovci/1876/ od architekta Antona Müllera [90] „*Kúpeľný dom mal na streche zvoničku - typický prvok bohatších tirolských usadlostí*“.¹⁶⁸ Len okrajovo sa u nás rozvinul tzv. dračí štýl, ktorý sa inšpiroval stredovekými škandinávskymi stavbami. Výnimočnou realizáciou bol poľovnícky zámoček v Tatranskej Kotline /1895/ a kostol sv. Anny v Javorine.¹⁶⁹ Prvky nórskeho zdobenia sme našli aj na vilke v Starom Smokovci [74].

¹⁶² SEMANČÍK 2001, 33

¹⁶³ SEMANČÍK 2001, 33

¹⁶⁴ V poslednom decéniu 19. storočia, keď sa Zakopané stalo najmodnejším letoviskom poľskej inteligencie, bol Goralský dom považovaný za relikvii prapoľského staviteľstva. Ako prvá stavba v tomto štýle vznikla vila Zikmunda Gnatowskiego, tzv. Koliba /1892/. SEMANČÍK 2001, 34, 69.

¹⁶⁵ Vedúcou osobnosťou bol Stanislav Witkiewicz (1851-1915)- *poľský maliar, kritik a teoretik umenia, dramatik. Vychádzajúc z esteticko-ideového hľadiska považoval goralské ľudové staviteľstvo Podhalia za pozostatok štýlu, uplatňovanom niekedy v celom Poľsku. Zakopanský štýl vyhlásil za poľský národný štýl. V rokoch 1892- 1913 navrhol v Zakopanom niekoľko drevených vil, ktoré vychádzali z konvenčných vil druhej polovice 19. storočia, ale boli prikruté vysokými strechami s podlomenicami a ozdobenými secesne štylizovanými goralskými ornamentami.* SEMANČÍK 2001, 69 U nás sa goralská architektúra rozvíjala v oblasti Oravy.

¹⁶⁶ V jeho návrhoch nachádzame ornamente z „Bautischler Arbeiten“ a jednotlivé motívy a ich elementy komponoval kopírovaním z publikácii „Album von Holz-Architektur- Wohnhäuser, Villen, Gartenpavilons etc“. SEMANČÍK 2001,38

¹⁶⁷ Viac v kapitole s názvom: „Netradičné riešenia“. LANGER/KUČA 2009, 212-213

¹⁶⁸ SEMANČÍK 2001, 36

¹⁶⁹ SEMANČÍK 2001, 37. SEMANČÍK 2003, 3

Špeciálne švédskou gotikou je typická stavba kostola v sv. Anny v Starom Smokovci (Gedeon Majunke /1888/) [74].¹⁷⁰

V duchu secesie je postavené sanatórium Jiřího Wolкера (Gedeon Majunke? /1908/) v Tatranskej Polianke a vilová výstavba Jana Kotěru, Dušana S. Jurkoviča, Jozefa Hoffmanna, Eliela Saarinen (1873- 1950) a iných[87].

Sakrálna architektúra Tatier nie je nijako obsiahla, sčíta osem objektov. Budovaná bola postupne, častokrát až na žiadosť kúpeľných hostí. Prvé rímskokatolícke kostoly boli hrádzenej konštrukcie v neogotickom slohu: Kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie v Starom Smokovci /1890/ od Gedeona Majunkeho[91]; Kostol Nanebovzatia Panny Márie v Tatranskej Kotline /1891/ od Antona Müllera [92]. Murovaným, dnes už nezachovaným bol len kostol Nanebovzatia Panny Márie na Štrbskom Plese /1889/ a drevenými zrubmi sú kostoly Najsvätejšieho Spasiteľa v Dolnom Smokovci /1886/ od Gedeona Majunkeho [66] a kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine/ 1902/ od Karla Klimma [67]. Dva evanjelické kostoly sú murované v neorománskom štýle, starší v Tatranskej Lomnici od Gedeona Majunkeho /1902/ [94], a mladší v Tatranskej Kotline od zatiaľ neznámych architektov [93]. Eklektickú zmes románskeho a gotického tvaroslovia môžeme vidieť v Novom Smokovci /1887/ opäť z návrhov Gedeona Majunkeho [95].¹⁷¹

4.2 Stavby kniežaťa Ch. K. v.Hohenlohe-Oehringen vo Vysokých Tatrách

Do tatranskej architektúry osobitným spôsobom zasiahol knieža Ch. K. von Hohenlohe-Oehringen v priebehu jeho pôsobenia pod Tatrami (1876 – 1924) nechal postaviť niekoľko poľovníckych zámočkov, kostolov, a desiatky budov utilitárneho charakteru. Pozoruhodné je, že domy pre jeho lesných strážcov, boli ukážkami najnovších architektonických trendov,¹⁷² a nie ako tvrdí Semančík, ukážkou pokračujúcej domácej tradície. Na tú nadväzujú menšie utilitárne stavby. Knieža obohatil architektúru vo Vysokých Tatrách o dovtedy nevídaný nórsky štýl, užívajúci na kostoloch (Stavkyrjke). U nás tzv. Dračí štýl užíval dekoratívne vyrezávané štítové dosky a motív gotického trojlístka v štítoch vežičiek, dominantou štýlu boli drevené hrebeňe na sedlových strechách ukončené vystupujúcimi tzv. dračími hlavami

¹⁷⁰ Viac SEMANČÍK 2007, 25-28

¹⁷¹ SEMANČÍK 2007, 25-27; BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 54-68

¹⁷² Kniha stavieb javorinsko-lendackého panstva za zachovala v ŠA LEVOČA C

vrhajúcimi oheň.¹⁷³ Jeho tatranský lovecký revír mal zaiste aj reprezentatívny účel, jeho hostia boli väčšinou uhorskí, rakúski či nemeckí aristokrati, aj zámožní mešťania, a preto vzniklo niekoľko rôznych poľovníckych zámočkov.¹⁷⁴

Najstarším je tzv. **Lovecký zámoček v Javorine [105, 106]**. Na návrší nad obydliami ho knieža nechal vybudovať v rokoch 1884-1887 ako svoje prvé letovisko pod Tatrami.¹⁷⁵ Ide o zrubovú stavbu na pôdoryse kríža, so švajčiarsky zdobeným vstupným priečelím s balkónom. V rokoch 1909-19012 prebiehalo zveľadenie zámočku s prístavbou menšej zadnej budovy, vytvorením kanalizácie a ďalšími drobnými úpravami pod vedením Gedeona Majunkeho ako stavbyvedúceho.¹⁷⁶

Poľovnícky zámoček v Tatranskej kotline [101, 103, 104].¹⁷⁷ Výstavba prebehla v rokoch 1894-1895, adaptácia na zimné bývanie v roku 1907, vyhorel v 70-tych rokoch 20. storočia. Autorstvo architektonického návrhu, zatiaľ nie je spoľahlivo potvrdené, Ivan Bohuš ho pripisuje Gedeonovi Majunkemu (bez udania prameňa).¹⁷⁸ Stavbyvedúcim sa stal kežmarský staviteľ Victor Lazáry (1836-1916).¹⁷⁹ Zámoček bol situovaný vo voľnom prírodnom prostredí v lokalite osady Tatranská Kotlina, bokom od ostatných stavieb, neďaleko cesty do Lendaku. Knieža chcel zjavne vytvoriť reprezentatívne miesto na prijímanie návštev. Stavba v tzv. dračom štýle bola typologicky spracovaná Marošom Semančíkom nasledovne: *Stavbu bola postavená na kamennej podmurovke zrubovou konštrukciou s prečnievajúcimi brvnami na nárožiach. Stavba bola „vybudovaná typicky z červeného smreka“,¹⁸⁰ bola dvojpodlažná, s obytným podkrovím, čiastočne podpivničená. Bohato členená hmota pozostávala zo sústavy krídel, rizalitov, veránd a lodžií. (...) Lavý rizalit mal na prízemí verandu a na poschodí arkádovito zdobenú lodžiu s veľkoste zdôrazneným prevýšeným stredným oblúkom. Hlavný vstup bol zdôraznený vybiehajúcim zábradlím. Štíty boli pokryté vertikálnym laťovaním. Dolné ukončenie vytváralo dekoratívny oblúčikový ornament. Nárožie bolo akcentované vežičkou s routovou strechou. V štítoch sa objavuje motív gotického špicatého trojlístka a dekoratívne vyrezávané štítové lišty – motívy*

¹⁷³ Podobne jako gotické chrliče, mali ochranný charakter.

¹⁷⁴ OLEJNÍK 1981, 231

¹⁷⁵ GAŠPAR 2002, 148

¹⁷⁶ HZA BU17, sine pag.;

¹⁷⁷ Užívané názvy: Lovecký dom ,Vadászház, Jagdhaus; Hohenlohe herzog vadászkastélya, Fürst Hohenlohe´sches Jagdschloss

¹⁷⁸ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 45

¹⁷⁹ SEMANČÍK 2001, 52

¹⁸⁰ *Takéto označovanie objektu bolo vo Vysokých Tatrách použité na Grandhoteli na Štrbskom Plese, Kúpeľnom dome v Starom Smokovci, Bazári v Tatranskej Lomnici.* SEMANČÍK 2001, 52

používané v tzv. dračom štýle. (...) Okná mali byť podľa projektu rámované po stranách oblúčikovou paspartou a nadokennou rímsou nesenou konzolami - eklektický prvok. Sedlové strechy boli pokryté šindľom. Hrebene striech a vikierov boli ukončené hrebeňovými lištami, členenými oblúčikmi. Štíty boli zdôraznené secesne štylizovaným motívom dračích hláv so šľahajúcimi jazykmi.¹⁸¹ Komíny mali byť podľa projektu ukončené brilami (naturalistickým motívom kameňov umiestnených na komínovom preklade), čo by ešte viac podtrhlo rozprávkový charakter poľovníckeho zámku.¹⁸²

Neďaleko zámočku stála **koniareň [118,119]**,¹⁸³ ktorá svojou výzdobou nadväzovala na dračí štýl. Jednoduchá jednopodlažná stavba v pôdorysnom tvare „L“ bola ozdobená na štíte vstupného portálu gotickým trojlístkom a hlavami koní. Návrh aj priebeh stavby mal na starosť opäť Victor Lazáry.

Rovnako ako zámoček v blízkosti cestnej odbočky do Lendaku stál **Kostol Nanebovzatia Panny Márie v Tatranskej Kotline[92]**. Ku kniežacím stavbám ho radí Ján Gašpar, naopak Ivan Bohuš predpokladá zbierku turistov, k čomu sa prikláňame, pretože sme nenašli žiadnu zmienku o cirkevnom patronáte k tomuto kostolu.¹⁸⁴ Stavebné plány architekta Antona Müllera sú datované 12. 2. 1890, realizácia prebehla v roku 1891. Stavbyvedúcom bol staviteľ Samuel Schwarz.¹⁸⁵ Jednolodný priestor je pravouhlo zakončený, s kruchtou nad vchodom. Stavba v neogotickom štýle s hrázenou konštrukciou, má priečelie s predsadenou predsieňou so zdobným štítom vrcholiacim drevenou vezičkou so zvonom. Bočné trojuholníkové štíty striech sú zdobené štylizovanou krížovou kyticou plesnivca, motív použitý aj v interiéri (pripomína gotické krížové kytice s fiál a krabov).¹⁸⁶

Poľovnícky zámoček vo Vyšných Hágoch a Kaštielik. Výšné Hágy odkúpil knieža Hohenlohe aj s príľahlou Mengusovskou dolinou od Františka Máriássyho v roku 1897. Vo Vyšných Hágoch už stál turistický hotel, a Ivan Bohuš podotýka, že knieža Hohenlohe uprednostňoval zámožnejších hostí na poľovačke pred rušivými turistami, a preto nechal postaviť zrubový hotel „*Wysoke Hagi*“ [96] s pôvodne tridsiatimi hosťovskými izbami ešte

¹⁸¹ Tento motív sa hojne používal na nórskych stredovekých stĺpikových kostoloch. Mal ochrannú funkciu, podobne ako „potvory“ na chrličoch stredovekých katedrál. No korene tohto motívu siahajú až k výzdobe vikingských lodí. Okolo roku 1890 sa v Nórsku objavili snahy o vytvorenie národnej architektúry- tzv. dračí štýl (Christian Christie). SEMANČÍK 2001, 53

¹⁸² SEMANČÍK 2001, 52-53

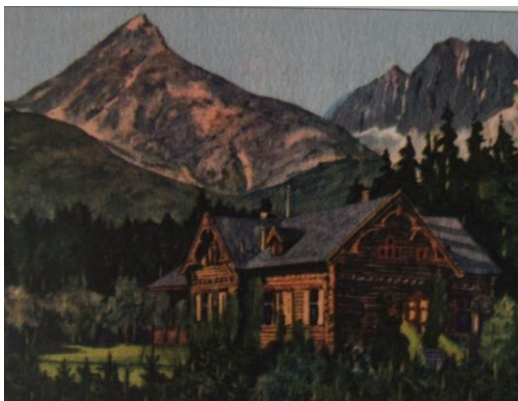
¹⁸³ Za informáciu ďakujeme Marošovi Semančíkovi.

¹⁸⁴ GAŠPAR 2002, 68. BOHUŠ/BOHUŠ 2008,68. Semančík si nie rovnako nie je istý fundátorom CH. K. Hohenlohe-Oehringen. SEMANČÍK 2012

¹⁸⁵ SEMANČÍK 2001, 100

¹⁸⁶ SEMANČÍK 2007, 26

v roku 1897.¹⁸⁷ O rok neskôr pribudol aj menší poľovnícky zámoček, dnes známy ako „Kaštielik“. Obe stavby navrhol a za stavbu zodpovedal Gedeon Majunke.¹⁸⁸ Pôdorys Kaštielika tvoria symetricky zrkadlovo k sebe pripojené dve bytové jednotky v pôdorysnom tvare „L“ [100], je okrášlený s dreveným vyrezávaným rondom pod sedlovou strechou, ako sme to mohli vidieť na jeho stavbách pre lesnú stáž v Tatranskej Javorine. Za túto strechu „*Schindeldachwerk in Schweizer Styl mit gewieften Sparenköpfen*“ bolo vyúčtovaných 314 rakúsko-uhorských korún. Zároveň sme si všimli, že je to typ priečelia nachádzajúci sa aj vo vzorníku Ernesta Gladbacha, *Die Charakteristische Holzbauten der Schweiz*. Kaštielik je zapísaný ako nehnuteľná pamiatka SR, a v súčasnosti je jeho podoba zachovaná, výnimku činí len nová plechová strecha tradičnej zelenej farby [99].

Obr 6 Vyšné Hágy, „Kaštielik“. Obraz zo začiatku 20.storočia.

Domy pre robotníkov a lesnú stráž v Javorine a v Podspádoch. Majiteľom lesných veľkostatkov záležalo predovšetkým na polohe a rozlohe revíru. Najmenej miesta mali zaberat' obydlia robotníkov. Hohenlohe ich skoncentroval do spoločných bytových jednotiek, pod jednu strechu. Obydlia robotníkov boli postavené aj na menej kvalitnej pôde, v podmáčanej oblasti Olšina v Javorine. Na výstavbu stien spoločného robotníckeho domu v Javorine bola použitá gulatina a polosurové, neotesané zruby. Domy v Javorine neboli stavané rovnako. S miestnou tradíciou sa spájajú domy s okrúhlymi blokovými stenami alebo aj čiastočne obyté, ktoré mali medzi gulatinou fúgy vyplnené machom. Byty pre kolára, kominára a kočiša mali steny zo surových zrubov zašpárovaných machom a natretých hlinou.¹⁸⁹ Byty pánskych úradníkov (*Beamtenwohnhaus*) mali štvorhranné obité blokové steny s otvorenou chodbu po obvode domu častokrát s verandou, štýlovo nadväzovali na kúpeľné a hotelové budovy. „*Mali charakter pruských, saských, hesenských, durinských*

¹⁸⁷ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 51

¹⁸⁸ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 51

¹⁸⁹ ŠA LEVOČA C, 1-205;OLEJNÍK 1981, 231-233

a bavorských stavieb s drevenou konštrukciou a tehlovou výplňou. Mali charakter cudzokrajný, neslovenský, ktorý umocňovala aj neslovenská skladba zamestnancov“, zhodnotil Ján Olejník.¹⁹⁰ To platí aj o prvom spoločnom obytnom dome pre robotníkov z hámrov, neskôr lepenkárne v Javorine. Osem bytov sa rozprestieralo na ploche 342,4 m², jedna rodina obývala necelých 43 m² [107].¹⁹¹ Dom bol obitý profilovanými laťami, mal otvorenú chodbu po obvode domu tzv. ganek a okrasne spracované štíty s vysunutým balkónom nad vchodom.¹⁹²

Naopak zrubový charakter so štvorhranne zrubovými stenami, v pôdorysnom tvare „L s pätkami“ bolo vybudované **Riaditeľstvo kniežacích statkov v Javorine [112, 113]** s domom pre vrchného poľného (Oberjägerwohnung), dnes tzv. lesovňa. Postavené bolo v dvoch etapách medzi rokmi 1885-1897. Kuchyňu a kúpeľňu spevnili moderným betónom. Leopoldovi Spitkovi bolo v súvislosti so stavbou vyplatených 478 rakúsko-uhorských korún – nevieme akým spôsobom sa na stavbe podieľal.¹⁹³ V súčasnosti dom Štátnych lesov, bol vyhlásený v roku 2010 za Národnú pamiatku Slovenska.¹⁹⁴

Horáreň, hostinec a turistická ubytovňa v Podspádoch [97]. Už začiatkom 80. rokov 19. storočia knieža nechal postaviť horáreň, v ktorej horár, ako bolo zvykom, ubytovával hostí. Po zrušení turistickej ubytovne v Javorine /1888/, sa horáreň v Podspádoch zveladila na hostinec tak, aby mohla prenajímať viac postelí. V roku 1908 sa turistický dopyt zvýšil natoľko, že bol postavený celkom nový hostinec, v dvoch izbách ponúkal šesť postelí.¹⁹⁵ Cena stavby bola vyčíslená na 9164 rakúsko-uhorských korún, stavbyvedúcim bol Horváth Ištván.¹⁹⁶ V tom roku aj nový „kvarťir“ pre horára bol pristavený v hodnote 1220 rakúsko-uhorských korún, pričom jeho horáreň bola postavená celkom nová o rok predtým v hodnote 1849 rakúsko-uhorských korún [108].¹⁹⁷

Iné utilitárne stavby v Javorine a Podspádoch. Medzi najbežnejšie zrubové stavby patrili maštale, každá rodina chovala vlastnú kravu. Akiste si tieto maštale stavali svojpomocne. Maštale, studne, stajne, kôlne ale aj domy kolára či kováča a horárne, staval

¹⁹⁰ OLEJNÍK 1981, 231

¹⁹¹ ŠA LEVOČA C, 12

¹⁹² ŠA LEVOČA C, 66

¹⁹³ ŠA LEVOČA C, 12

¹⁹⁴ KPÚ 2009

¹⁹⁵ GAŠPAR 2002, 151-152; ŠA LEVOČA C, 51

¹⁹⁶ ŠA LEVOČA C, 51

¹⁹⁷ ŠA LEVOČA C, 51

najčastejšie pod kniežacím dozorom dokladovaný podtatranský stavebník Horváth Ištván, ktorý si neraz musel opätovne pripomínať o zaplatenie.¹⁹⁸

Horáreň na Solisku (1830 m.n.m.) Vysokohorská horáreň bola pred úpravou len obyčajnou maštal'ou, ktorú rozobrali v lete 1907. Na jej mieste bol následne z novej gulatiny postavaný zrub za 1015 rakúsko-uhorských korún. Celkom spravoval knieža dvanásť poľovníckych chatiek vo svojich dolinách (niektoré postavil už predchádzajúci majiteľ, barón Alapi-Salamon).

Príkladom chatky, ktorá výnimočne slúžila aj na turistické účely, bola **Turistická chata pod Vysokou**, v Bielovodskej doline [98]. Pôvodná chatka bola na nariadenie kniežaťa turistom neprístupná. Keď v roku 1923 zhorela, navrhol spolok Československých turistov správe Hohenloheho panstva, že postaví novú. Prekvapivo dostali kladnú odpoveď. Na Vianoce v roku 1926 sa nová chatka vznietila z komína.¹⁹⁹

Staviteľská činnosť v Lendaku: kaštieľ [116], škola. Obec Lendak v roku 1898 postihol zničujúci požiar. Knieža Hohenlohe pravdepodobne plánoval obnoviť lendacký kaštieľ, postavený v empírovom slohu okolo roku 1820 Andrejom Paloscayom, zachovali sa totiž nákresy z roku 1899, ale stavba nebola obnovená.²⁰⁰ Tomu istému požiaru podľahol kláštor zo 14. storočia, materiál z neho bol na popud Arpáda Kégela, s dovoľením kniežaťa, použitý na stavbu novej školy.²⁰¹

Fara v Jurgove [114, 115]. Zachovali sa nám nákresy stavebných plánov od Ištvána Horvátha z roku 1913. Drevostavba mala v priečelí verandu s ornamentálne vyrezávaným trojuholníkovým štítom a zábradlím. Do záhrady sa vychádzalo cez pozdĺžnu pavlač. Pôdorys v tvare „L“ bol bežne užívaný pre horárne.

Okrasná klenba pre kostol v Ždiari [117]. Do jednodlného gotického kostola v Ždiari pravdepodobne plánoval knieža ako patrón doplniť okrasnú železno drevenú klenbu, tento projekt sa však nerealizoval.²⁰²

Výstavný dom na Prvej medzinárodnej výstave poľovníctva vo Viedni v roku 1910 [110,111].²⁰³ Záujem kniežaťa o architektúru a jej trendy dokladá jeho účasť na Prvej

¹⁹⁸ ŠA LEVOČA B, sine pag.; ŠA LEVOČA C, 1-205

¹⁹⁹ GAŠPAR 2002, 148

²⁰⁰ ŠA LEVOČA C, 175

²⁰¹ HZA BU 31, sine pag.; ŠA LEVOČA B, sine pag.; GLODŽÁKOVÁ 2002, 8

²⁰² ŠA LEVOČA B, sine pag.

medzinárodnej výstave poľovníctva vo Viedni v roku 1910. K tomuto účelu nechal zhotoviť maličký (akoby zmenšeninu) poľovnícky zámoček s vežičkou, v interiery bohato zaplnení loveckými tromfamy (vypreparované hlavy kozorožov, divých svín, jeleňov a inej lesnej zvery). Táto stavbička sa mala podľa plánov zväčšiť a realizovať ako poľovnícky zámoček, nie je nám však jasné, kde mala stáť, ale staviteľ Victor Lazáry z Kežmarku pre knieža už realizoval niekoľko stavieb v Tatranskej Kotline.

4.3 Kostol sv. Salvátora v Dolnom Smokovci ako predloha pre kostol sv. Anny

Obr. 7 Kostol sv. Salvátora v Dolnom Smokovci. Fotografia z roku 1930. Foto: archív P. Michaláka.

Kostolík v Dolnom Smokovci bol postavený v roku 1895 na podnet pravidelných dolnosmokoveckých hostí, ktorí medzi sebou usporiadali finančnú zbierku.²⁰⁴ Na úhradu stavebných nákladov prispela aj Spišská banka (Zipser Bank) a arcikňažná Izabela Habsburská.²⁰⁵ V čase postavenia patril cirkevno-právne tento kostol (ako filiálka) do Veľkého Slavkova. Zasvätený je Najsvätejšiemu Spasiteľovi (pôvodne však uhorským kráľom sv. Štefanovi a Ladislavovi).²⁰⁶ V dobových prameňoch aj súčasnej literatúre sa nazýva latinským menom *Svätého Salvátora*. Vypracovaním projektov bol v roku 1889 poverený miestny architekt Gedeon Majunke (1855 – 1921). Objekt koncipoval ako štýlovú

²⁰³ Ďakujeme za informáciu SEMANČÍK 2012.

²⁰⁴ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 65

²⁰⁵ Mária Izabella Habsburg (1834-1901) Vyšila omšové rúcho z bieleho hodvábu a darovala štyri vázy. VS TANAP 1895, 2

²⁰⁶ SEMANČÍK 2007, 26; BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 65

švédsku drevenú stavbu.²⁰⁷ Periodikum Zipser Bote (Spišský posol) v roku 1891 uviedlo, že nový kostol „*bude majstrovské dielo drevenej stavebnej konštrukcie.*“²⁰⁸

Kostol sv. Salvátora, ako vieme, bol podkladovým návrhom k projektu stavby kostola sv. Anny. Môžeme to pozorovať na spoločných hlavných stavebných prvkoch: zrubová konštrukcia, komponovanie hmôt, bočné lode ako empóry vysunuté nad terén, sprístupnené vonkajším symetrickým schodiskom. Netradičná je v oboch prípadoch orientácia na sever.

V pôdoryse kostola sv. Salvátora zreteľne vidieť komponovanie geometrických tvarov [68]: štvorec, polygonálne orezaný polovál a malý obdĺžnik, ktoré K. Klimm akoby natiahol, aby získal z oválu kruh, a ten rovnako polygonálne orezal; a z obdĺžnika vežičky štvorec; rovnaký štvorec použil aj na vytvorenie sakristie.

Kostol sv. Salvátora je jednodlný, ukončený polygonálnym päťbokým záverom, na priečelí v stredovej osi s predsadenou vežou. Zastrešený sedlovou strechou, ihlanovito lomenou nad presbytériom. Tento formálny základ bol v pôdoryse kostola sv. Anny zachovaný s malými obmenami: zasadením štvorcovej sakristie medzi loď a presbytérium na severozápadnej strane.

Veža [66] kostola sv. Salvátora je nízka, zasadená do hlavnej lode, z ktorej len mierne predsadá. Pod ihlanovou prilbicou so strieškou sú po stranách ornamentálne vyrezané zvukové otvory, zrkadlovým spôsobom (Semančík si všimol, že majú tvar zrkadlovej dvojpostavy muža s klobúkom)²⁰⁹. Naproti tomu hranolová veža sv. Anny má tri etáže s oknami, zakončená je odlišným typom šesťbokej prilbice nasadenej na štyri trojuholníkové štíty [67]. Veža je do lode kostola stola len okrajovo zapojená. Spoločné majú zakotvenie veže na stĺpoch.

Rovnakým typom je aj trojramenné schodisko na priečelí kostolov, rozdeľujúce sa na pavlače, ktoré sprístupňujú dvernými otvormi tribúny. Priečelie je Gedeonom Majunkem naprojektované jednoduchšie: schodisko je zastrešené presahom sedlovej strechy z hlavnej lode na úroveň južnej fasády veže. Naproti tomu Karl Klimm sa rozhodol zastrešiť schodisko vlastnou pultovou strechou v nárožiach sedlovou, ale zalamujúcou sa do opäť do prilbovej strechy nad tribúnami. Pretože pozmenil jednodlný kompaktný tvar sv. Salvátora na bazilikálny: hlavnú loď značne prevýšil od bočných a osadil do nej okná. Tieto „bočné lode“

²⁰⁷ SEMANČÍK 2007, 26

²⁰⁸ VS TANAP 1891, 5

²⁰⁹ SEMANČÍK 2007, 26

nasadil na gotické krakorce nad terén, a preto pripomínajú arkiere. Pokým „bočné lode“ sv. Salvátora vyvýšené na stĺpoch zastrešené pod sedlovou strechou celého objektu, môžeme nazývať tribúnami.

Karl Klimm zmenil ráz stavby. Rímsko-katolícky kostol sv. Salvátora má formálne nezvyčajne blízko k protestanským kostolom 19. storočia vo Švédsku (ako aj kostolom švédskych kolónií v Amerike [73]). Vo Švédsku tento typ architektúry označujú ako sloh národného romantizmu. Klimmovo prevýšenie hlavného tela stavby s oknami, a zastrešenie pultovými strechami vikiere, dodáva kostolu bazilikálny, a teda rímsko-katolícky vzhľad.

Pozoruhodný typ vysunutia bočných tribún z tela stavby nad terén nám nie je známy doteraz v žiadnej sakrálnej architektúre. Na jednu stranu toto konštrukčné riešenie pripomína zastrešené verandy, tiahnuce sa po obvode budovy ako pavlače nad terénom, na druhú stranu vidíme podobné konštrukcie na utilitárnych stavbách Škandinávie. Maroš Semančík ako prvý označil netypické vysunutie „bočných lodí“ na piliere za unikát tatranskej architektúry.²¹⁰

4.3.1 Architekt Karl Klimm

Život a dielo nemeckého architekta Karla Klimma (1856 – 1924), je pevné spojený s mestom Vratislav v Poľsku. Jeho kariéra začínala v spolupráci s architektom Richardom Plüddemannom (1846-1910). V roku 1892 bol zvolený za hlavného mestského projektanta a získal označenie „*Rathbaumeister*“.²¹¹ V súvislosti s touto funkciou viedol až do svojej smrti územný plán mesta. Klimm, autor mnohých odborných článkov, bol tiež asistentom na škole pre stavebných remeselníkov vo Vratislave. V decembri 1909 bol vyznamenaný Rádcom červeného orla, III. triedy.²¹² Jeho spolupráca so stavebnou firmou Huga Bauma sa nám nepodarila dohľadať.

Vo svojich projektoch Klimm využíval široký repertoár foriem historizmu, po roku 1900 zaviedol aj secesné motívy.²¹³ Preslávil sa raritnými stavbami vodárensko-výhliadkových veží.²¹⁴ Dokonca bol realizovaný jeho návrh na novú budovu Staviteľskej

²¹⁰ predobraz vidí v sakrálnej architektúre severného Ruska. SEMANČÍK 2007, 26

²¹¹ Toto označenie prešlo do označenia Magistratbaurat, t.j. radný staviteľ. Viac: GRYGLEWSKA 1999, 134

²¹² ZENTRALBLATT DER BAUVERWALTUNG 1909, 641

²¹³ Viac GRYGLEWSKA 1999, 134; Pl.wikipedia.org/wiki/Karl_Klimm, vyhľadané 13.4.2012

²¹⁴ Viac NOUZA 2004

školy remesiel (teraz Fakulta architektúry Vysokého učení technického) /1899-1901/.²¹⁵ V roku 1898 navrhol netradične rozdvojenú rozhliadňu, vežu cisára Viliama I. v Osobowickom parku vo Vratislavi /realizácia 1902, zničená 1945/ [50].²¹⁶ Ďalšiu atypickú vodnú vežu s reštauráciou v tvare oktogonu zasadeného na stĺpy realizoval v centre Vratislavi /1904-1905/ (rekonštrukcia ukončená v roku 2005) [51].²¹⁷ Pre Zemskú výstavu remesiel v Poznani navrhol originálnu reštauráciu s vysunutými emporami na krakorcoch v hornej etáži /1895/ [52].²¹⁸ Spolu s Richardom Plüddemannom navrhol plány pre nemocničné budovy vo Vratislavi /1890-1891/, Osobowické mosty /1895-1897/, Zwierzyniecki most /1895-1897/, prístavné mestské stavby na ulici B. Prusy /1897/ a množstvo priemyselných tovární v Sliezku.²¹⁹

4.3.2. Architekt Gedeon Wilhelm Majunke

Narodil sa 10. mája 1854 v mestečku Spišská Sobota, kde aj zomrel 10. apríla 1921. V roku 1873 bol zapísaný ako študent Vysokej školy technickej vo Viedni, absolvoval aj Hansenovu majstrovskú umeleckú školu, v rámci ktorej chodil na študijné pobyty do Álp. Architektonické ocenenie, Zlatá medaila, mu bolo udelené ešte ako študentovi v roku 1881. O rok nato získal štipendium 600 zlatých, ktoré využil na štúdium stavieb kostolov. Ponúkli mu miesto pedagóga na Hansenovej majstrovej škole, ktoré neprijal. Hneď po štúdiách v roku 1883 sa vrátil do rodnej Spišskej Soboty (dnes časť mesta Poprad). Tu sa oženil s Alicou Hergeselovou (konfesne zmiešané manželstvo)²²⁰. Projekoval hrázené a zrubové domy v Dolnom Smokovci. V roku 1884 získal veľkú zákazku na hotel Scepusia a letohrádok v Starom Smokovci pre arcikňažnú Klotyldu [82].²²¹ Za druhú dôležitú zákazku pre Majunkeho Matúš Dulla aj Ivan Bohuš pokladajú projekt poľovníckeho zámočku v Javorine, pri ktorom – ako sme v kapitole vyššie ozrejmili – mal len úlohu stavbyvedúceho pri prestavbe /1908-1912/. Mnoho z jeho projektov bolo inšpirovaných švédskym štýlom: evanjelický kostol v Novom Smokovci /1887/ [95], kostol sv. Anny v Starom Smokovci /1888/ [91]. V projektoch uplatňoval neoklasicizmus 2. polovice 19. storočia kombinovaný s

²¹⁵ Pl.wikipedia.org/wiki/Karl_Klimm, vyhľadané 13.4.2012

²¹⁶ Viac NOUZA 2004

²¹⁷ KLÖPELL 2010, 109

²¹⁸ DEUTSCHE BAUZEITUNG 1985, 402

²¹⁹ Viac GRYGLEWSKA 1999, 134; Karl Klimm in: www.bibliotekacyfrowa.pl, vyhľadané 23.4.2012

²²⁰ DULLA 2005, 36-37

²²¹ Dnes známy ako vila Kamzík.

neorenesanciou a v neskorších prácach v 20. storočí so secesiou (na fasádach). V rokoch 1890-1897 sa spolupodielal na tvorbe projektov letovísk pre Habsburgovcov na Štrbskom Plese [78]. Raritný návrh zrubovej kaplnky v Dolnom Smokovci vznikol v roku 1892. Dobové periodiká po vysvätení kostolíka o Majunkem napísali, „už predtým sa osvedčil ako citlivý projektant hotelov a chát vo Vysokých Tatrách.“²²² V nasledujúcich rokoch pracoval pre Spišskú úverovú banku (Zipser Kreditbank) na projekte budúceho hotelu Lomnica v Tatranskej Lomnici a niekoľkých viliek rovnako v Tatranskej Lomnici. Pre Kežmarok navrhol stavbu Veľkého lýcea /1896/. A konečne v roku 1899 dokončilo 125 robotníkov za rekordne rýchly čas Téryho chatu vo Malej Studenej doline.²²³ O jeho neskorších projektoch v literatúre mnoho nenájdeme. Reštauroval viaceré spišské kaštiele a navrhoval továrenské a administratívne budovy, obytné domy a vily. Je autorom náhrobných pomníkov na spišských cintorínoch, verejných parkov a kúpeľných záhrad. Okrem iného patril medzi iniciátorov zavedenia elektrického prúdu do Spišskej Soboty /1918/. Bol veliteľom dobrovoľného hasičského zboru. Pôsobil aj ako predseda Stavebnej komisie Uhorského karpatského spolku.²²⁴

Maroš Semančík, ktorý usporiadal o Majunkem niekoľko výstav, bohužiaľ bez katalógov, mu pripisuje vyše 200 stavieb a stavbičiek vo Vysokých Tatrách. Otázkou budúceho bádania by mohlo byť upresnenie jeho invenčného podielu na architektúre Vysokých Tatier a rozlišovanie pojmov stavbyvedúceho a projektanta.

²²² VS TANAP 1890, 3

²²³ Stavbu dokonca podporil z vlastných zdrojov, po tom, čo sa dostala do finančnej núdze. Na počesť mu preto horolezec Július Dory, ktorý podnikol z Téryho chaty prvovýstup, pomenoval blízku priečnu vežu Majunkeho vežou. K stavbe sa viaže niekoľko zaujímavých správ napríklad o odovzdávaní si informácii pomocou veľkého zrkadla z Téryho chaty do Spišskej Soboty, kde slnečné odrazy zachytávali pomocou ďalekohľadu. DULLA 2005, 37

²²⁴ DULLA 2005, 37

Záver

Ak je dym indexom ohna, tak stavby by mali byť indexom kniežat'a von Hohenlohe-Oehringen. Toho si bol knieža vedomý, ale jeho prístup k stavebnej činnosti sa v priebehu rokov menil. Veľkostatok lednacko-javorinský kúpil v období podnikateľskej prosperity konca 19. storočia. Prekvapivo – s ohľadom na pôvod i finančné možnosti – architektonické zákazky zadáva staviteľom alebo mladým architektom z blízkeho okolia.

Až pri stavbe kostola sv. Anny, ako sme zistili, oslovuje svojho osobného sekretára, aby našiel vyhovujúceho architekta v Nemecku. Ten požiadal o zmenu už jestvujúceho návrhu, príliš podobnému kostolu sv. Salvátora v Dolnom Smokovci (s raritným ukotvením bočných lodí na stĺpoch nad terénom). Oslovil firmu Hugo Baum z Vratislava (Breslau) o vytvorenie nového charakteru návrhu. Pre túto spoločnosť nakreslil skice už uznávaný tamojší *Rathbaumeister* Karl Klimm, známy aj raritnou vodnou a výhliadkovou dvojvežou v tomto meste. Sekretár svoju spokojnosť s *veľmi originálnym* návrhom neskrýval, *Jeho jasnosti sa návrh zaľúbil*, a označuje ho za stavbu švédskeho typu. Klimm zachoval a zároveň pozmenil vysunutie bočných lodí ako empor nad terén, pomocou drevených krakorcov, ktoré užil aj na iných stavbách. Zároveň vyvýšením hlavnej lode a osadným okien, priblížil kostol sv. Anny k forme baziliky. Tým jej dodal ráz rímsko-katolícky, pretože kostol sv. Salvátora v Dolnom Smokovci je typickou stavbou evanjelických kostolov vo Švédsku. Korešpondencia, ako sme zaznamenali, ukázala knieža ako muža zapáleného pre stavbu kostola, keď s plným záujmom diktoval detaily v interiéri (sám vyberal farby oltára, lavíc) a investoval do nákladného bohoslužobného zariadenia i odevov. Osobitou záležitosťou sa stalo prejednávanie obsahu *Urkunde*, dokumentu, ktorý mal byť vložený do *Schlusssteinu*, klenebného svorníku.

„Vo verejnom povedomí prevláda názor, že tatranskú architektúru sledovaného obdobia tvoria hrazdené stavby alpskej inšpirácie. Je to však len čiastočná pravda. Týka sa to konštrukcie ako aj inšpirácie.“²²⁵ Práve stavba kostola sv. Anny ako aj iné stavby kniežat'a Hohenlohe-Oehringen dokladajú typické eklektické miesenie štýlov z celej Európy, za účelom vytvorenia reprezentatívneho, čo najviac neobvyklého, a pre knieža príjemného prostredia horského charakteru, preto, ako sme ukázali on sám vo svojich požiadavkách zvlášť

²²⁵ SEMANČÍK 2001, 8

zdôrazňoval škandinávské vplyvy. Jediné jeho stavby vo Vysokých Tatrách boli inšpirované nóorskymi gotickými kostolmi *Stavkirke*. Kostol sv. Anny je unikátnou ukážkou eklektického neogotického štýlu, ktorý spojil typické gotické švédske rysy sakrálnej architektúry v hmote a pôdoryse s tzv. tirolskou vežou, so špeciálnym gotickým nóorskym ozdobením strechy a pre prelom 19. storočia štýlovým vysunutím hmôt nad terén, realizovaný posadením bočných lodí na gotické krakorce. Karl Klimm premenil podkladový návrh typického švédskeho evanjelického kostola, na rímsko-katolícky, keď z bočných lodí vytvoril vikiere, čím zmenil hmotné rozdelenie kostola na bazilikálne.

V práci sme sa pokúsili zhrnúť všetky dôležité aspekty situácie v Javorine a obzvlášť zapracovať nové informácie, získané z archívnych prameňov, do dostupných prezentácií v literatúre. Za čias kniežaťa došlo k rýchlemu rozvoju obce. Javorina sa stáva exkluzívnym loveckým revírom s importovanou alpskou zverou s prísnyim dozorom nad vstupom turistov do okolitých tatranských dolín, ktoré sa neskôr stali jadrom TANAPu. Knieža svoju príťažlivosť k atypickej architektúre dokázal zosúladiť s krajinným rázom. Na oko nepoučeného turistu pôsobia jeho stavby nenápadným dojmom. *Symbolická kvalita* diela kniežaťa Christiana Krafta von Hohenlohe-Oehringen, ktorú Javorina získala svojou unikátnou podobou, ovplyvnila následne dokonca aj jej osudy uprostred vyhrotených československo-poľských sporov v medzivojnovom období. Cirkevná správa filiálky kostola sa politicko-územným zmenám nedokázala okamžite prispôbiť, čo malo za následok nevôľu obyvateľov. Napriek politickým, občianskym nepokojom a zanedbaním starostlivosti o drevenú zrubovú stavbu medzi rokmi 1957-2009 si kostol sv. Anny so svojím areálom zachoval dodnes pôvodnú podobu. Jediné, čo mu chýba už približne od 30. rokov 20. storočia, sú tzv. dračie hlavy a oblúčkový hrebeň na strechách zakončený tzv. dračími hlavami. Podľa ústnej tradície si naň nikto nespomína, dokladom sú nám stali len pohľadnice.

Ako sme spomenuli, na konci 19. storočia sa architektonické štýly rozširovali pomocou početných časopisov a vzorníkov, preto by bolo zaujímavé prehodnotiť raritnú podobu kostola na Slovensku s európskymi analógiami alebo aspoň citáciami jeho stavebných prvkov v Európe. Kunsthistorickú pozornosť by si zasluhoval interiér kostola s jeho zariadením obohatený o zdroj informácií z centrálného archívu rodu Hohenlohe v Nemecku. V neposlednej rade by bolo zaujímavé sledovanie prístupu kniežaťa von Hohenlohe-Oehringen k stavebnej činnosti na jeho ďalších panstvách v Sliezske a v tokajskej oblasti v Maďarsku.

Zoznam vyobrazení

V texte:

1. Javorina. Pohľadnica okolo roku 1930. Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 148
2. Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen, fotografia z roku 1907. Reprodukcia z: [http://de.wikipedia.org/ Christian_Kraft_zu_Hohenlohe](http://de.wikipedia.org/Christian_Kraft_zu_Hohenlohe), vyhľadane 2.1.2010
3. Poloha Javoriny v rámci Spiša a celého Slovenska s dôrazom na blízky poľský Spiš. Reprodukcia z: www.spisiaci.sk, vyhľadane 22.8.2009
4. Mapa Poľského Spiša. Ukazuje Javorinu-Jurgow-Bukowinu Tatrzańsku. Reprodukcia z: forum.valka.cz/viewtopic.php./t/95049, vyhľadane 22.8.2009
5. Kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine. Fotografia z roku 1934. Foto: archív P. Michaláka
6. Vyšné Hágy, „Kašielik“. Obraz zo začiatku 20.storočia. Reprodukcia z: BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 51
7. Kostol sv. Salvátora v Dolnom Smokovci. Fotografia z roku 1930. Foto: archív P. Michaláka

V obrazovej prílohe:

1. Javorina. Poľský prezident na zámočku. Fotografia z roku 1938. Reprodukcia z: Tatry TPN 4(26)/2008, 66.
2. Javorina. „Palác RVHP“ Fotografia z roku 1980. Reprodukcia z: BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 49
3. Fotografia pôvodnej kaplnky Sv. Anny vyhotovená v roku 1900. HZA, Neuenstein, Nemecko. Oe140 Bü32. Foto: autor
4. Kostol sv. Anny. Základný kameň pod oltárom. Foto: autor
5. Tatranská Javorina. Záznam z katastrálnej mapy vyhotovený v roku 2002.. Rímsko-katolícky farský úrad, Ždiar. Foto: autor
6. Tatranská Javorina. Márnica, pohľad na sever. Foto: autor
7. Tatranská Javorina. Márnica, pohľad na juh. Foto: P. Šterbej
8. Tatranská Javorina. Márnica, pohľad na pôvodnú cestu. Foto: P.Šterbej

9. Tatranská Javorina. Hrobka Kégela. Foto: autor
10. Tatranská Javorina. Hrobka rodiny Kégel. Južná fasáda. Foto: autor
11. Tatranská Javorina. Hrobka rodiny Kegel. Pohľad dovnútra. Foto: autor
12. Tatranská Javorina. Hrob kniežat'a CH.K. von Hohenlohe-Oehringen. Foto: autor
13. Tatranská Javorina. Hrob kniežat'a CH.K. von Hohenlohe-Oehringen. Náhrobná tabuľa. Foto: autor
14. Tatranská Javorina. Hrob kniežat'a Ch. K. von Hohenlohe-Oehringen. Nápisy. Foto: autor
15. Kostol sv. Anny. Pohľad na východnú fasádu. Foto: autor
16. Kostol sv. Anny. Detail na konštrukciu krakorcov. Foto: autor
17. Kostol sv. Anny. Pohľad na základy. Foto: autor
18. Kostol sv. Anny. Klucka vstupných dverí. Foto: autor
19. Kostol sv. Anny. Južné priečelie. Foto: autor
20. Kostol sv. Anny veža. Pohľad na sever. Foto: autor
21. Kostol sv. Anny. Pohľad na západ. Oprava strechy z dňa 25.9.2009. Foto: autor
22. Kostol sv. Anny. Pohľad na východ. Fotografia z dňa 25.9.2009. Foto: autor
23. Pôdorys kostola sv. Anny. HZA Neuenstein, Nemecko Foto: autor
24. Kostol sv. Anny. Pohľad do presbytéria. Foto: autor
25. Kostol sv. Anny. Pohľady na klenbu. Foto: autor
26. Kostol sv. Anny. Pohľad na klenbu v presbytériu. Foto: autor
27. Kostol sv. Anny. Detail konštrukcie krovu. Foto: autor
28. Kostol sv. Anny. Ornament. Foto: autor
29. Kostol sv. Anny. Klenba sakristie. Foto: autor
30. Kostol sv. Anny. Pohľad na južnú stranu klenby a chór. Foto: autor
31. Kostol sv. Anny. Pohľad do lode. Foto: autor
32. Kostol sv. Anny. Pohľad do presbytéria. Foto: autor
33. Kostol sv. Anny. Vitráž „oltárneho okna“, Žalmu 148. Laudate Domini. Foto: autor
34. Fotografia erbu rodu Hohenlohe-Oehringen umiestneného na lavici v prednej časti kostola. Foto: autor
35. Erb rodu Hohenlohe-Oehringen z roku 1861. Reprodukcia z :
http://de.wikipedia.org/wiki/Hohenlohe_%28Adelsgeschlecht%29, vyhľadané 22.1.2010
36. Kostol sv. Anny. Pohľad do sakristie. Foto: autor

37. Kostol sv. Anny. Kazateľnica. Foto: autor
38. Kostol sv. Anny . Pohľad na západnú emporu. Foto: autor
39. Kostol sv. Anny. Pohľad na juh. Spovednica, chór. Foto: autor
40. Kostol sv. Anny. Zábradlie. Foto: autor
41. Kostol sv. Anny. Detail na kazaleňu. Foto: autor
42. Kostol sv. Anny. Hlavný zvon. Foto: autor
43. Kostol sv. Anny. Pohľady do konštrukcie veže a zvony. Foto: autor
44. Kostol sv. Anny. Fotografia z roku 1902. Detail na hrebeň strechy zakončený hlavou.
Foto: archív P. Michalák
45. Kostol „Stavkirke,, v Heddal v Nórsku. Detail dračej hlavy. Reprodukcia z:
www.heddalstavkirke.no/lang/gb, vyhľadané 13.4.2012
46. Kostol sv. Bedřicha v Bílé, Frýdlant nad Orlicí, vysvätený v roku 1875. Reprodukcia z:
www.msregion.cz/cz/pamatky/drevena-architektura/kostel-sv--bedricha-na-bile-4222, vyhľadané 20.6.2012
47. Kostol sv. Anny. Pohľadnica z roku 1925; vidíme hrebeň aj hlavy. Foto: archiv P. Michalák
48. Kostol sv. Anny v Javorine. Pohľadnica okolo roku 1934. Foto: archiv P. Michaláka
49. Korešpondencia. Vyúčtovanie za projekt stavby kostola. HZA, Neuenstein, Nemecko.
Foto: autor
50. Karl Klimm. Veža cisára Viliama I. v Osobowickom parku vo Vratislavi. Reprodukcia z: Jan Nouza: itakura.kes.tul.cz/jan/rozhledny/clenene.html, vyhľadané 12.3.2012
51. Karl Klimm. Výhliadková veža v centre Vratislavi /1904-1905/. Reprodukcia z: Jan Nouza: itakura.kes.tul.cz/jan/rozhledny/clenene.html, vyhľadané 12.3.2012
52. Karl Klimm. Reštaurácia v Poznani /1895/. Reprodukcia z: Deutsche Bauzeitung 62/1895, 401
53. Dokument. Kanonická vizitácia v Jurgove v roku 1836. Ždiar, Rímsko-katolícky farský úrad. Foto: autor
54. Kostol sv. Anny. Oltár. Foto: autor
55. Korešpondencia. Umiestnenie erbu v trancepte kostola sv. Anny. HZA, Neuenstein, Nemecko. Foto: autor
56. Korešpondencia. Návrhy na umiestnenie erbu v kostole sv. Anny. HZA, Neuenstein, Nemecko. Foto: autor
57. Kostol sv. Anny. Detaily procesiových vlajok z roku 1903. Foto: autor

58. Korešpondencia. Vyučtovanie za bohoslužobný inventár. HZA, Neuenstein, Nemecko.
Foto: autor
59. Kostol sv. Anny. Oltárny svietnik. Foto: autor
60. Kostol sv. Anny. Obraz Božského srdca Ježišovho, /1903/ reštaurovaný po roku 2000.
Foto: autor
61. Kostol sv. Anny. Obraz Madony, /1903/ reštaurovaný po roku 2000. Foto: autor
62. Kostol sv. Anny. Krucifix, spovednica. Foto: autor
63. Kostol. Sv. Anny. Insitný oltár v závere ľavej empory, do1910. Foto: autor
64. Kostol sv. Anna, 3D model. Pohľad na severovýchod. Vytvoril: P. Mitrík
65. Kostol sv. Anny. 3D model, pohľady z bočných strán. Vytvoril: P. Mitrík, upravil
autor
66. Kostol sv. Salvátora v Dolnom Smokovci. Pohľad na severozápad. Foto: autor
67. Kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine. Pohľad na severozápad. Reprodukcia z:
BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 68
68. Pôdorysy kostolov. Z ľava sv. Anna v pravo sv. Salvátor. Vytvoril: P. Mitrík, upravil
autor
69. Priečelie kostola sv. Anny. Priečelie kostol sv. Salvátora. Vytvoril: P.Mitrík, upravil
autor
70. Západná fasáda sv. Anna. Západná fasáda sv. Salvátora. Vytvoril: P. Mitrík, upravil
autor
71. Kostol sv. Salvatora v Dolnom Smokovci. Pohľadnica z roku vysvätenia 1894. Foto:
archív P. Michalák
72. Priečelie kostola sv. Salvátora v Dolnom Smokovci. Pohľad na sever. Foto: autor
73. Švédsky evanjelický kostol v Belgrade, Minnesota. USA Pohľadnica z roku 1911.
Reprodukcia z: likesnwood.com Postcard Collection, vyhľadane 12.3.2012
74. Starý Smokovec. Hrázdená konštrukcia omietnutá vápnom. Reprodukcia z:
bahnova.blog.sme.sk/c/113933/Tatranska-architektura-fotografie.html
75. Veľká studená dolina. Zrubová konštrukcia. Bilíkova chata. Foto: archív Bilíkova
chata

76. Starý Smokovec. Zrubová konštrukcia na vile. Reprodukcia z:
bahnova.blog.sme.sk/c/113933/Tatranska-architektura-fotografie.html
77. Starý Smokovec. Kombinovaná konštrukcia, murovaná alebo kamenná a hrázdená.
Pohľadnica okolo roku 1900. Reprodukcia z: archív V. Lasovsky
78. Štrpské Pleso. Kombinovaná konštrukcia, murovaná a hrázdená. Fotografia okolo
roku 1920. Reprodukcia z: archív V. Lasovsky
79. Grandhotel Praha. Pohľadnica, začiatok 20.storočia. Reprodukcia z: archív V.
Lasovsky
80. Nový Smokovec, Sanatórium "Szontagh". Pohľadnica, začiatok 20.storočia
Reprodukcia z: www.szontagh.eu/svk/history.php
81. Starý Smokovec. Pohľadnica, začiatok 20.storočia Foto: archív M. Semančík
82. Starý Smokovec. Vila „Kamzík“. Pohľadnica, začiatok 20.storočia. Reprodukcia z:
archív V. Lasovsky
83. Dolný Smokovec. Vila „Kalinčiak“, s detailom sgrafita. Foto: autor
84. Starý Smokovec. Vila „Adria“ vpravo. Pohľadnica okolo roku 1910. Reprodukcia z:
www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1037771page=3langrid=5, vyhľadané
12.3.2012
85. Starý Smokovec. Vila „Adria“ vľavo okolo roku 1900. Reprodukcia z:
www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1037771page=3langrid=5, vyhľadané
12.3.2012
86. Ždiar. Goralský dom s verandou. Foto: archív V. Jakubec
87. Sibír, lokalita Starého Smokovca. Secesná vila. Reprodukcia z:
bahnova.blog.sme.sk/c/113933/Tatranska-architektura-fotografie.html, vyhľadané
28.2.2012
88. Dolný Smokovec. Detail na balkón sanatória. Foto: archív V. Bahnová
89. Lokalita neuvedená. Výzdoba štítu s tzv. švajčiarskym rondom. Reprodukcia z:
bahnova.blog.sme.sk/c/113933/Tatranska-architektura-fotografie.html, vyhľadané
28.2.2012

90. Nový Smokovec. Sanatórium, súčasný stav. Reprodukcia z:
bahnova.blog.sme.sk/c/113933/Tatranska-architektura-fotografie.html, vyhľadane
28.2.2012
91. Starý Smokovec. Kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie, Rímsko katolícky
farský úrad Vysoké Tatry. Reprodukcia z: www.rkctatry.sk/kostoly-farnosti/stary-smokovec/, vyhľadane 22.5.2012
92. Tatranská Kotlina. Kostol Nanebovzatia Panny Márie. Pohľadnica pred rokom 1900.
Reprodukcia z: BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 48
93. Tatranská Kotlina. Evanjelický kostol. Reprodukcia z:
www.ohrozenekostoly.sk/db/databaza/vysoke-tatry-tatranska-kotlina-ev-kostol,
vyhľadane 22.5.2012
94. Tatranskej Lomnica. Evanjelický kostol, súčasný stav. Reprodukcia z: GAŠPAR 2002,
136
1. Nový Smokovec. Evanjelický kostol, nezachovaný. Pohľadnica okolo roku 1900.
Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 111
95. Vyšné Hágy. Hotel „Wysoki Hagi“. Pohľadnica z roku 1904. Reprodukcia z:
GAŠPAR 2002, 153
96. Podspády. Turistická ubytovňa, okolo roku 1920. Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 153
97. Bielovodská dolina. Turistická chata pod Vysokou. Fotografia z roku 1926.
Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 154
98. Vyšné Hágy. „Kaštielik“ Súčasný stav. Foto: autor
99. Pôdorys stavby. Zámček na Vyšných Hágoch. Štátny archív v Levoči. Foto: autor
100. Tatranská Kotlina. Poľovnícky zámček. Pohľadnica okolo roku 1900. Reprodukcia z:
GAŠPAR 2002, 148
101. Nórsko. Kostol v Lom Stavkyrkje /1170/. Reprodukcia z:
www.kirkesok.no/kirker/Lom-stavkyrkje, vyhľadane 2.6.2012
102. Tatranská Kotlina. Poľovnícky zámček. Fotografia okolo roku 1930. Foto: archiv M.
Semančík

103. Tatranská Kotlina. Poľovnícky zámoček. Fotografia okolo roku 1960. Foto: archív M. Semančík
104. Tatranská Javorina. Poľovnícky zámoček, letovisko kniežat'a. Pohľadnica okolo roku 1900. Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 148
105. Tatranská Javorina. Poľovnícky zámoček, detail štítu priečelia. Súčasný stav. Foto: autor
106. Tatranská Javorina. Tzv. Pánsky dom v Javorine. Pohľadnica pred 1900. Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 152
107. Podspády. Horáreň. Pohľadnica okolo roku 1910. Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 151
108. Vyšné Hágy- Poľovnícky zámoček. Fotografia okolo roku 1910. Reprodukcia z: GAŠPAR 2002, 153
109. Medzinárodná poľovnícka výstava vo Viedni 1910. Lovecký pavilón. Foto: archív M. Semančík
110. Projekt. Nákres zámočku z roku 1927. Foto: archív M. Semančík
111. Tatranská Javorina. Budova Nadlesníctva, fotografia z roku 1939. Reprodukcia z: Tatry Tpn 4/2008, 65
112. Tatranská Javorina. Budova Nadlesníctva, fotografia z roku 1939. Reprodukcia z: Tatry Tpn 4/2008, 66
113. Projekt. Návrhy pre faru v Jurgove od staviteľa Horvátha Ignáca. Štátny archív, Levoča. Foto: autor
114. Projekt. Skica frontálneho pohľadu, faru v Jurgove. Štátny archív, Levoča. Foto: autor
115. Projekt. Kaštieľ v Lendaku. Skica od Johanna Bliesznera 1899.
116. Projekt. Nákresy konštrukcie drevenej – železobetónovej klenby. Neznáma signatúra. Štátny archív Levoča. Foto: autor
117. Projekt. Náhres koniarne s frontálnou výzdobou. Štátny archív, Levoča. Foto: archív M. Semančík
118. Projekt. Nákres pôdorysu a bokorysu koniarne. Štátny archív, Levoča. Foto: archív M. Semančík

Obrazová príloha

1. Tatranská Javorina. Poľský prezident na zámočku. Fotografia z roku 1938.

2. Tatranská Javorina. „Palác RVHP“ Fotografia okolo roku 1980.

3. Tatranská Javorina. Fotografia pôvodnej kaplnky Sv. Anny vyhotovená v roku 1900.

4. Kostol sv. Anny. Základný kameň pod oltárom.

5. Tatranská Javorina. Záznam z katastrálnej mapy vyhotovený v roku 2002..

6. Tatranská Javorina. Márnica, pohľad na sever.

7. Tatranská Javorina. Márnica, pohľad na juh.

8. Tatranská Javorina. Márnica, ohľad na pôvodnú cestu. Foto: P.Šterbej

9. Tatranská Javorina. Hrobka rodiny Kégel.

10. Tatranská Javorina. Hrobka rodiny Kégel. Južná fasáda.

11. Tatranská Javorina. Hrobka rodiny Kegel, pohľad dovnútra.

12. Tatranská Javorina. Hrob kniežaťa CH.K. von Hohenlohe-Oehringen.

13. Tatranská Javorina. Hrob kniežaťa CH.K. von Hohenlohe-Oehringen. Náhrobná tabuľa.

14. Tatranská Javorina. Hrob kniežaťa Ch. K. von Hohenlohe-Oehringen.

15. Kostol sv. Anny, pohľad na východnú fasádu.

16. Kostol. Sv. Anny. Detail na konštrukciu krakorcou.

17. Kostol Sv. Anny. Pohľad na základy.

18. Kostol sv. Anny. Kľučka vstupných dverí.

19. Kostol sv. Anny. Južné priečelie.

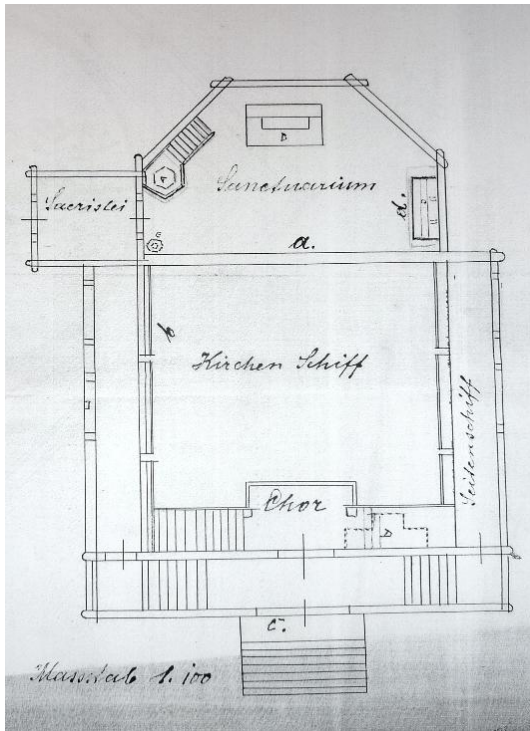
20. Kostol sv. Anny, veža.

21. Kostol sv. Anny. Pohľad na západ. Oprava strechy z dňa 25.9.2009.

22. Kostol sv. Anny. Pohľad na východ. Fotografia z dňa 25.9.2009.

23. Pôdorys kostola sv. Anny.

24. Kostol Sv. Anny. Pohľad do presbytéria.

25. Kostol sv. Anny. Pohľad na klenbu.

26. Kostol sv. Anny. Pohľad na klenbu v presbytériu.

27. Kostol sv. Anny. Detail konstrukcie krovu.

28. Kostol sv. Anny. Ornament.

29. Kostol sv. Anny. Klenba sakristie.

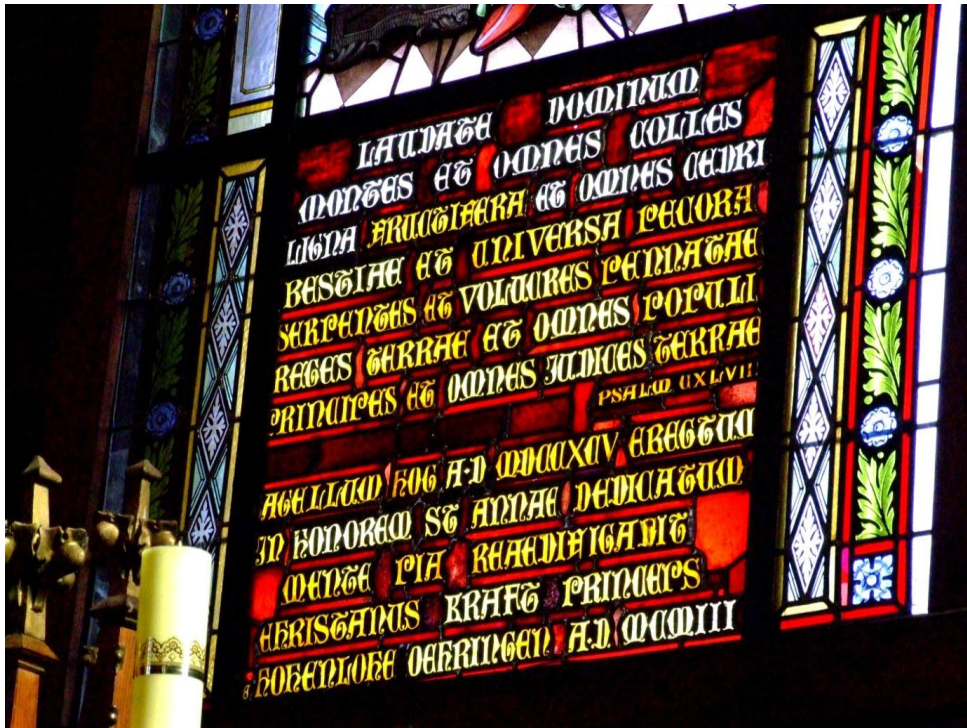
30. Kostol sv. Anny. Pohľad na južnú stranu klenby a chór.

31. Kostol sv. Anny. Pohľad do lode.

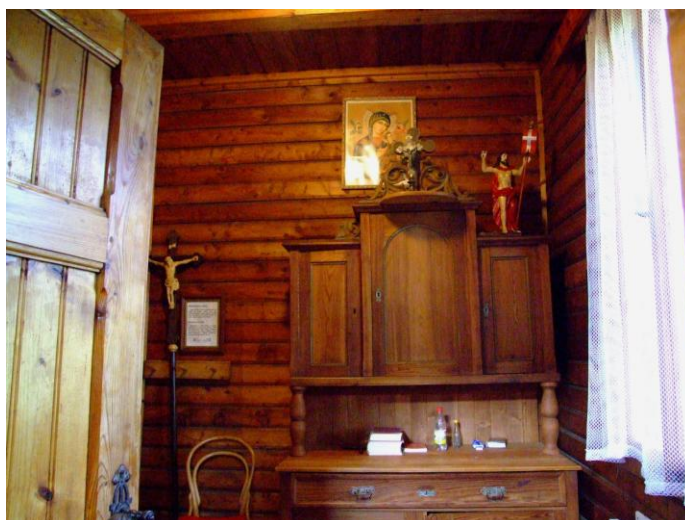
32. Kostol sv. Anny. Pohľad do presbytéria.

33. Kostol sv. Anny. Vitráž „oltárneho okna“, Žalmu 148. Laudate Domini

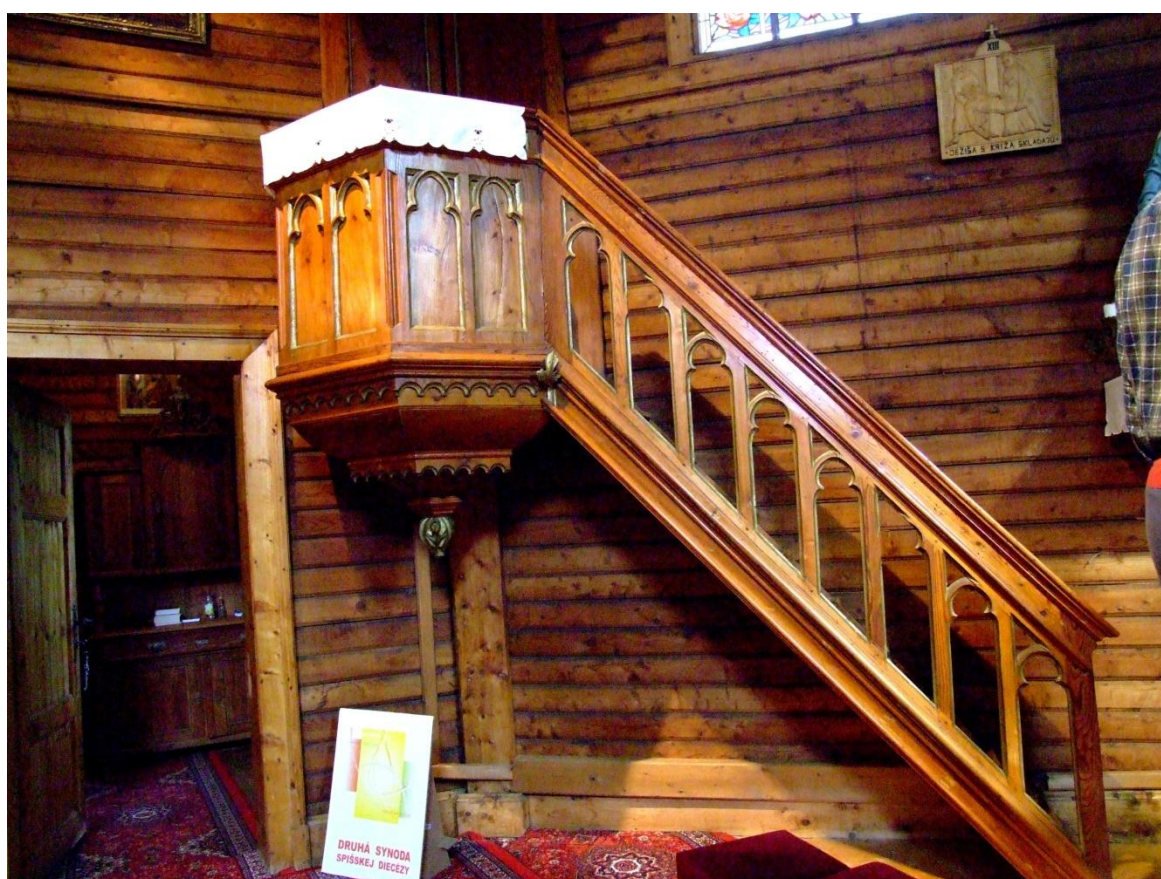

34. Kostol sv. Anny. Fotografia erbu rodu Hohenlohe-Oehringen umiestneného na lavici v prednej časti kostola.

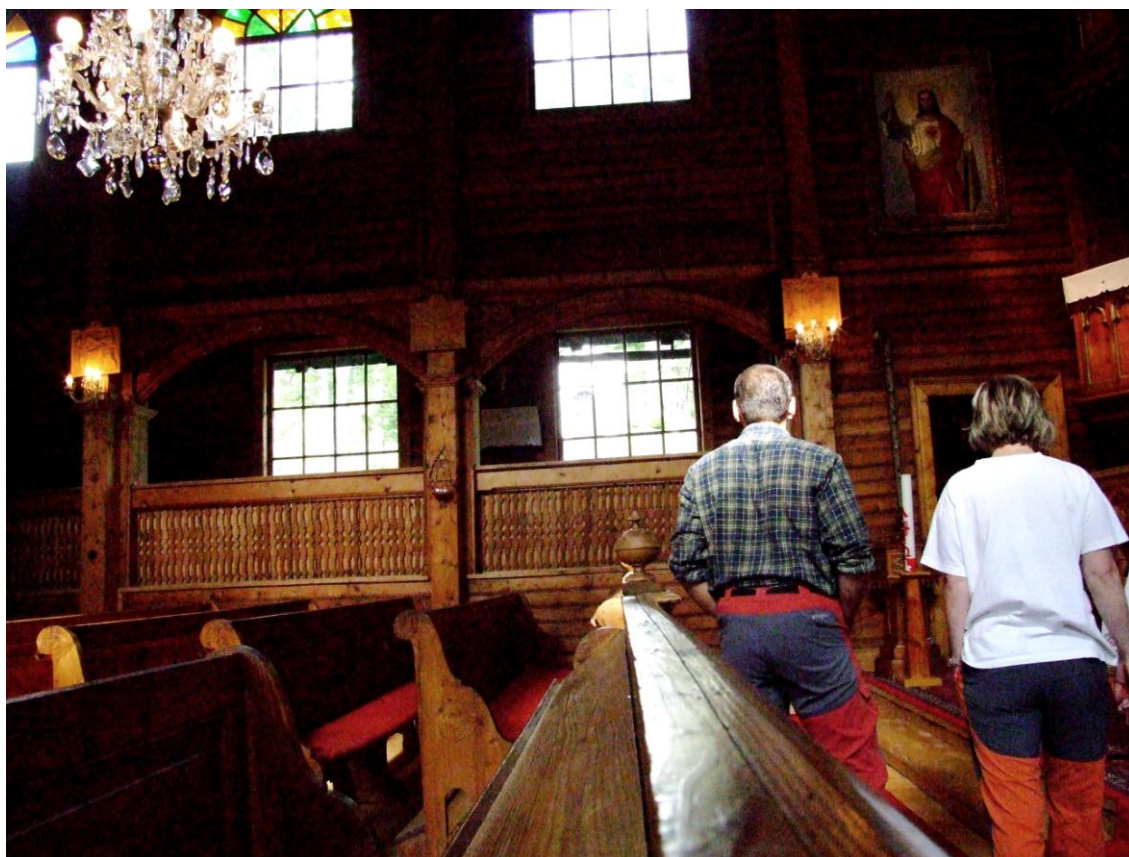

35. Erb rodu Hohenlohe-Oehringen z roku 1861.

36. Kostol sv. Anny. Pohľad do sakristie.

37. Kostol sv. Anny. Kazateľnica.

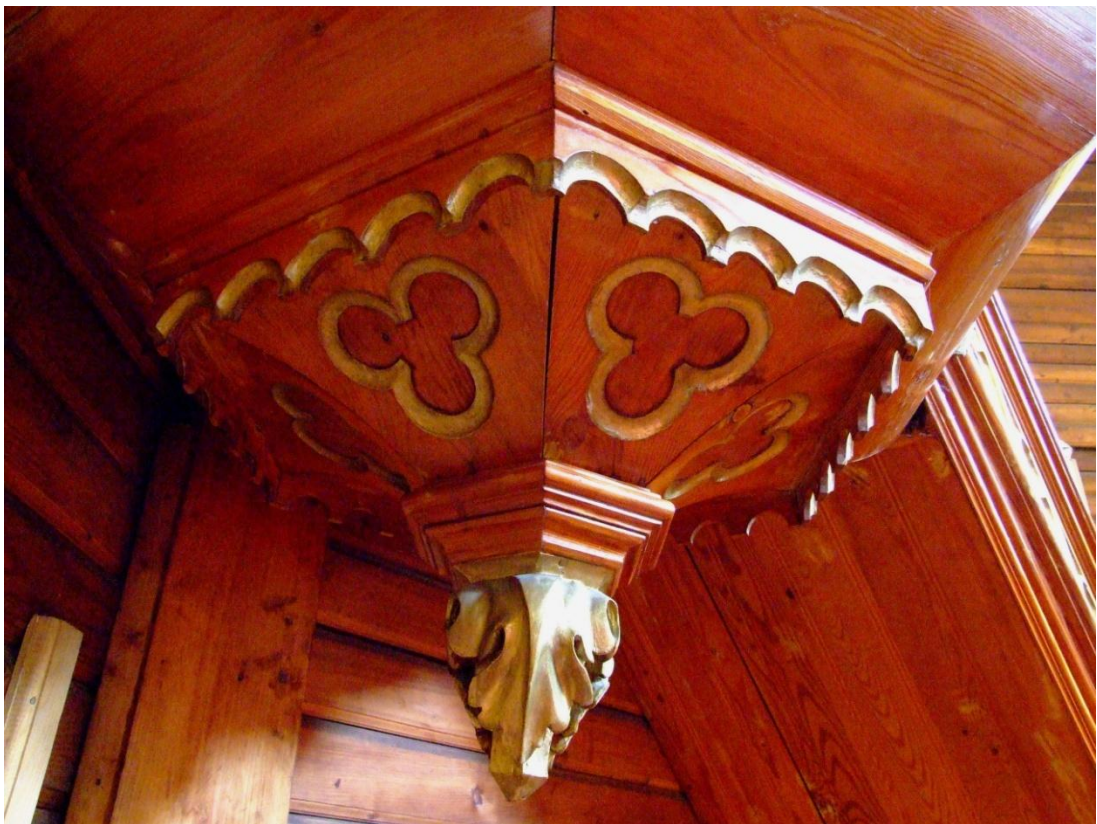
38. Kostol sv. Anny. Pohľad na západnú emporu.

39. Kostol sv. Anny. Pohľad na juh. Spovednica, chór.

40. Kostol sv. Anny. Zábradlie.

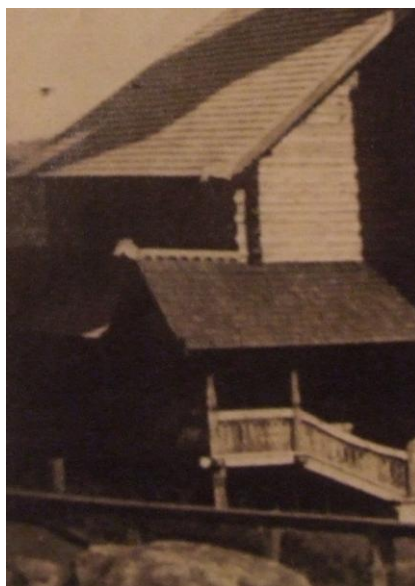
41. Kostol sv. Anny. Detail na kazaleňu s gotickými trojlístkami.

42. Kostol sv. Anny. Hlavný zvon.

43. Kostol sv. Anny. Pohľady do konštrukcie veže a zvony.

44. Kostol sv. Anny. Fotografia z roku 1902. Detail na hrebeň strechy zakončený hlavou.

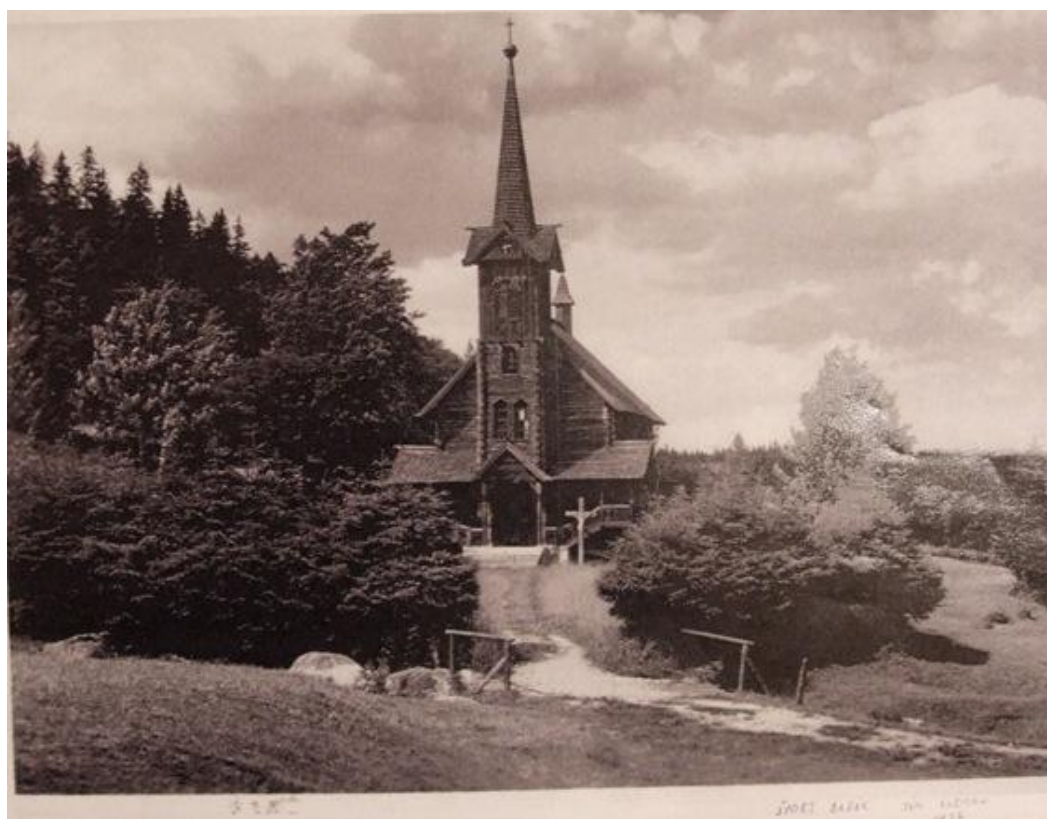
45. Kostol „Stavkirke „ v Heddal v Nórsku. Detail dračej hlavy.

46. Kostol sv. Bedřicha v Bílé Frýdlant nad Orlicí, vysvětený v roku 1875.

47. Kostol sv. Anny. Pohľadnica z roku 1925; vidíme hrebeň aj hlavy.

48. Kostol sv. Anny v Javorine. Pohľadnica okolo roku 1934.

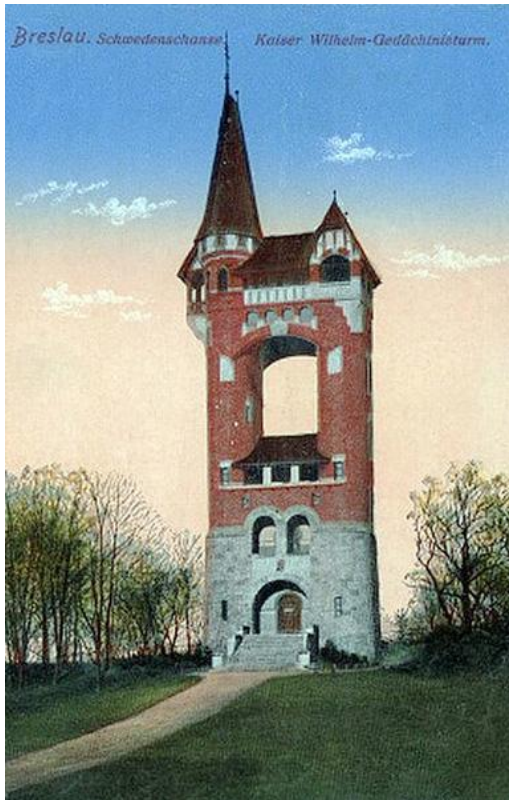
Alle Rechte vorbehalten - Signatur: De 11

Hugo Baum
 Baugeschäft
 Breslau, den 1. Febr. 1901.
 Thiergartenstr. 24-28
 Telefon
 № 486.

Rechnung für Hr. Fürstlichen, von
 Herrn Fürsten Hohenlohe, Berlin

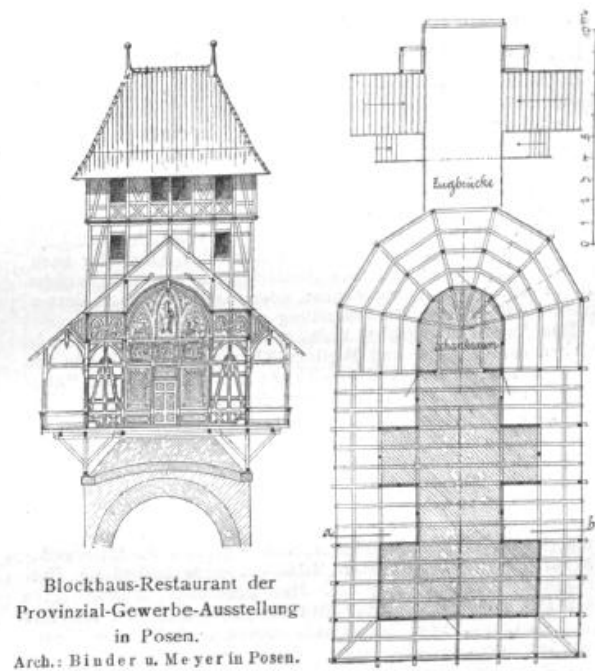
Wiers für Ausführung der Entwurfsarbeiten zu einer Kirche in Jaroslaw, auf Wunsch von Herrn Fürsten für Ausführungskosten 500.	500.
--	------

49. Korešpondencia. Vyúčtovanie za projekt stavby kostola.

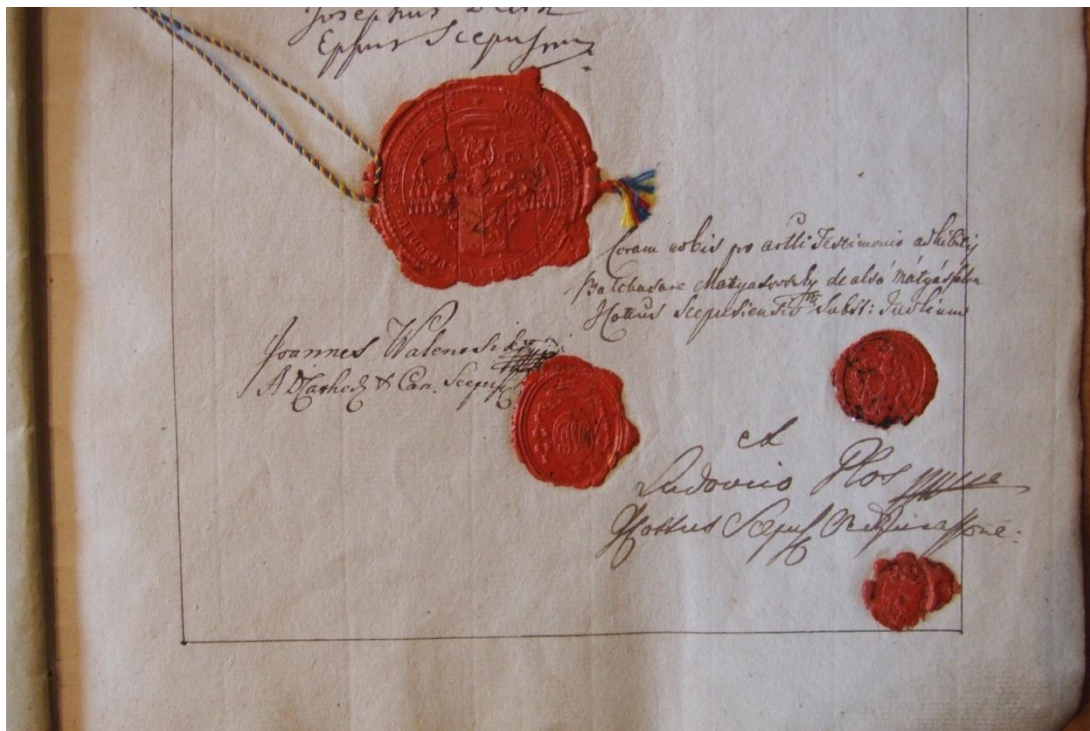

50. Karl Klimm. Veža cisára Viliama I. v Osobowickom parku vo Vratislavi /1889/.

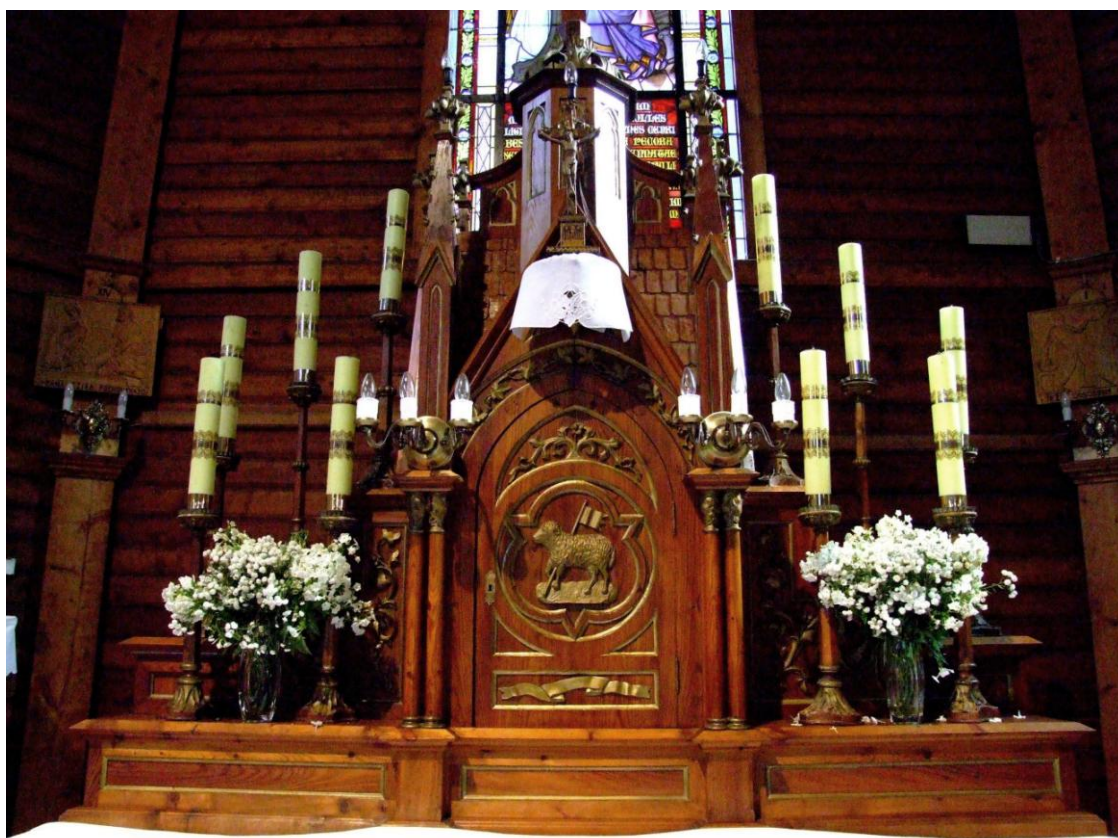
51. Karl Klimm. Výhliadková veža v centre Vratislavi /1904-1905/.

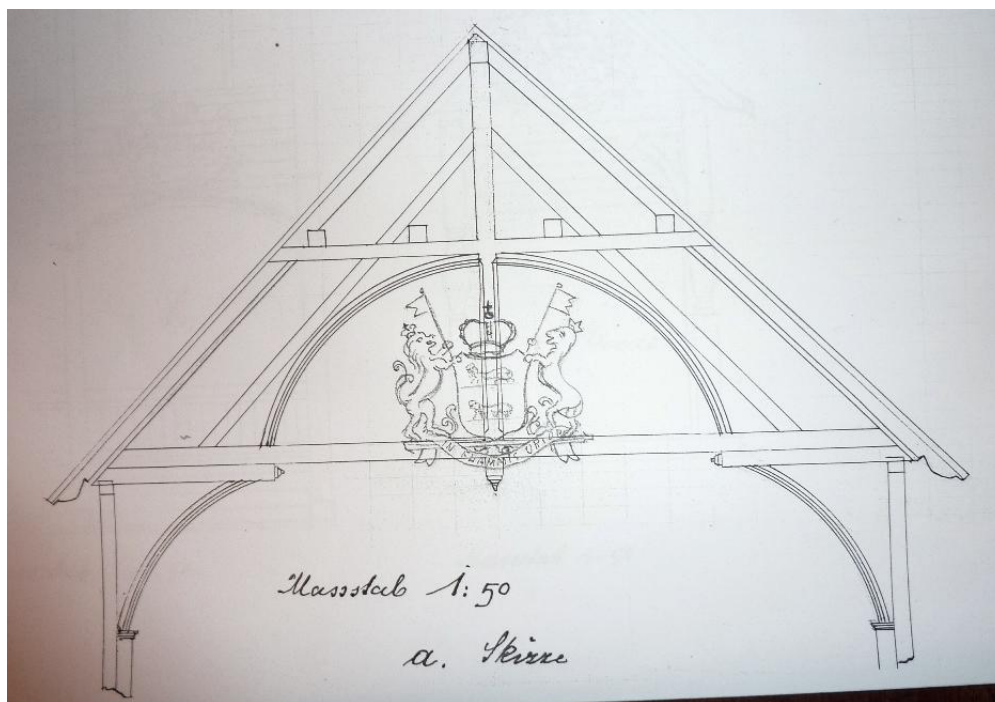
52. Karl Klimm. Reštaurácia pre Poznan /1895/.

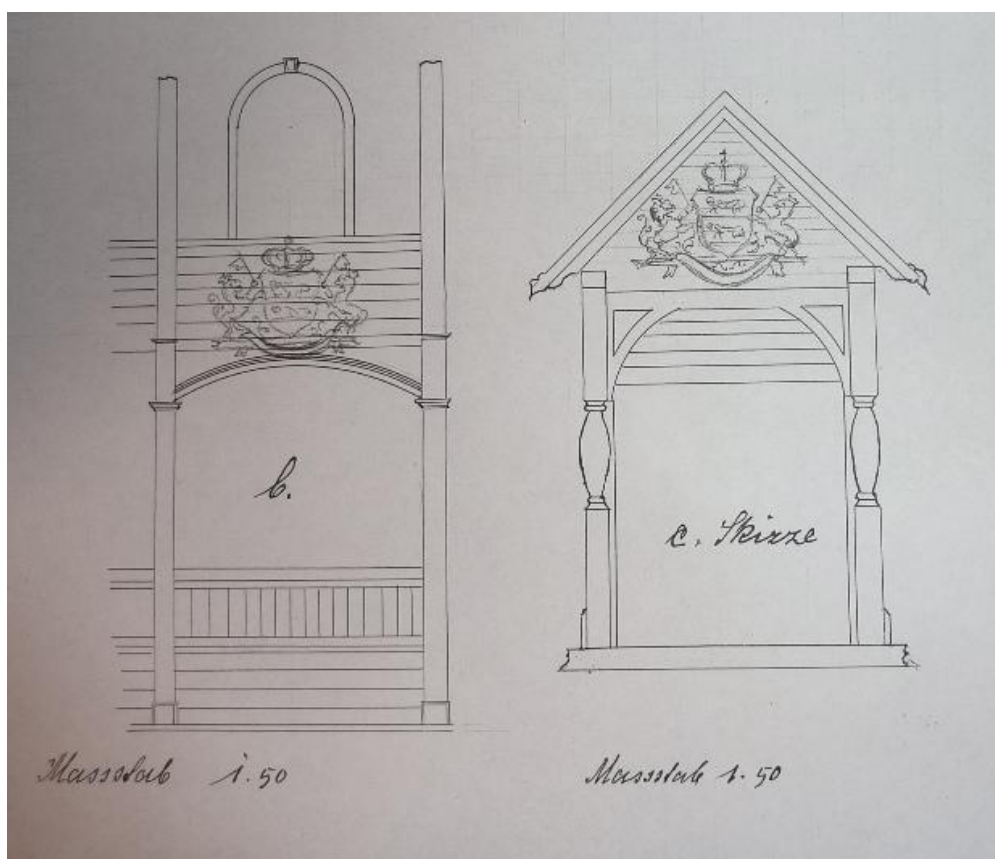
53. Dokument. Kanonická vizitácia v Jurgove v roku 1836.

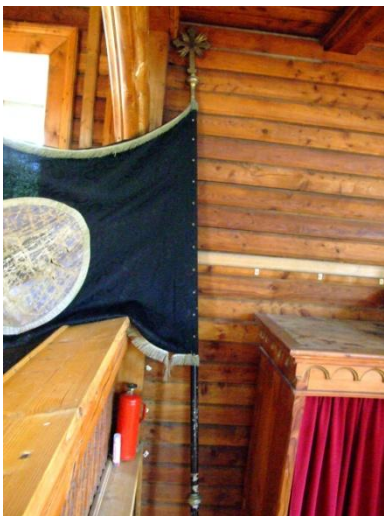
54. Kostol sv. Anny. Oltár.

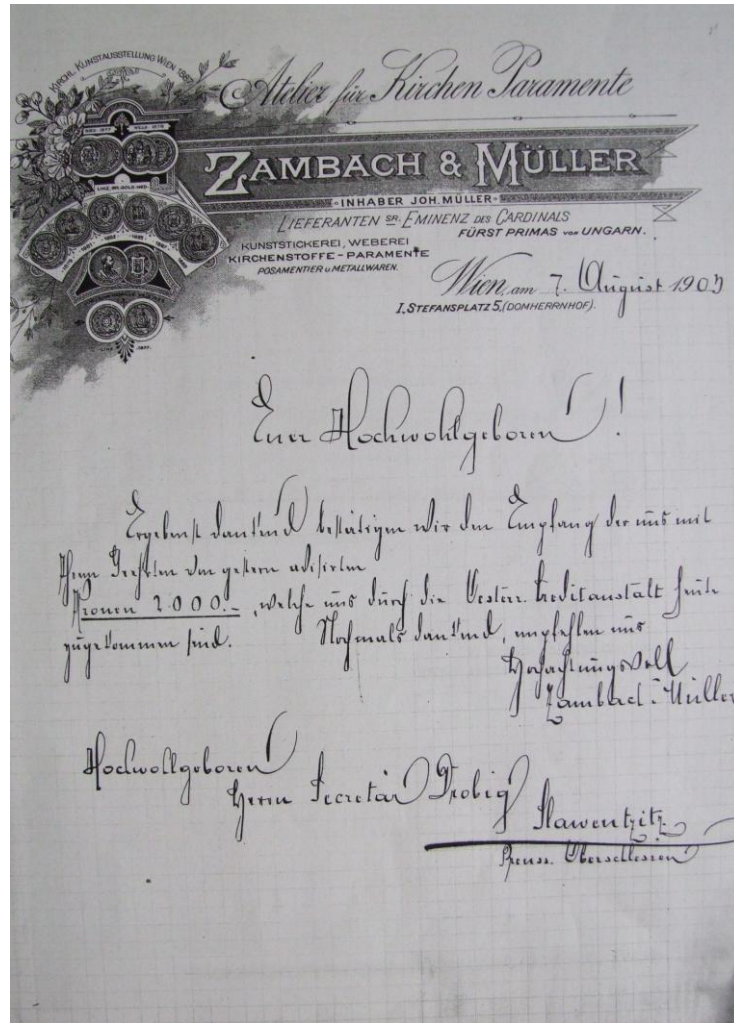
55. Korešpondencia. Umiestnenie erbu v trancepte kostola sv. Anny.

56. Korešpondencia. Návrhy na umiestnenie erbu v kostole sv. Anny.

57. Kostol sv. Anny. Detaily procesiových vlajok z roku 1903.

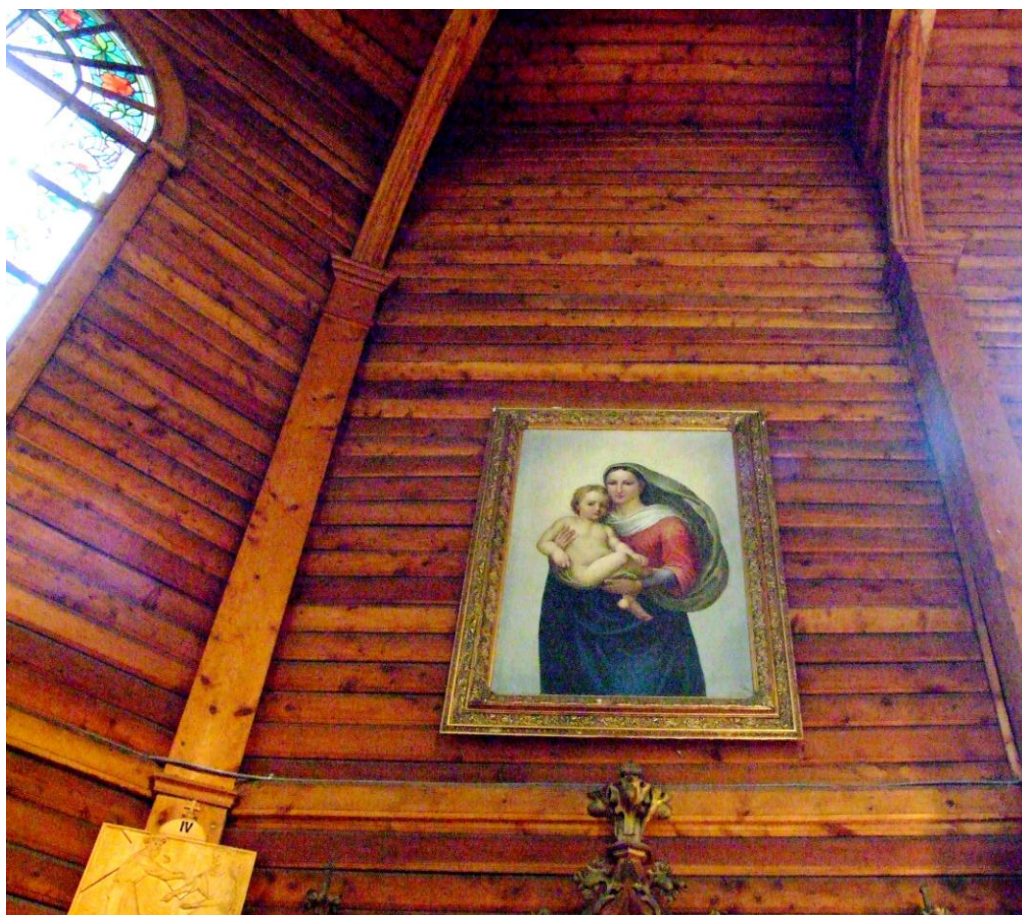
58. Korešpondencia. Vyučtovanie za bohoslužobný inventár.

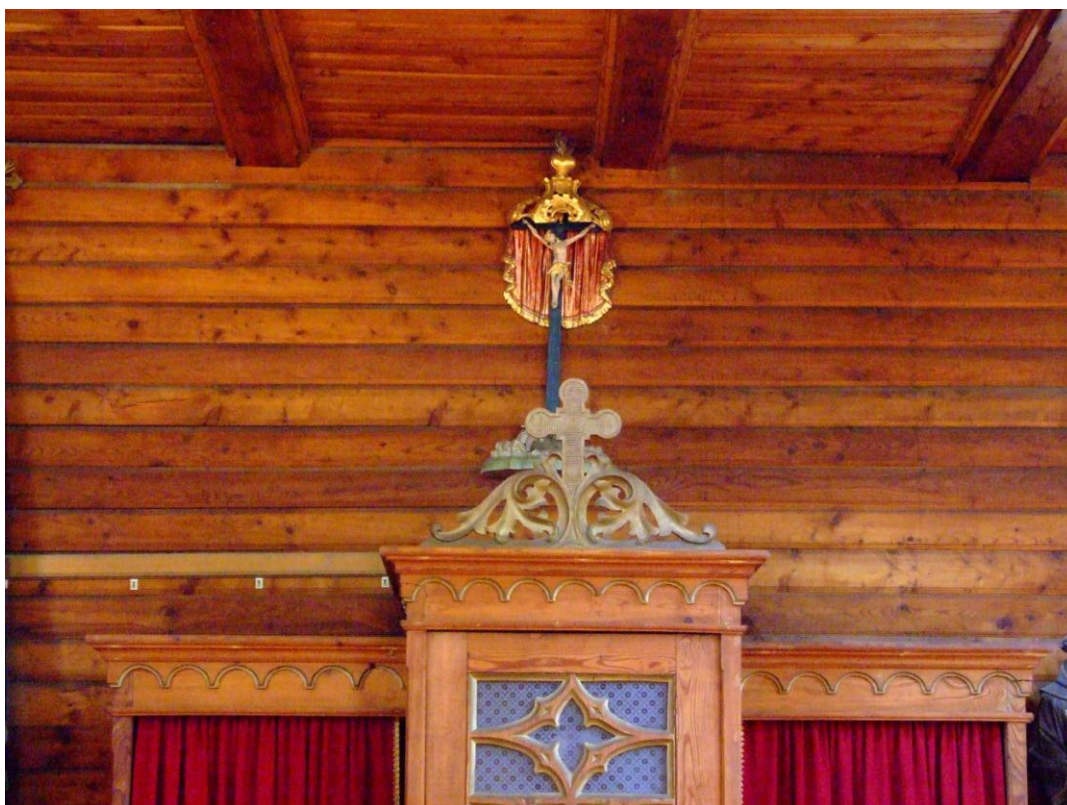
59. Kostol sv. Anny. Oltárny svietnik. Foto: autor

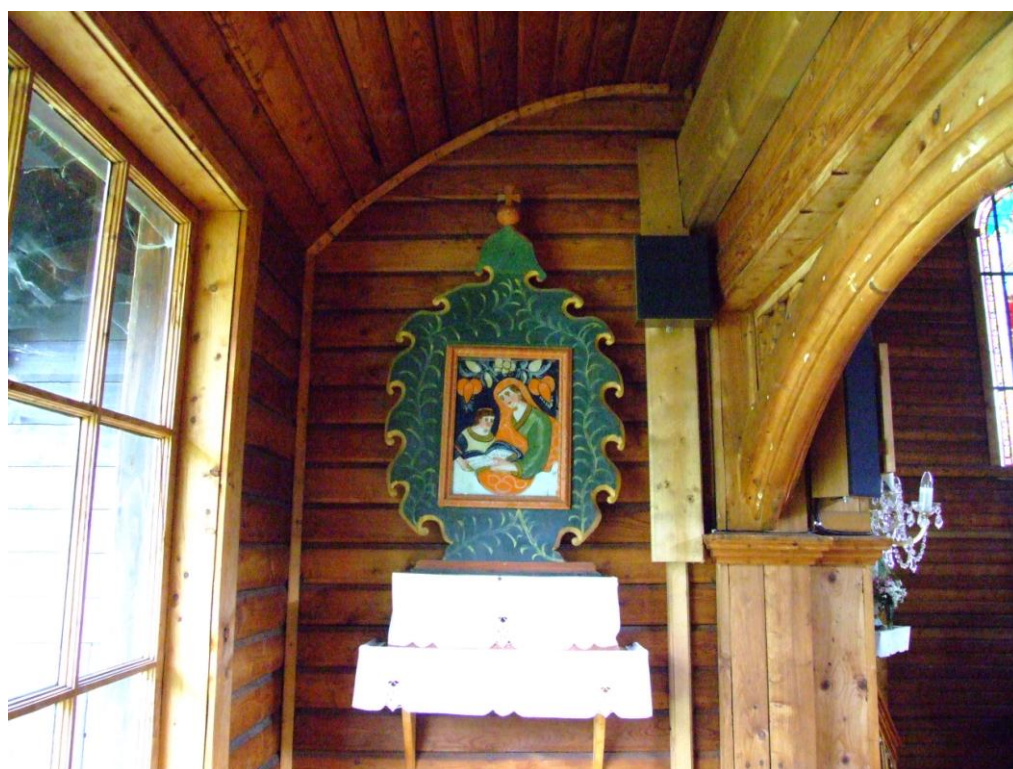
60. Kostol sv. Anny. Obraz Božského srdca Ježišovh, /1903/ reštaurovaný po roku 2000

61. Kostol sv. Anny. Obraz Madony, /1903/ reštaurovaný po roku 2000.

62. Kostol sv. Anny. Krucifix, spovednica.

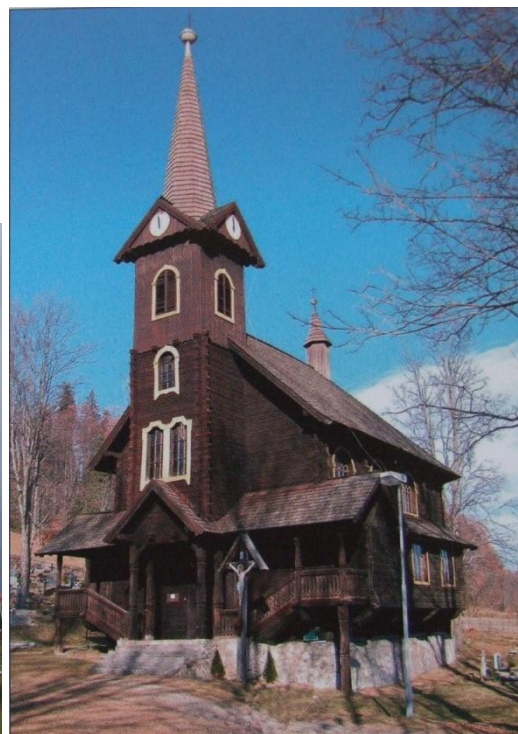
63. Kostol. Sv. Anny. Inštitný oltár v závere ľavej empory, do1910.

64. Kostol sv. Anna, 3D model. Pohľad na severovýchod. Vytvoril: P. Mitřík

65. Kostol sv. Anny. 3D model, pohľady z bočných strán. Vytvoril: P. Mitřík

66. Kostol sv. Salvátora v Dolnom Smokovci /1895/. Pohľad na severozápad.

67. Kostol sv. Anny v Tatranskej Javorine /1903/. Pohľad na severozápad.

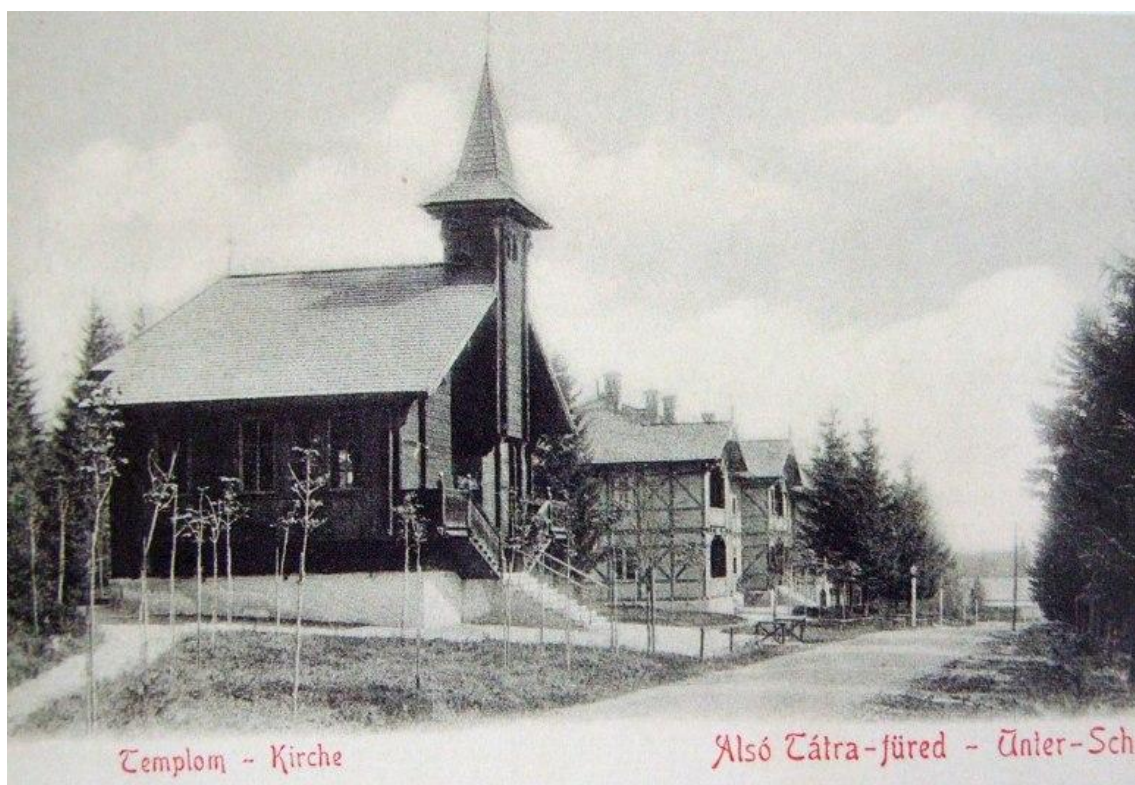
68. Pôdorysy kostolov. Z ľava sv. Anna v pravo sv. Salvátor. Vytvoril: P. Mitrík, upravil autor

69. Priečelie kostola sv. Anny. Priečelie kostol sv. Salvátora. Vytvoril: P.Mitrík,
upravil autor

70. Západná fasáda sv. Anna. Západná fasáda sv. Salvátora. Vytvoril: P. Mitrík,
upravil autor

71. Kostol sv. Salvatora v Dolnom Smokovci. Pohľadnica z roku vysvätenia 1894.

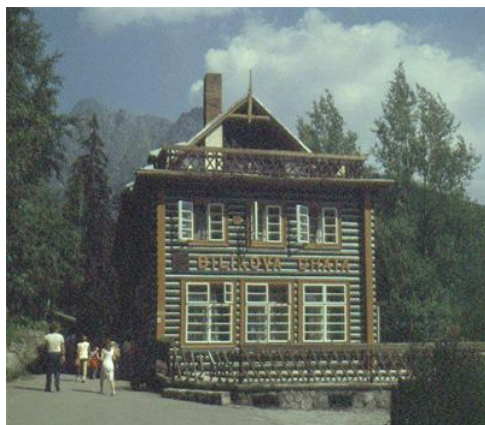

72. Priečelie kostola sv. Salvátora v Dolnom Smokovci. Pohľad na sever.

73. Švédsky evanjelický kostol v Belgrade, Minnesota, USA. Pohľadnica z roku 1911.

74. Starý Smokovec. Hrázdená konštrukcia omietnutá vápnom.

75. Veľká studená dolina. Zrubová konštrukcia, Bilikova chata. Fotografia z roku 1969.

76. Starý Smokovec. Zrubová konštrukcia na vile, Súčasný stav.

77. Starý Smokovec. Kombinovaná konštrukcia, murovaná alebo kamenná a hrázdená.

Pohľadnica okolo roku 1900.

78. Štrbské Pleso. Kombinovaná konštrukcia, murovaná a hrádzená. Fotografia okolo roku 1920.

79. Grandhotel Praha. Pohľadnica, začiatok 20.storočia.

80. Nový Smokovec, Sanatórium "Szontagh". Pohľadnica, začiatok 20.storočia.

81. Starý Smokovec. Pohľadnica, začiatok 20.storočia.

82. Starý Smokovec. Vila „Kamzík“. Pohľadnica, začiatok 20.storočia.

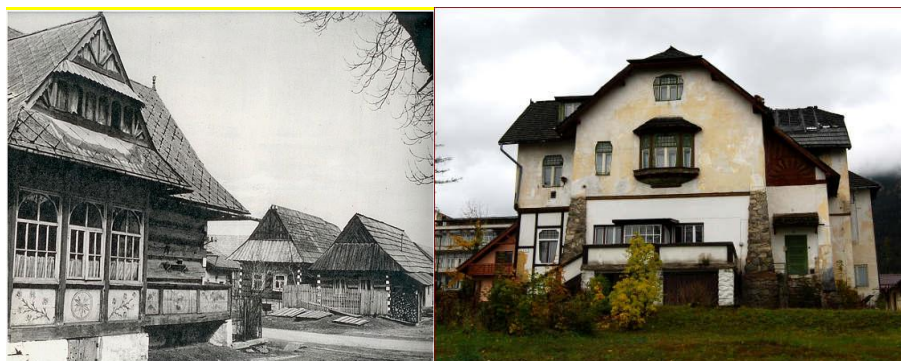

83. Dolný Smokovec. Vila „Kalinčiak“, s detailom sgrafita.

84. Starý Smokovec. Vila „Adria“ vpravo. Pohľadnica okolo roku 1910.

85. Starý Smokovec. Vila „Adria“ vľavo. Pohľadnica okolo roku 1900.

86. Ždiar. Goralský dom s verandou. Fotografia okolo roku 1970.

87. Sibír, lokalita Starého Smokovca. Secesná vila súčasný stav.

88. Dolný Smokovec. Detail na balkón sanatória, súčasný stav.

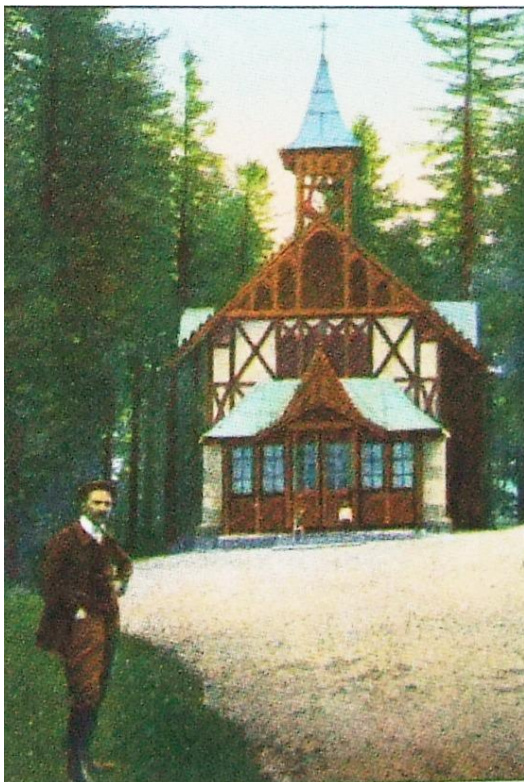
89. Lokalita neuvedená. Výzdoba štítu s tzv. švajčiarskym rondom súčasný stav.

90. Nový Smokovec. Sanatórium, súčasný stav.

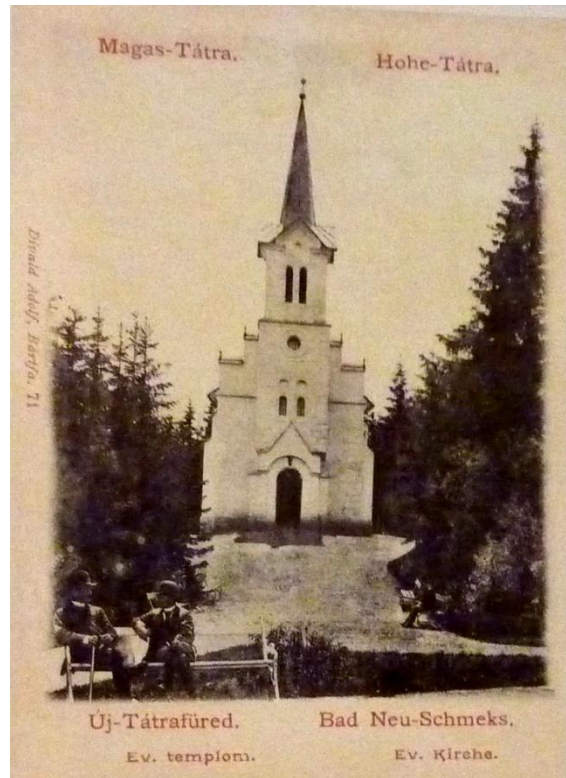

91. Starý Smokovec. Kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie

92. Tatranská Kotlina. Kostol Nanebovzatia Panny Márie. Pohľadnica pred rokom 1900.

93. Tatranská Kotlina. Evanjelický kostol, súčasný stav.

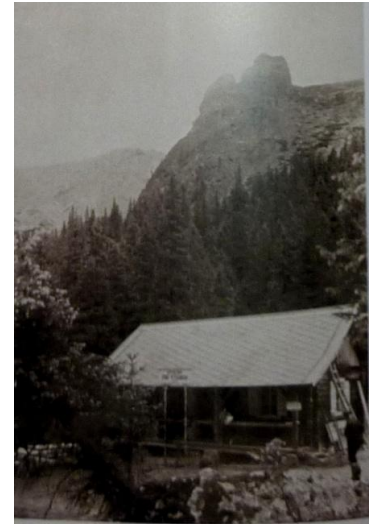

94. Tatranskej Lomnica. Evanjelický kostol, súčasný stav.

95. Nový Smokovec. Evanjelický kostol, nezachovaný. Pohľadnica okolo roku 1900.

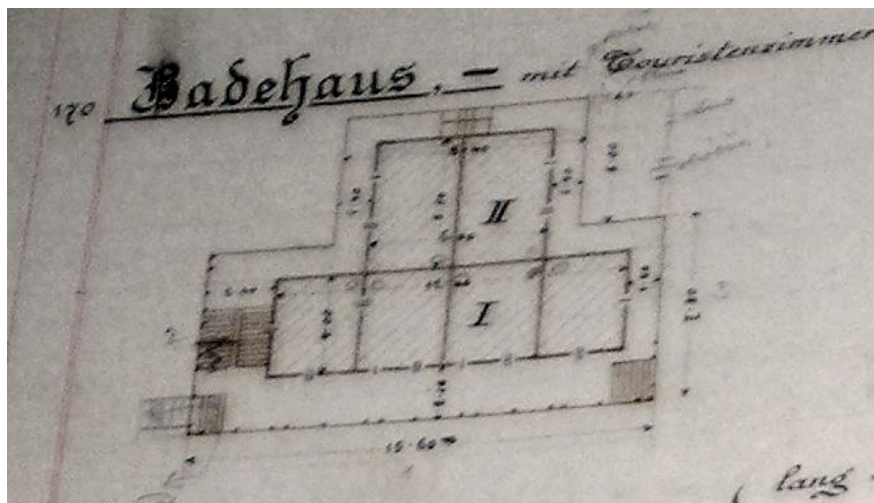
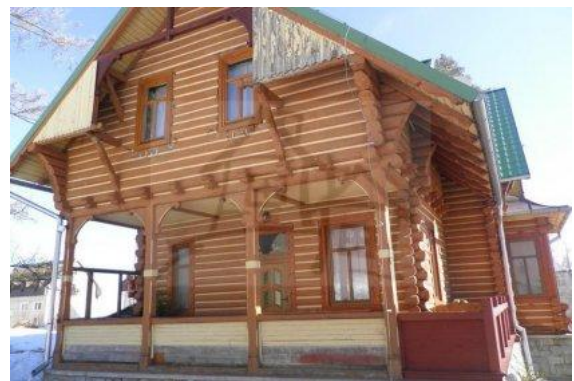

96. Vyšné Hágy. Hotel „Wysoki Hagi“. Pohľadnica z roku 1904.

97. Podspády. Turistická ubytovňa, okolo roku 1920.

98. Bielovodská dolina. Turistická chata pod Vysokou. Fotograia z roku 1926.

99. Vyšné Hágy. „Kaštielik“, súčasný stav.

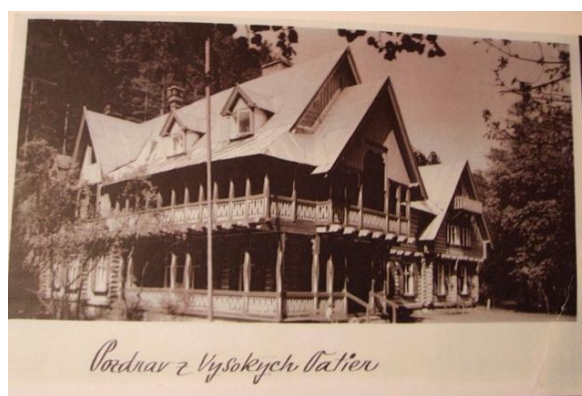
100. Pôdorys stavby. Zámček na Vyšných Hágoch.

101. Tatranská Kotlina. Poľovnícky zámček. Pohľadnica okolo roku 1900.

102. Nórsko. Kostole v Lom Stavkyrkje /1170/.

103. Tatranská Kotlina. Fotografia okolo roku 1930.

104. Poľovnícky zámček v Tatranskej Kotiline okolo roku 1960.

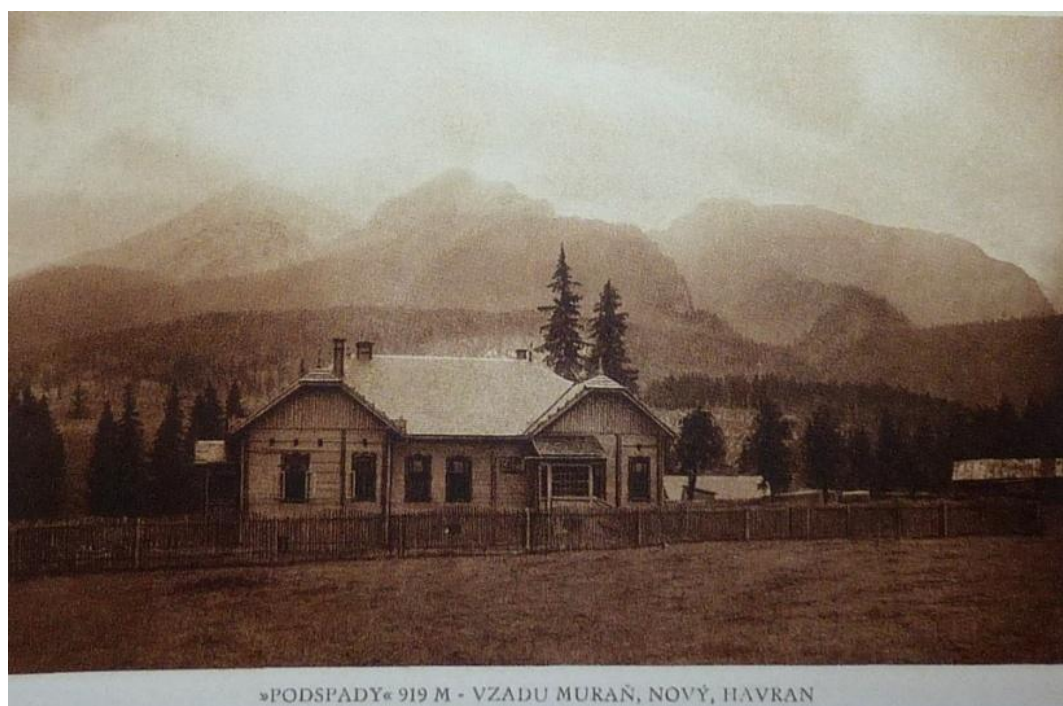
105. Tatranská Javorina. Poľovnícky zámček, letovisko kniežaťa. Pohľadnica okolo roku 1900.

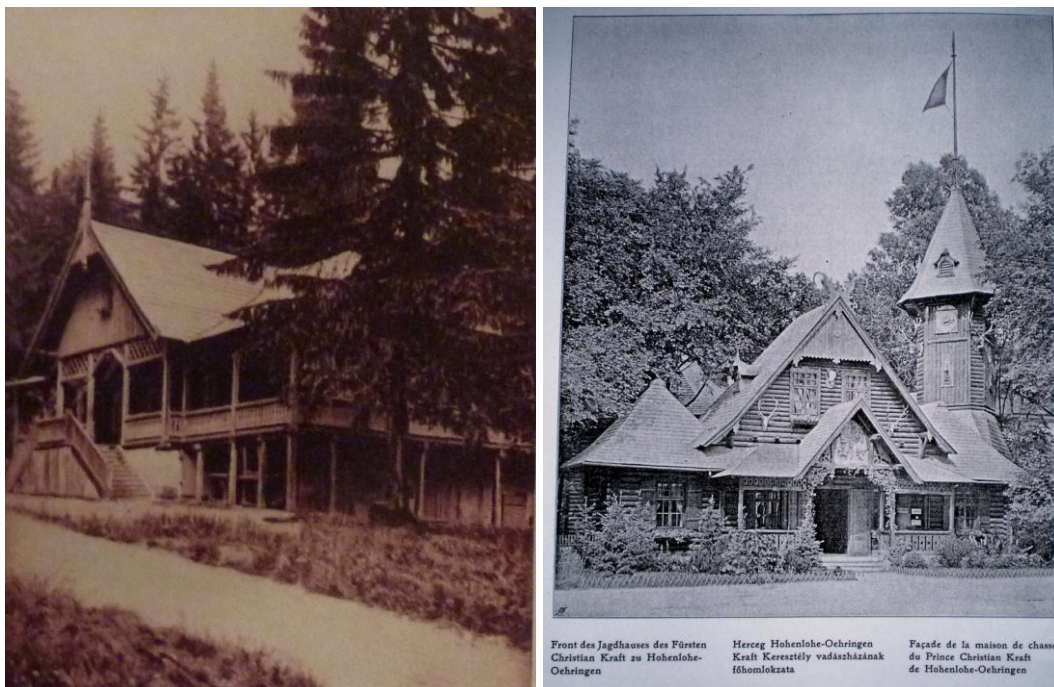
106. Tatranská Javorina. Poľovnícky zámček, detail štítu priečelia. Súčasný stav.

107. Tatranská Javorina. Tzv. Pánsky dom v Javorine. Pohľadnica pred 1900.

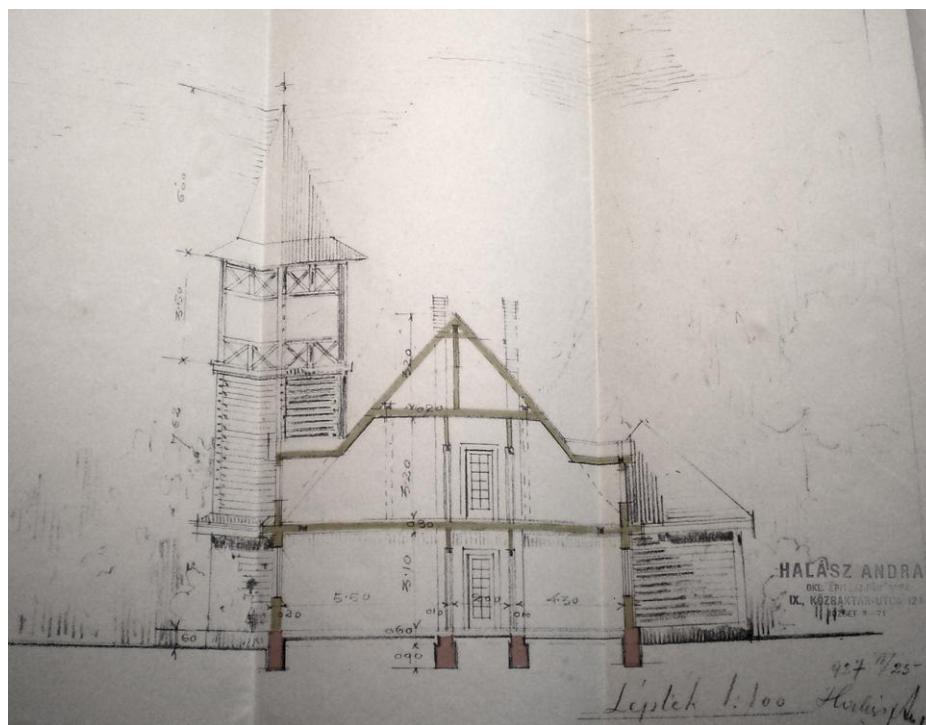

108. Podspady. Horáreň. Pohľadnica okolo roku 1910.

109. Vyšné Hágy- Poľovnícky zámček. Fotografia okolo roku 1910.

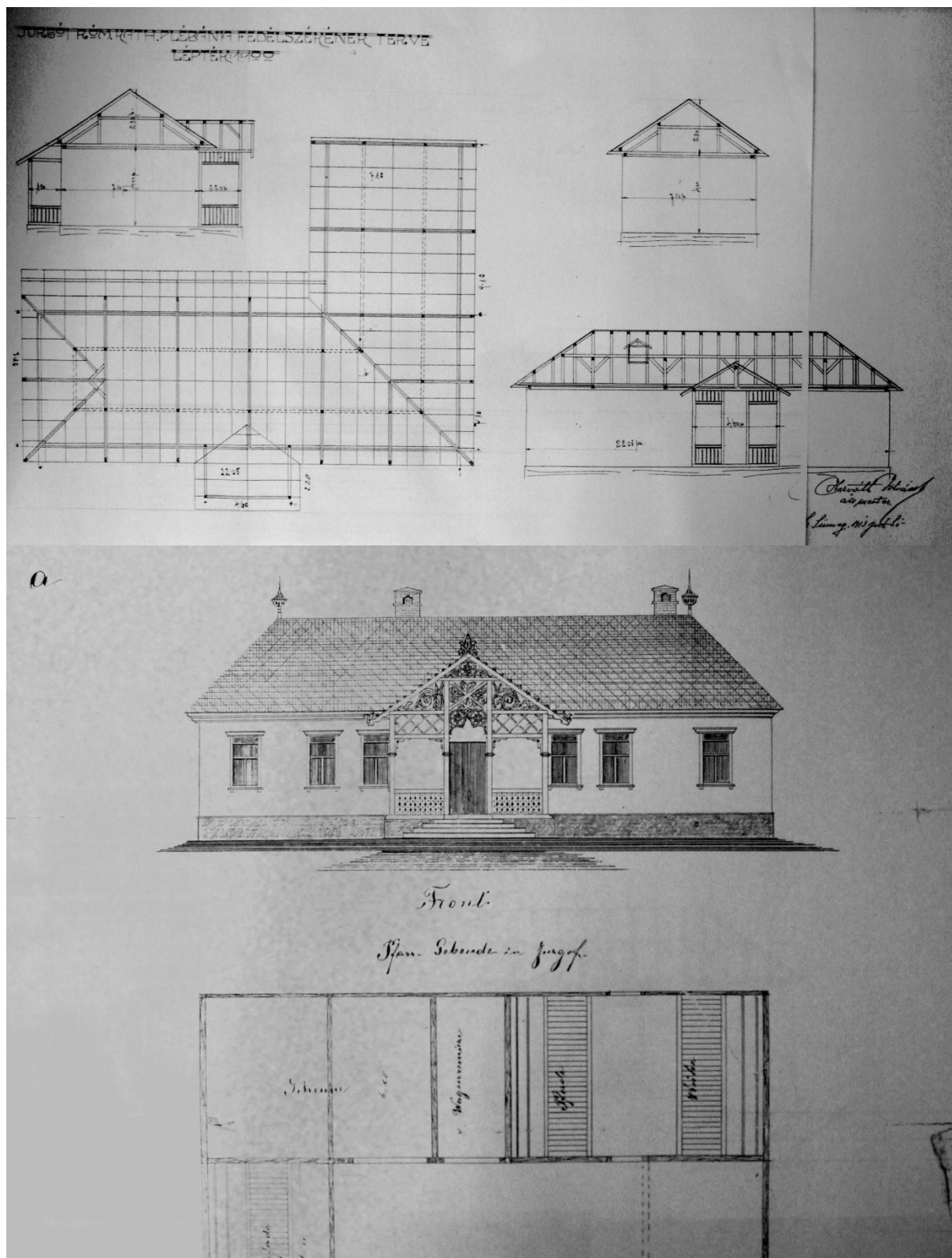
110. Medzinárodná poľovnícka výstava vo Viedni 1910. Lovecký pavilón.

111. Projekt. Nákres zámčeku z roku 1927.

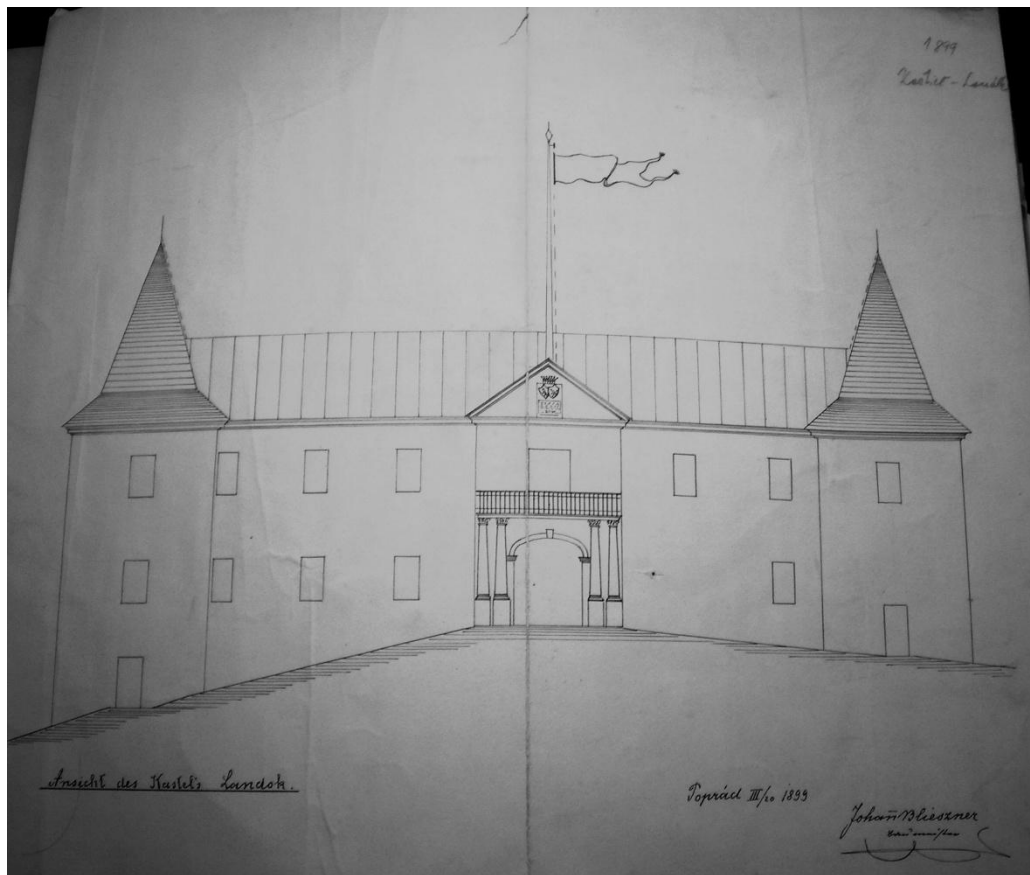

- 112. Tatranská Javorina. Budova Nadlešništva, fotografia z roku 1939.
- 113. Tatranská Javorina. Budova Nadlešništva, fotografia z roku 1939.

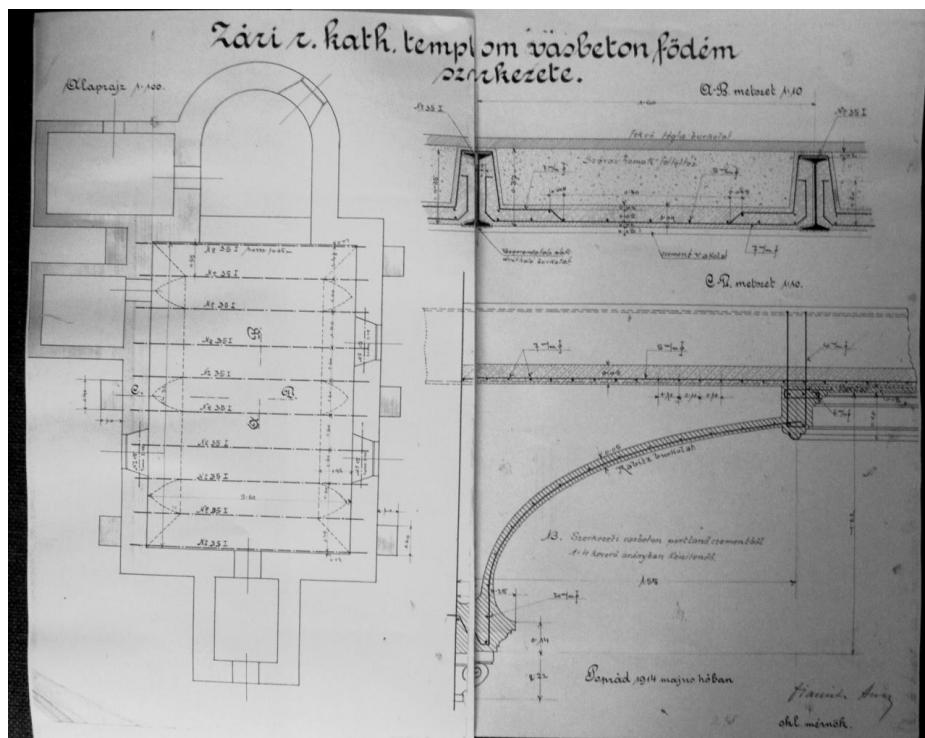

114. Projekt. Návrhy pre faru v Jurgove od staviteľa Ignáca Horvátha /1916/.

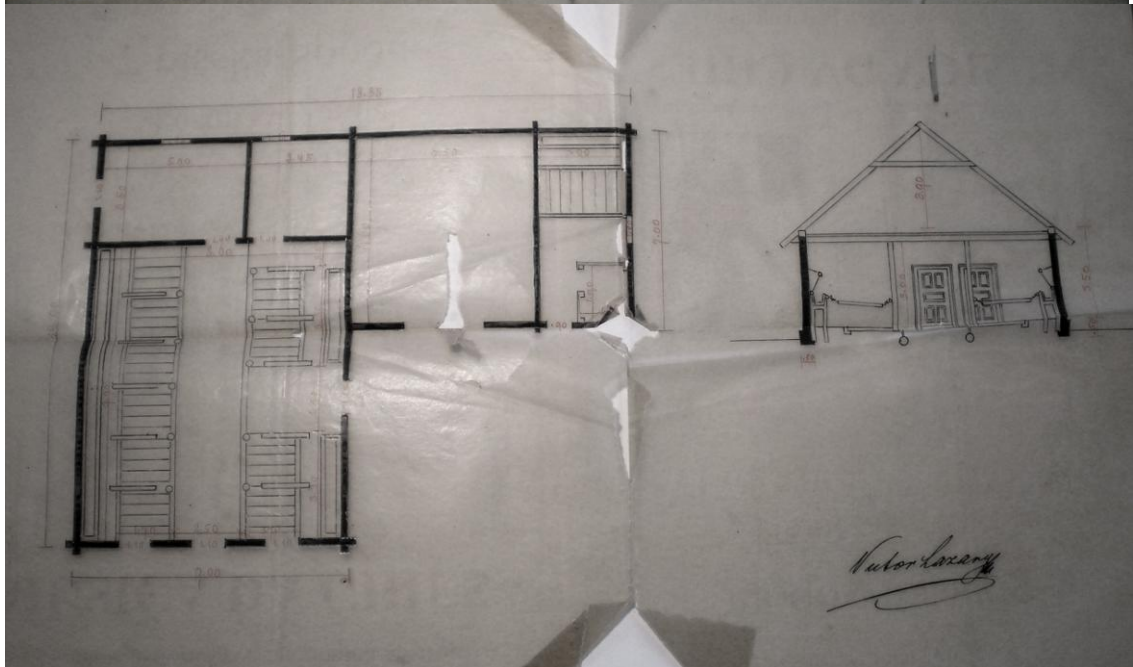
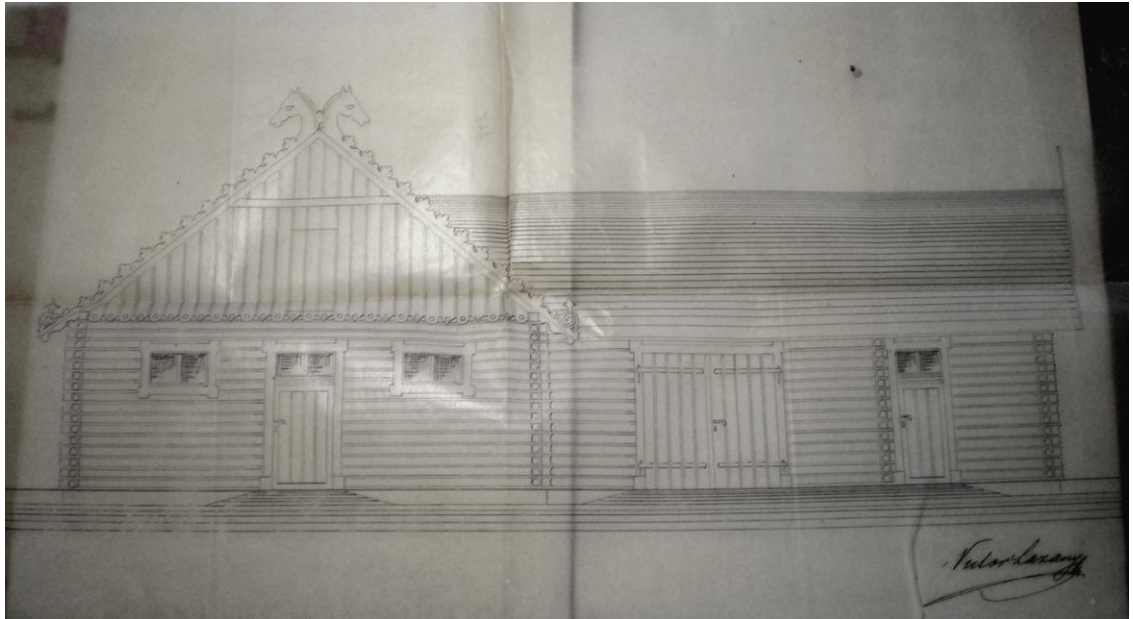
115. Projekt. Skica frontálneho pohľadu, fara v Jurgove, Ignác Horváth /1916/.

116. Projekt. Kaštieľ v Lendaku. Skica od Johanna Bliesznera /1899/.

117. Projekt. Nákresy konštrukcie drevenej – železobetónovej klenby. Neznáma signatúra.

118. Projekt. Náhres koniarne s frontálnou výzdobou, Victor Lazáry.

119. Projekt. Nákres pôdorysu a bokorysu koniarne, Victor Lazáry.

Zoznam použitých prameňov

AFRÚ ŽDIAR 1932 — ARCHÍV FARNOSTI RÍMSKO-KATOLÍCKEHO ÚRADU V ŽDIARI: KANONICKÁ VIZITÁCIA 1932 (OPIS), KAPITOLA 8, O FARSKEJ BUDOVE

ARFÚ ŽDIAR 1939 — ARCHÍV FARNOSTI RÍMSKO-KATOLÍCKEHO ÚRADU V ŽDIARI: FRANTIŠEK VALÁŠIK: KRÁTKE DEJINY JAVORINY. JAVORINA 1939

ARFÚ ŽDIAR 1941 — ARCHÍV FARNOSTI RÍMSKO-KATOLÍCKEHO ÚRADU V ŽDIARI: EUGEN ENGLIŠ: SÚHRNNÝ VÝKAZ PATRONÁLNYCH PRÁV A POVINNOSTÍ, 1941. PRÍLOHY 1-4

ARFÚ ŽDIAR 1951 — ARCHÍV FARNOSTI RÍMSKO-KATOLÍCKEHO ÚRADU V ŽDIARI: JEDNOTNÝ NÁRODNÝ VÝBOR, ODDELENIE I/ 4 , STARÝ SMOKOVEC : ZÁPISNICA O ODOVZDANÍ PATRONÁTU ZA FARNOSŤ ŽDIAR A FILIÁLKU JAVORINA, ZA PRÍTOMNOSTI ČSL. ŠTÁTNYCH LESOV KAROLA JÁGERU A ZA R.K. FARSKÝ ÚRAD V ŽDIARI SPRÁVCA FARY ANTON BAKESZ. 1951

AFRÚ ŽDIAR HD — HISTORIA DOMUS PAROCHIAE ZDJAR

BUJNOVÁ 2010 — ING.ARCH. JANA BUJNOVÁ, VEDÚCA ODDELENIA KRAJSKÉHO PAMIATKOVÉHO ÚRADU V SPIŠSKEJ SOBOTE, OSOBNÝ ROZHOVOR. POPRAD 9.SEPTEMBRA 2010

BUJNOVÁ 2012 — ING.ARCH. JANA BUJNOVÁ, VEDÚCA ODDELENIA KRAJSKÉHO PAMIATKOVÉHO ÚRADU V SPIŠSKEJ SOBOTE, OSOBNÝ ROZHOVOR. POPRAD 16.MARCA 2012

GLODŽÁKOVÁ 2002 — ĽUDMILA GLODŽÁKOVÁ: STRUČNÉ DEJINY LENDAKU, RUKOPIS. LENDAK 2002

HZA 2012 — LANDESARCHIV BADEN-WÜRTTEMBERG, HOHENLOHE ZENTRAL-ARCHIV NEUENSTEIN U. KREISARCHIV HOHENLOHEKREIS: BESTAND OE 140 – STRUKTURANSICHT 2012

HZA OE140 BU17 — LANDESARCHIV BADEN-WÜRTTEMBERG, HOHENLOHE ZENTRAL-ARCHIVNEUENSTEIN U. KREISARACHIV HOHENLOHEKREIS: BESTAND OE 140 BÜ17

HZA OE140 BU32 — LANDESARCHIV BADEN-WÜRTTEMBERG, HOHENLOHE ZENTRAL-ARCHIVNEUENSTEIN U. KREISARACHIV HOHENLOHEKREIS: BESTAND OE 140 BÜ32

KPÚ 2010 — KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD: NÁVRH NA ZMENU VYHLÁSENIA NEHNUTELENEJ VECI ZA NÁRODNÚ PAMIATKU. VYPRACOVAL: LUCIA TATARKOVÁ, SPIŠSKÁ SOBOTA 2009/2010. PODANÝ 16. MARCA 2012

MICHALÁK 2009 — PETER MICHALÁK 2009, OSOBNÝ ROZHOVOR. ŽDIAR, 13. AUGUSTA 2009

PÚ 2007 — PAMIATKOVÝ ÚRAD. EVIDENCIA KULTURNÝCH PAMIAТОK NA SLOVENSKU. IN: WWW. PAMIATKY.SK, VYHLADANÉ 16. MARCA 2012

SEMANČÍK 2009 — MAROŠ SEMANČÍK 2009, TELEFONICKÝ ROZHOVOR. 14. AUGUSTA 2009

SEMANČÍK 2012 — MAROŠ SEMANČÍK 2012, OSOBNÝ ROZHOVOR. KEŽMAROK, 20. MARCA 2012

ŠA LEVOČA A — ŠTÁTNY ARCHÍV V LEVOČI: FOND HOHENLOHE. STAVBY A PLÁNY. SIGN. 1/1885-1927. KARTA Č. 70

ŠA LEVOČA B — ŠTÁTNY OBLASTNÝ ARCHÍV V LEVOČI: FOND HOHENLOHE. STAVBY A PLÁNY. SING. 1/ 1885-1927. KARTA Č.80

ŠA LEVOČA C — ŠTÁTNY OBLASTNÝ ARCHÍV V LEVOČI: FOND HOHENLOHE. STAVBY A PLÁNY. SING. 1/ 1885-1927. KARTA Č.80: VORSCHATZUNG DER GEBAUTE HERRSCHAFT JAVORINA

VS TANAP 1890 — VÝSKUMNÉ STREDISKO TATRANSKÉHO NÁRODNÉHO PARKU : ZIPSER BOTE: AUS DER TÁTRA. LEVOČA, XXVIII/49. 1890 SIGN. TK 1176

VS TANAP 1891 — VÝSKUMNÉ STREDISKO TATRANSKÉHO NÁRODNÉHO PARKU : ZIPSER BOTE: AUS DER TÁTRA. LEVOČA, XXIX/25. 1891 SIGN. TK1177

VS TANAP 1895 — VÝSKUMNÉ STREDISKO TATRANSKÉHO NÁRODNÉHO PARKU : KARPATHEN-POST. KEŽMAROK, 14/41. 1895 SIGN. TK 1249

VS TANAP 1903 A — VÝSKUMNÉ STREDISKO TATRANSKÉHO NÁRODNÉHO PARKU : ZIPSER BOTE: AUS DER TÁTRA. LEVOČA, IVXI/28. 1903 SIGN. TK 1182

VS TANAP 1903 B — VÝSKUMNÉ STREDISKO TATRANSKÉHO NÁRODNÉHO PARKU : ZIPSER BOTE: AUS DER TÁTRA. LEVOČA, IVXI/35. 1903 SIGN. TK 1182

ZAHRADNÍK 2009 — JÁN ZAHRADNÍK 2009, FARÁR V ŽDIARI, OSOBNÝ ROZHOVOR. ŽDIAR, 12-14. AUGUSTA 2009

Zoznam použitej literatúry

ARGALÁCS/MICHALÍK 2003 — MIKULÁŠ ARGALÁCS, DOMINIK MICHALÍK 2003: HOHENLOHE, ROD.; JAVORINA TATRANSKÁ. IN: VYSOKÉ TATRY INFO — ENCYKLOPÉDIA REGIÓNU VYSOKÉ TATRY, [HTTP://WWW.VYSOKE-TATRY.INFO/VYKLAD.PHP?TATRY=139](http://www.vysoke-tatry.info/vyklad.php?tatry=139), VYHLADANÉ 12.3.2012

BEŇKO 1985 — JÁN BEŇKO: OSÍDLLENIE SEVERNÉHO SLOVENSKA, KOŠICE 1985

BOHUŠ 1982 — IVAN BOHUŠ: OSUDY TATRANSKÝCH OSÁD. MARTIN 1982

BOHUŠ 1996 — IVAN BOHUŠ: OD A PO Z O NÁZVOCH VYSOKÝCH TATIER. TATRANSKÁ LOMNICA 1996

BOHUŠ 2004 — IVAN BOHUŠ: OD OHNÍSK A KOLÍB PO TATRANSKÉ OSADY. TATRANSKÁ LOMNICA 2004

BOHUŠ/BOHUŠ 2008 — IVAN BOHUŠ ST./ IVAN BOHUŠ ML.: PREMENY TATRANSKÝCH OSÁD, TATRANSKÁ LOMNICA 2008

CIĄGWA 1996 — JÓZEF CIĄGWA : DZIEJE I WSPÓLCZESNOŚĆ JURGOWA 1546-1996. KRAKOV 1996

CEBECAUEROVÁ/KLUČKOVÁ 1999 — DANIELA CEBECAUEROVÁ / EVA KLUČKOVÁ: PRIESKUM DREVENÝCH ZRUBOVÝCH OBJEKTOV. IN: PAM 3/1999, 37-39

GAŠPAR 2002 — JÁN GAŠPAR: TATRY. STARÉ POHLADNICE ROZPRÁVAJÚ – ŚWIADECTWO DAWNYCH WIDOKÓWEK. POPRAD 2002

GOJDIČ 1999 — IVAN GOJDIČ: DREVENÁ SAKRÁLNA ARCHITEKTÚRA NA SLOVENSKU. PAM 3/1999, 2-5

GRYGLEWSKA 1999 — AGNIESZKA GRYGLEWSKA : ARCHITEKTURA WROCLAWIA XIX-XX WIEKU W TVÓRIWOCZCI RICHARDA PLÜDDEMANN. WROCLAW 1999

DEUTSCHE BAUZEITUNG 1985 — VON DEUTSCHE GEWERBE-AUSSTELLUNGEN DES JAHRES 1985. DEUTSCHE BAUZEITUNG 64/1985, 401-402

DULLA 2009 — MATÚŠ DULLA: SLOVAK ARCHITECTURE THE 20TH/21TH CENTURY. A GUIDE, TURANY 2009

- DULLA 2005 — MATÚŠ DULLA A KOL.: MAJSTRI ARCHITEKTÚRY. MARTIN 2005
- FABRY 1983 — RUDO FABRY: ÚVODNÉ SLOVO IN: LAZIŠŤAN/MICHALOV — EUGEN LAZIŠŤAN, JÁN MICHALOV: DREVENÉ STAVBY NA SLOVENSKU. MARTIN 1983
- HEROUT 2001 — JAROSLAV HEROUT : SLABIKÁŘ NÁVŠTEVNÍKŮ PAMÁTEK, PARDUBICE 2001
- JAKUBEC 2006 — PAVOL JAKUBEC: POMNÍCHOVSKÁ FÁZA ČESKOSLOVENKO-POĽSKÉHO SPORU O JAVORINU (JESEŇ 1938 – JESEŇ 1939). IN: MARTIN KOVÁŘ, VLADIMÍR NÁLEVKA (EDS.): „DVACÁTÉ STOLETÍ“. PRAHA 2006
- JAKUBEC 2007 — PAVOL JAKUBEC: SEPTEMBROVÁ KRÍZA 1938 A DELIMITÁCIA ČESKOSLOVENSKEJ ŠTÁTNEJ HRANICE V OKOLÍ JAVORINY. IN: IVAN CHALUPECKÝ ED.: Z MINULOSTI SPIŠA XV. LEVOČA 2007
- JAKUBEC 2009 — PAVOL JAKUBEC: ČESKOSLOVENSKO-POĽSKÝ SPOR O JAVORINU V KONTEXTE BILATERÁLNYCH VZŤAHOV MEDZIVOJNOVÉHO OBDOBIA 1921-1939 (DIPLOMOVÁ PRÁCA NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KARLOVEJ V PRAHE). PRAHA 2009
- KLÖPELL 2010 — KLAUS KLÖPPEL: Breslau : Niederschlesien und seine tausendjährige Hauptstadt. Berlin 2010
- KOLLÁROVÁ 2000 — ZUZANA KOLLÁROVÁ A KOL.: DEJINY ŽDIARU A TATRANSKEJ JAVORINY 1590–2000. ŽDIAR 2000
- KOREŇ 2009 — MILAN KOREŇ: GALÉRIA PRIEKOPNÍKOV OCHRANY PRÍRODY NA SLOVENSKEJ STRANE TATIER DO VZNIKU TANAPU. IN: ŠTÚDIE O TATRANSKOM NÁRODNOM PARKU. TATRANSKÁ LOMNICA 2009
- KOS 1992 — WOLFGANG KOS ED.: DIE EROBERUNG DER LANSCHAFT: SEMMERING-RAX-SCHNEEBERG. WIEN 1992
- LANGER/KUČA 2009 — JIŘÍ LANGER / KAREL KUČA: DŘEVĚNÉ KOSTELY A ZVONICE V EVROPĚ.ZVAZEK 1. PRAHA-LITOMYŠL 2009
- MAJERÍKOVÁ 2007 — MILICA MAJERÍKOVÁ: VOJNA O SPIŠ, SPIŠ V POLITIKE POESKA V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ V KONTEXTE ČESKO-SLOVENSKO-POĽSKÝCH VZŤAHOV, KRAKOV 2007

MARCHLEWSKI 2008 — MARCELI MARCHLEWSKI: ZAPISKI NADLEŚNICZEGO, 27 LISTOPADA 1938 – 1 WRZEŚNIA 1939. IN: TATRY TPN 4(26)/2008, 64-69

MICHELKO 1995 — PAVOL MICHELKO: *FLAKROM ČI VLAKOM?*. IN : TATRY 6/XXXIV, 1995

MODUS VIVENDI 2005 — MODUS V HISTORII KATOLICKÉ CÍRKVE V ČESKOSLOVENSKU. SBORNÍK Z MEZINÁRODNÍ KONFERENCE KONANÉ V OLOMOUCI. OLMOUC 2005

NOUZA 1999 — JAN NOUZA: ROZHLEDNY ČECH, MORAVY A SLEZKA. PRAHA 1999

NOUZA 2004 — JAN NOUZA: ROZHLEDNOVÉ RARITY – VÝHLÍDKOVÉ STAVBY S ČLENĚNÍM TĚLESEM. IN: ITAKURA.KES.TUL.CZ/JAN/ROZHLEDNY/CLENENE.HTML, VYHLADANÉ 29.3.2012

OLEJNÍK 1961 — JÁN OLEJNÍK: PRÍSPEVOK K HISTÓRII ROBOTNÍCKEJ TRIEDY V JAVORINE. IN: ZBORNÍK PRÁC O TATRANSKOM NÁRODNOM PARKU 4. TATRANSKÁ LOMNICA 1961

OLEJNÍK 1981 — JÁN OLEJNÍK: KULTOVÝ KÚT V DOMOCH LESNÝCH ROBOTNÍKOV V OBLASTI VYSOKÝCH TATIER-LENDAKU. IN: VÁCLAV FLOREC (ED.): LIDOVÁ STAVEBNÍ KULTURA. BRNO 1981

PERLICK 1972 — ALFONS PERLICK: HOHENLOHE-OEHRINGEN, CHRISTIAN KRAFT FÜRST ZU. IN: NEUE DEUTSCHE BIOGRAPHIE. BERLIN 1972

RUTTKAY 1995 — ALEXANDER RUTTKAY: POČIATKY KREŠŤANSKEJ SAKRÁLNEJ ARCHITEKTÚRY V ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZOCH, PAM 4/1995

RADWANSKA-PARYSKA/PARYNSKI 2004 — ZOFIA RADWANSKA-PARINSKA, WITOLD HENRIK PARYSKI: WIELKA ENCYKLOPEDIA TATRZAŃSKA. IN: Z-NE.PL, PORONIN 2004

SEMANČÍK 2001— MAROŠ SEMANČÍK: TATRANSKÁ ARCHITEKTÚRA (1871-1918), (DIPLOMOVÁ PRÁCA NA FAKULTE HUMANISTIKY, TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE). TRNAVA 2001

SEMANČÍK 2003 — MAROŠ SEMANČÍK: DRAČÍ ŠTÝL VO VYSOKÝCH TATRÁCH. IN: PODTATRANSKÉ NOVINY 5/XLIV, 28.3.2003

SEMANČÍK 2007 — MAROŠ SEMANČÍK: SAKRÁLNA ARCHITEKTÚRA VO VYSOKÝCH TATRÁCH. IN: PAM 56/2, 2007

SKIBICKI 2002 — KLEMENS SKIBICKI: INDUSTRIE IM OBERSCHLESISCHEN FÜRSTENTUM PLESS IM 18. UND 19 JAHRHUNDERT. LEIPZIG 2002

SOJÁK 2003 — MARIÁN SOJÁK: STRUČNÉ DEJINY SPIŠA OD NAJSTARŠÍCH ČIAS PO ROZHRANIE LETOPOČTOV. IN: GŁADKIEWICZ/HOMZA 2003 – RYSZARD GŁADKIEWICZ / MARTIN HOMZA (EDS.): TERRA SCEPUSIENSIS. STAV BÁDANIA O DEJINÁCH SPIŠA/STAN BADAŃ NAD DZIEJAMI SPISZU, LEVOČA – WROCLAW 2003

SPECHT/SCHWABE 1904 — FRITZ SPECHT / PAUL SCHWABE: DIE REICHSTAGWAHLEN VON 1867 BIS 1903. EINE STATISTIK DER REICHSTAGWAHLEN NEBST DEN PROGRAMMEN DER PARTEIEN UND EINEM VERZEICHNIS DER GEWÄHLTEN ABGEORDNETEN. BERLIN 1904.

STIBRAL/BINKA/JOHANISOVÁ 2011 — KAREL STIBRAL / BOHUSLAV BINKA / NAĎA JOHANISOVÁ: JOHN RUSKIN A PŘÍRODA. BRNO 2011

VOJTAS 1967 — JOZEF VOJTAS: Z MINULOSTI KRÍŽOVNÍCKEHO PREPOŠTVA V LENDAKU. IN: SPIŠ 1967 – SPIŠ 1 – VLASTIVEDNÝ ZBORNÍK. KOŠICE 1967

VOLOŠČUK 1999 — PETER VOLOŠČUK: TYPOLÓGIA DREVENÝCH KOSTOLOV, ICH OCHRANA A OBNOVA, PAM 3/1999, 9

ZENTRALBLATT DER BAUVERWALTUNG 1909 — AMTLICHE MITTEILUNGEN IN: ZENTRALBLATT DER BAUVERWALTUNG 99/1909, 641